ISSN -2583-147X (P), **Vol.- 9, Issue No.VI, September 2023**
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଜଳମଗ୍ନ ହୀରାକୁଦ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ

ଡକ୍ଟର ଆଲୋକ ବରାଳ

'ବିସ୍ଥାପନ' (Displacement) ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା ବେଳେ ସ୍ୱତଃ କେତେକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଉତ୍‌ଥାପନ ହୋଇଥାଏ; ତାହା ହେଉଛି ପ୍ରବାସୀ (Migrant/Immigrent); ଶରଣାର୍ଥୀ (Refugee); ତଥା ଉତ୍‌ଖାତ (Eviction), ପୁନର୍ବାସ (Rehabilition) ଏବଂ 'ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ' (Transmigration) ଭଳି ସମାନ୍ତରାଳ ବିଷୟ । ମାତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟେକର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଅଟେ । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ପାଇଁ କିମ୍ବା ଯୁଦ୍ଧ ଭଳି ଜରୁରୀ ଅବସ୍ଥା କିମ୍ବା ସାମୂହିକ ବିକାଶମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ବର୍ଗୀୟ ଜୀବନ ଗୋଟିଏ ବସତିରୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ନୂତନ ବସତିକୁ ବା ଅଞ୍ଚଳକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି; ସେହିଭଳି ବିଷୟକୁ 'ବିସ୍ଥାପନ'ର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରାଯାଇପାରେ । ସମାଜଶାସ୍ତ୍ରର 'Push & Pull Theory' ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କଲେ ଏକଥାଟି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବ । Push Factor ଟି ସାଧାରଣତଃ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ମରୁଡ଼ି, ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ, ତୀବ୍ର ଧାର୍ମିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ତୀବ୍ର ଆର୍ଥନୀତିକ ଅଭାବ ଆଦି ମୌଳିକ ଦିଗ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ Pull Factor ଟି ଏକ ଉନ୍ନତ ସାମାଜିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ ସହାବସ୍ଥାନ, ନୂତନ ବସତି ବା ଆବାସ ପ୍ରଦାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବା ଏକ ଯୁକ୍ତ ରାଜନୀତିକ ତଥା ଧର୍ମୀୟ ବିବାଦଯୁକ୍ତ ଜୀବନଧାରାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବା । ଅନେକ ସମୟରେ ପରିବେଶଗତ କାରଣ (Environmental Pull Factor) ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ଯଥା ପ୍ରାକୃତିକ ସଂସାଧନର ସୁବିଧା ତଥା ପରିବେଶଗତ କାରଣରୁ ଘଟିତ । ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କ ସମସ୍ୟାଟି କିନ୍ତୁ ସାମାନ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଅଟେ । କାରଣ ବର୍ଗୀୟ ଜୀବନକୁ ବାଧ କରି ତାଙ୍କର ପାରମ୍ପରିକ ବାସରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରାଯାଇଥାଏ । ମୁଖ୍ୟତଃ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ବିପାକ (Natural Disaster); ରାଜନୀତିକ ଅଭିସନ୍ଧି; ଭୌଗୋଳିକ ବସତିର ବିଭାଜନ ବା ଯୁଦ୍ଧ ଜରୁରୀ (War Emargency) ଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶରଣାର୍ଥୀ (Refugee) ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ ।

ଯେତେବେଳେ ବି 'ବିସ୍ଥାପନ' କଥାର ଅବତାରଣା କରାଯାଏ; ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ସମସ୍ତ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ ସ୍ମରଣକୁ ଆସୁଥିଲେ ହେଁ ବିସ୍ଥାପନର ଭିତ୍ତି ଓ ଆଧାର ବେଶ୍ ଭିନ୍ନ ଅଟେ । ସାଧାରଣତଃ ଏହା ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣକୁ ହିଁ ସୂଚିତ କରିଥାଏ । ଏଥିରେ 'ସ୍ୱାଭାବିକ' ଏବଂ 'ଅସ୍ୱାଭାବିକ' ଭଳି ଦୁଇଟି ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ଏକତ୍ର ଯୋଡ଼ି ଦେଖିଲେ କଥାଟି ଅଧିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବ । ଏହା ପାରମ୍ପରିକ ଭାବେ ଏକ ବର୍ଗୀୟ ଜୀବନର ସାମୂହିକ ସାମାଜିକ ଓ ଆର୍ଥନୀତିକ ବିକାଶକୁ ଭିତ୍ତି କରିଥାଏ । ଏହାକୁ ପ୍ରାକୃତିକ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ କହିପାରିବା । ଅନ୍ୟଟି ଅପ୍ରାକୃତିକ ଭାବେ ନିଷ୍କାସନ ବା ଉତ୍‌ଖାତିତ (Eviction) ହେବା ଅଟେ । ଅନେକ ସମୟରେ ବନ୍ୟା-ମରୁଡ଼ି-ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ-ଅକାଳ-ଶୁଖା-କର୍ମସଂସ୍ଥାନର ଅନୁସନ୍ଧାନ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରାକୃତିକ କାରଣ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ବେଳେବେଳେ ଭୂତ-ପ୍ରେତ-ଡୁମା-ଦେବତା ଭଳି ଆଧିଦୈବିକ କାରଣରୁ ବର୍ଗୀୟ ଜୀବନ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଥାନ୍ତି; ଏହା ଏକ ପ୍ରକାର ଧର୍ମୀୟ-ଆସ୍ଥାକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଥାଏ ।

ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ରହି ଆସୁଥିବା ଭୂଖଣ୍ଡରୁ ବଳପୂର୍ବକ ତଥା ନିୟମ ଲାଗୁ କରି ବ୍ୟକ୍ତି-ସମୂହକୁ ଯେତେବେଳେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେବା ପାଇଁ ବାଧ କରାଯାଏ; ସେହିଭଳି ବିଷୟକୁ ତଥାକଥିତ ଭାବେ ବିସ୍ଥାପନ କୁହାଯାଉଥିଲେ ହେଁ ତା'ର କେତେକ ମୌଳିକ ଦିଗ ସର୍ବଦା ସଂଯୁକ୍ତ ରହିଥାଏ । ଯେଉଥିରେ କି ସରକାରୀ ବା ବେସରକାରୀ ଯୋଜନା; ଯେଉଁଥିରେ ସମୂହର ବିକାଶଗତ ସ୍ୱାର୍ଥ ନିହିତ ଥାଏ ବା ରାଷ୍ଟ୍ରର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ହୋଇଥାଏ- ତାହା ସେଭଳି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଲାଗୁ ହୁଏ; ସେଥିନିମନ୍ତେ ସେଠାରେ ବାସ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ପୁନଃ ବାସଭୂମି ଯୋଗାଇଦେବା ସହିତ ଉଚିତ ଥଇଥାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାନ୍ତି ସରକାର । ମାତ୍ର ଅନେକତ୍ର ସେଇ ବାସପଯୋଗୀ ଭୂମିପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଉଚିତ୍ ଥଇଥାନ ହେବା ନେଇ ସମସ୍ୟା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ

ମୀମାଂଶାବିହୀନ କନ୍ଦଳ ଓ ଅଶାନ୍ତି ।

ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ଏକ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଜୀବନ ଜିଇଥିବା ମଣିଷଙ୍କ ସାମାଜିକ-ସାଂସ୍କୃତିକ-ଆର୍ଥନୀତିକ-ଧାର୍ମିକ; ଏପରିକି ମାଟି ସଂପୃକ୍ତିରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇପାରୁନଥିବା ହତାଶା ବେଶ୍ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଅଟେ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ଶିଳ୍ପ-ପ୍ରକଳ୍ପ-ଖଣି-ନଦୀବନ୍ଧ-ବ୍ୟାରେଜ୍-ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ-ରେଳଲାଇନ୍ ଭଳି ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଏହି ବିସ୍ଥାପନ (Distplacement) ଭଳି ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତା'ର ସଫଳ 'ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ' ଓ 'ପୁନର୍ବାସ' ସମ୍ଭବ ନହେବା ନେଇ ଲାଗି ରହିଛି ଅଶାନ୍ତି ଓ ତଦ୍‌ଜନିତ ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନ । କେତେବେଳେ ଜଳବୁଡ଼ି ଭିତରରେ ତ କେତେବେଳେ ଖଣି ଅଂଚଳର ଗର୍ଭ ଭିତରେ ତ କେତେବେଳେ ବୃହତ୍ ଶିଳ୍ପ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ବିଶାଳତା ଭିତରେ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି ଅସଂଖ୍ୟ ଜୀବନ୍ତ ସଭ୍ୟତା ।

୧୯୫୭ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ୧୩ ତାରିଖରେ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧର ଲୋକାର୍ପଣ ହେଲା ଏବଂ ତତ୍‌କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଜବାହାରଲାଲ ନେହେରୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାହା ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା । ନେହେରୁ ଜାଣିଥିଲେ ବିଶାଳ ହୀରାକୁଦ ପ୍ରକଳ୍ପ ପାଇଁ ସ୍ଥାନୀୟ ବାସୀଙ୍କୁ ଅନେକ କିଛି ହରେଇବାକୁ ପଡ଼ିବ; ତଥାପି ସେ ସାଜିଥିଲେ ବିକାଶର ସୁଯୋଗ୍ୟ ବିନ୍ଧାଣୀ । ବିଶାଳ ଜନ ସମାଗମକୁ ସେ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧକୁ 'ଓଡ଼ିଶାର ଆଧୁନିକ କୋଣାର୍କ' ବୋଲି ଅଭିହିତ କରି ବଳିଦାନକୁ କରିଥିଲେ ସ୍ମରଣ । "ନେହେରୁଙ୍କର ରାଷ୍ଟ୍ରନିର୍ମାଣର ସ୍ୱପ୍ନ ଇତିହାସରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁମାନେ ସେଥିରେ ବଳି ପଡିଲେ; ସବୁଦିନ ପାଇଁ କାଙ୍ଗାଳ ହୋଇଗଲେ । ଯେଉଁମାନେ ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼ିଲେ, ସେମାନେ ସେ ଇତିହାସର ପାଦଟୀକାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଲେ ନାହିଁ ।" (ଗାଁ ଛାଡିବୁ ନାହିଁ, ନିଗମାନନ୍ଦ ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ, ରଂଜନା ପାଢୀ, ୨୦୨୦, ପୃ-୨୬) ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧର ବିଶାଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନରେ ଲୁପ୍ତ କାରୁଣ୍ୟର ଇତିହାସକୁ ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଥିବା ଅନୁଭବ ଓ ଉପଲବ୍ଧିକୁ ଉଭୟ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଲିଖିତ ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ଅନୁଭବି ହେବ ବେଶ୍ ସୂକ୍ଷ୍ମତାରେ । ବିକାଶ ଯେତେଯେତେ ହୁଏ; ତା'ର ପ୍ରତିଦାନ ଦେବାକୁ ହୁଏ ଲୋକଙ୍କୁ; କିନ୍ତୁ ଉଚିତ୍ ଥଇଥାନ ଏକ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ବିକଳ୍ପ ଭାବେ ଗୃହୀତ ହେଉଥିଲେ ହେଁ ଅନେକ ସମୟରେ ତାହା ଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରିନାହିଁ । ଫଳତଃ ତେଜିଛି ଜନ ଅସନ୍ତୋଷ; ସେହିଭଳି ଜନ ଅସନ୍ତୋଷରେ ଭରପୂର ଥିଲା ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣର ପ୍ରାକ୍ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟ; ଆଉ ସେସବୁ ଲିପିବୋଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ସାହିତ୍ୟରେ ।

ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ତିଆରି ହେବାର ପଛରେ ରହିଛି ଏକ ବିରାଟ ସମୂହର ବିସ୍ଥାପନର କାହାଣୀ । ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାର ତଳେ ମଗ୍ନ-ଉପତ୍ୟକା ପାଲଟି ଯାଇଥିବା ଅନେକର ଗାଁର ବିଲୁପ୍ତ ଇତିହାସ ଓ କାହାଣୀକୁ ଭିତ୍ତି କରି ଲେଖାଯାଇଛି ଅନେକ କବିତା, ଗଳ୍ପ, ନାଟକ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସ । ଖୁବ୍ ଅଧିକ ଉପନ୍ୟାସ ନହେଲେ ମଧ୍ୟ ତିନିଟି ଉପନ୍ୟାସ ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଭିତ୍ତି କରିଛି ହୀରାକୁଦର ମଗ୍ନ-ଉପତ୍ୟକା ଓ ବିସ୍ଥାପନର କାହାଣୀକୁ; ଆଉ କେତେକ ଉପନ୍ୟାସରେ ଆଂଶିକ ଏହାର ଘଟଣା ରୂପାୟିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବା । ସପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଂଶିକ ଭାବେ ହୀରାକୁଦର ବିସ୍ଥାପନର କଥା କହିଥିବା ଔପନ୍ୟାସିକ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ 'ଅମରୀ' (୧୯୮୨); ରାଧାମୋହନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର 'ବ୍ୟାଘ୍ର ନିନାଦ'(୧୯୯୫) ଏବଂ ହୀରାକୁଦ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ହରିଶଙ୍କର ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କର 'ତିନି ହୀରକୁଦ' (୨୦୧୨); କରୁଣାକର ସୂପକାରଙ୍କ 'ଚେମା କାଲୋ' (୨୦୧୬) ଏବଂ କୁମାର ହସନଙ୍କ 'ବୁଡ଼ି ଅଂଚଳ' (୨୦୨୩) ଉପନ୍ୟାସ ସ୍ମର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

କେବଳ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ନୁହେଁ ଏଠାରେ ସପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ଦୁଇଟି ବଙ୍ଗଳା ଉପନ୍ୟାସ; ଯେଉଁଥିରେ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ ଓ ବିସ୍ଥାପନର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ବେଶ୍ ସୂକ୍ଷ୍ମତାରେ ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଇଛି; ତାହା ହେଉଛି ଔପନ୍ୟାସିକ ଦେବେଶ ରାୟଙ୍କ 'ତିସ୍ତାପାରେର୍ ବୃତ୍ତାନ୍ତ' (୧୯୮୮) ଏବଂ ଅନୀତା ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀଙ୍କର 'ମହାନଦୀ' (୨୦୧୫) ଉପନ୍ୟାସ । ଦେବେଶଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସରେ ହୀରାକୁଦ ପ୍ରସଙ୍ଗ ତିସ୍ତାବ୍ୟାରେଜ୍ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଅନୀତା ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସରେ ମହାନଦୀ ଯେଉଁଯେଉଁ ଅଞ୍ଚଳ ଦେଇ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଛି; ସେହିସବୁ ଅଞ୍ଚଳ ଜୀବନର ନିଛକ ଚିତ୍ରକୁ ବହମାନ କାହାଣୀହୀନ ଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ଲେଖିକା । ମହାନଦୀର ଧାରାର ଅବତାରଣା ବେଳେ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ନେଇ ସରକାରୀ ପଦକ୍ଷେପ; ବିରୋଧୀ ଦଳ ଆନ୍ଦୋଳନ; ଜଳମଗ୍ନ ଗାଁଗୁଡ଼ିକର ବିଲୁପ୍ତିର ଇତିହାସ; ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ଶ୍ରଦ୍ଧାକର ସୁପକାର, ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ପଣ୍ଡା ପ୍ରମୁଖ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ହୀରାକୁଦ ନେଇ ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଓ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ରୂପପାଇଛି ଉପନ୍ୟାସରେ । ଯାହାକି ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ତଳେ ମଗ୍ନ-ଉପତ୍ୟକା ସାଜିଥିବା ମଣିଷମାନଙ୍କର ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ଓ ଦୁଃଖର କାହାଣୀ ।

'ଅମରୀ'(୧୯୮୨) :

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କୁମାର ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କର 'ଅମରୀ' ଉପନ୍ୟାସରେ

ମୁଖ୍ୟତଃ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ଦୀପ୍ତିନଗରର ଅଞ୍ଚଳର ସମସ୍ୟା ସହ ବସ୍ତି ବିସ୍ଥାପନ ସମ୍ପର୍କିତ ଭାବବସ୍ତୁକୁ ଆଧାର କରିଛି । ବିସ୍ଥାପିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଶାସନିକ ଥଇଥାନର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇ ନ ପାରିବାରୁ କିପରି ଜୀବନ-ଜୀବିକାରେ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ ହୋଇ ପଡିଛନ୍ତି ସମୂହ ମଣିଷ ଏବଂ କିପରି ସ୍ୱପ୍ନ ସବୁ ଅକାତରେ ମିଳେଇ ଯାଇଛି, ସେହିଭଳି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଗୁରୁତ୍ୱ ପାଇଛି 'ଅମରୀ' ଉପନ୍ୟାସରେ । ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରମୁଖ ଚରିତ୍ର ଲୁକୁବୁଢା (ଲୋକନାଥ ବିଶ୍ୱାଳ) ରାଉରକେଲା ବସ୍ତି-ଅଞ୍ଚଳର ସବୁଠାରୁ ବୟସ୍କ ମଣିଷ । ଅତୀତରେ ଯାହାର ଗାଁ-ଘର-ଡିହ-କ୍ଷେତ ବୁଡ଼ିଯାଇଥିଲା ହୀରାକୁଦର ଜଳଭଣ୍ଡାର ତଳେ । ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କ ପରି ସେ ହାତରେ କ୍ଷତି ପୂରଣ ଟଙ୍କା ଧରି ସହରକୁ ଯାଇନଥିଲା । ଗାଆଁ ପାଖରେ ରହି ପଞ୍ଜାବୀ ଠିକାଦାର ପାଖରେ ପଥର ଯୋଡ଼େଇ କାମ ଶିଖିବାକୁ ଆଶା କରିଥିଲା । ଆଶା ଥିଲା ଖରାଦିନେ ବନ୍ଧରେ ପାଣି ଶୁଖିଗଲେ ପୁଣି ଚାଷ କରିବ; କିନ୍ତୁ ଚାଷ ଆଉ ହେବାର ସ୍ୱପ୍ନ ସବୁଦିନ ପାଇଁ କେବଳ ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇ ରହିଗଲା । ସେଇଠାରୁ ସମ୍ବଲପୁର-ରେଙ୍ଗାଲି-ଝାରସୁଗୁଡ଼ା-ସୁନ୍ଦରଗଡ଼-ବରଗାଁ ଦେଇ ରାଉରକେଲା ବସ୍ତି ଅଞ୍ଚଳରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲା ଲୁକୁବୁଢ଼ା । ସେଠାରେ ଲୁକୁବୁଢା ରାଜମିସ୍ତ୍ରୀ ଭାବେ କାମ କରିଥିଲା । ଲୁକୁର ପରିବାର କହିଲେ ତିନିପୁଅ, ଝିଅ ବୁନ୍ଦେଲି; ବଡ଼ ବୋହୂ ଇଲା ଓ ନାତି ତାପସ । ଅର୍ଥାଭାବ ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟତାରୁ ଅନେକ ଆଗରୁ ସ୍ତ୍ରୀ ତା'ର ହସ୍‌ପିଟାଲରେ ଆଖିବୁଜି ସାରିଥିଲା । ଲୁକୁ କେବଳ ତା'ର ପରିବାରର ମୁରବି ନଥିଲା; ଥିଲା ସାରା ବସ୍ତିର ମୁରବି ଓ ସବୁଠାରୁ ବୟସ୍କ ମଣିଷ । ତାକୁ ଜଣାଥିଲା ସାଧାରଣ ଜଡ଼ିବୁଟି ଆଉ ମନ୍ତ୍ର-ଚିକିତ୍ସା; କେବେ ବସ୍ତିର କାହାର ଦରକାର ହେଲେ ଦେଉଥିଲା ଚେରମୂଳର ଔଷଧ ଅବା ମନ୍ତ୍ରର କରୁଥିଲା ପ୍ରୟୋଗ । ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ନେଇ ବସ୍ତିଲୋକଙ୍କୁ ସୁବିଧା-ଅସୁବିଧା କଥା କହିବା ସହିତ ଦେଉଥିଲା ଉପଦେଶ । କ୍ରମଶଃ ବୟସ୍କ ଲୁକୁବୁଢ଼ା ବୟସାଧିକ୍ୟ ଅସୁସ୍ଥତାରୁ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କଲା, ଯଦିଓ ଘରେ ପୁଅ-ବୋହୂ ବୁଢାର କରିଥିଲେ ଅନେକ ସେବାଯତ୍ନ । ନିଜ ଭିଟାମାଟିରେ ଜୀବନ ବ*ବାର ସ୍ୱପ୍ନ ଲୁକୁବୁଢ଼ା ସହ ସମାଧି ଲଭିଥିଲା । 'ଅମ୍ରୀ' ଉପନ୍ୟାସ କେବଳ ଲୁକୁବୁଢ଼ାର କଥା ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟ ଅନେକଙ୍କର ଜୀବନର କରୁଣ କାହାଣୀକୁ ରୂପାୟିତ କରିଛି । ଏପରିକି ଦୀପ୍ତିନଗର ଅ*ଳରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହ ସହରୀ ସଂକ୍ରମଣର ବିବିଧ ପ୍ରସ୍ତକୁ ଉପନ୍ୟାସରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ । ଲିଙ୍ଗା-ଲାଲୁ-ଚାଟିକୁ ନେଇ ଉପନ୍ୟାସର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବେଶ୍ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଅତୀତରେ ଲୁକୁ ବୁଢ଼ା ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ (ବୁଢ଼ୀ) ବଞ୍ଚିଥିବା ବେଳର ଯେଉଁ କାହାଣୀ ଶୁଣାଇଛି ତା'ର ପିଲାଙ୍କୁ, ସେଇଥିରୁ ହିଁ ଜାଣିହେବ ଯେ କିପରି ମହାଜନଠାରୁ ଲୁକୁ ନେଇଥିବା ଋଣ ପରିଶୋଧ ପାଇଁ ଲଙ୍ଗଳ ଛାଡ଼ି କରଣି ଧରିଥିଲା । ଚାଷୀ ନହୋଇ ମିସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଥିଲା । ହୀରାକୁଦ ତଳେ ଗାଁ ବୁଡିଗଲା ପରେ ବି ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ କାଳ ସେଇ ଗାଁମାଟି ପାଖରେ ପଡ଼ି ରହିଥିଲା । ବନ୍ଧନିର୍ମାଣ ଶେଷ ହୋଇଗଲା ପଛେ; ତା'ର ଆଶା ଆଶାରେ ହିଁ ରହିଗଲା । ଲୁକୁ ସେଇ ସମୟରେ ସମ୍ବଲପୁରର ମୁଦିପଡ଼ା ଓ ହୀରାକୁଦର ବୁଢ଼ି ଅଞ୍ଚଳରେ ଅନେକ କୋଠା ତୋଳିଥିଲା । ସେଇଠୁ ସେ ଅନେକ ଜାଗା ହୋଇ ଶେଷରେ ପହ*ଥିଲା ନୂଆ ଶିଳ୍ପ ସହର ରାଉରକେଲାରେ ।(ପୃ-୩୪)

ବ୍ୟାଘ୍ର ନିନାଦ (୧୯୯୫):

ଔପନ୍ୟାସିକ ରାଧାମୋହନ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର 'ବ୍ୟାଘ୍ର ନିନାଦ' (୧୯୯୫) ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ହୀରାକୁଦ ସମ୍ପର୍କରେ ଲିଖିତ ଉପନ୍ୟାସ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ସେ ସଂଯୋଗ କରିଛନ୍ତି ଉପନ୍ୟାସରେ । ରାଧାମୋହନ ମହାପାତ୍ର ଗୋଟିଏ ବାଘଉଦ୍ଧାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ମାଛଜାଲ ନିମନ୍ତେ ନଉକାରେ ମାଛଜାଲ ଧରି ମାଛ ଶିକାର କରୁଥିବା ତଥା ପକ୍ଷୀଶିକାର କରୁଥିବା କ୍ଷେମା ଦେହୁରୀ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି ହୀରାକୁଦ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ଲେଖକଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ପ୍ରେମ୍ ତିୱାରୀଙ୍କର ଘର ଥିଲା ବୁର୍ଲା ଅଞ୍ଚଳରେ; ତେଣୁ ସେ ମହାନଦୀର ଅବବାହିକାରେ କରିଥିଲେ ଅନେକ ଶିକାର ତଥା ନିଜେ ସମ୍ବଲପୁର ରେଞ୍ଜ ଡିଭିଜନରେ ଜଙ୍ଗଲ ବିଭାଗର ଅଫିସର ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ଅଞ୍ଚଳର ବିବିଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଘୂରି ବୁଲୁଥିଲେ ବଣ-ଜଙ୍ଗଲ; ଏପରିକି ହୀରାକୁଦ ମଧ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷୀ ଶିକାରର ଥିଲା ଅନ୍ୟ ଏକ ମୁଗ୍ଧକର ସ୍ଥାନ ।

ହୀରାକୁଦ ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳର ବ୍ୟାପ୍ତି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ଲେଖିଛନ୍ତି : "xxx ପ୍ରକୃତିକୁ ମୋଡି, ମନାଇ ବନ୍ଧାଇ ମଣିଷ ଏଠି ଛିଡ଼ା କରାଇଛି ଏକ ବିଶାଳ ବିପୁଳ କୃତ୍ରିମ ହ୍ରଦ, ଯାହା ୧୩୦୦ ବର୍ଗ କିଲୋମିଟର ଅଞ୍ଚଳକୁ ଜଳାର୍ଣ୍ଣବ କରି ରଖିଛି । ଦେଶର କୃଷିକରଣ ଅଭିମୁଖ୍ୟକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଏହି ବନ୍ଧ ଯୋଜନାଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟୂନ ଛଅଷଠି ଅୟୁତ ହେକ୍ଟର ଜମିରେ ଜଳସେଚନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଜାରି ରଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୈନିକ ଦଶ ମେଗାୱାଟ ଜଳବିଦ୍ୟୁତ୍ ଉତ୍ପାଦନ କରିପାରୁଛି । ଏହି ଆଧୁନିକ ଉନ୍ନୟନ ମୂଳକ ଯୋଜନାକୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାରେ ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ ଲୋକଙ୍କ ଅନେକ ସମସ୍ୟା ଉପୁଜିଥିଲା । ସାଥୀ ପ୍ରେମ୍ ବନ୍ଧ ଯୋଜନାର ପୂର୍ବ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣା ସବୁ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ଅଙ୍ଗେ ନିଭେଇଛନ୍ତି, ଲୋକଙ୍କ ହର୍ଷ ବିମର୍ଷର କାହାଣୀ କାନରେ ଶୁଣିଛନ୍ତି ।(ପୃ-୧୧୪) ହୀରାକୁଦ ଜଳ ଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ୪୧୦ ଗୋଟି ଗ୍ରାମ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ଲେଖକ

ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଅତୀତର ସ୍ମୃତିରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ 'କ୍ୟାମ୍ପ' ଯୋଗ କରାଯାଇ ନୂତନ ଗ୍ରାମଗୁଡ଼ିକର ନାମକରଣ କରାଯାଇଥିଲା । ରମ୍ପେଲା, ମୁରା, ପରରା, ମହାଦେବପାଲି, ତଲିଆ, ଡେର୍‌ବା, ମୂର୍ଦ୍ଧା, ପୁରନା, ମାରଙ୍ଗ, ପଲ୍‌ସଦା, ରମ୍ପାଲୁଗା, ବନ୍‌ଜାରୀ, ଲଛିପାଲି, ଲୁଧିଆପାଲି, ଉଅଁରଖୋଲ ଆଦି କ୍ୟାମ୍ପର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି ଲେଖକ ।(ପୃ-୧୧୪) ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପ୍ରତି ମଣିଷର ଥାଏ ଅଶେଷ ମମତା । ଲେଖକ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ମୁରା କ୍ୟାମ୍ପର ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଉପନ୍ୟାସରେ । ଗାଁ ମୁଖିଆ ଯଦୁ ପଧାନର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଉତ୍‌ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ଯେ ସେ ଯେତେବେଳେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନଥିଲେ ନିଜ ଭିଟାମାଟି; ସେତେବେଳେ ପୋଲିସ ତାଙ୍କୁ ଟେକି ନେଇଥିଲେ ମୁରା କ୍ୟାମ୍ପକୁ । ବୁଢ଼ା ଏସବୁ ସହି ନପାରି ସେଠାରେ ଆଖି ବୁଜିଥିଲା । ଏମିତି ଅନେକ ଯଦୁ ପଧାନ ଆଖି ବୁଜିଥିଲେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ । ମୁରା କ୍ୟାମ୍ପରେ ଯଦୁ ପଧାନର ପୁଅ ମୁରଲୀ ପଧାନ ନିଜ ବୃଦ୍ଧପିତାଙ୍କ ଦୁଃଖ ବର୍ଣ୍ଣନା ବେଳେ ଆଖି ତାଙ୍କ ହେଇଯାଉଥିଲା ଲୋତକାପ୍ଲୁତ । ସେସବୁ ଘଟଣାକୁ ବଡ଼ ମର୍ମାନ୍ତିକ ଏବଂ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ବୋଲି ଲେଖକ କରିଛନ୍ତି ଉଲ୍ଲେଖ ।(ପୃ-୧୧୫)

ଲେଖକ ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାରର 'ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳ'କୁ ଚିଲିକାର ସାନଭଉଣୀ ଏବଂ ତାହାର ଜଳ କ୍ଷାରୀୟ ନୁହେଁ ବରଂ ମଧୁର ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ସେଠାକାର ଜୈବବିବିଧତା (Biodiversity) ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବାକୁ ଯାଇ "ଶୀତ ଆସିବା ସହିତ ବିଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶର ବହୁ ଜାତି ପ୍ରଜାତିର ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳନ୍ତି । ଅନୁଧ୍ୟାନରୁ ଜଣାଯାଏ, ଏହାକୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ନବେ ପ୍ରକାର ପରିବ୍ରାଜକ ପକ୍ଷୀ ମାଡ଼ି ଆସି ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସଠାରୁ ମାର୍ଚ୍ଚ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ତିରିଶ ପ୍ରକାର ଆଞ୍ଚଳିକ ପକ୍ଷୀ ଜଳଭଣ୍ଡାରରେ ସ୍ଥାୟୀ ବାସ କରନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ ତଥ୍ୟର ଉଲ୍ଲେଖପୂର୍ବକ ଲେଖକ ପ୍ରାୟ ଚାରିପୃଷ୍ଠା ବ୍ୟାପୀ ସେଠାକାର ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ବିବିଧତା ଓ ଜୈବବିବିଧତାର ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ଲେଖକ ସମ୍ବଲପୁରର ଏହି ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳରେ ଜଳବିହାର ସମୟରେ ଅନେକ ଦେଶୀ, ବିଦେଶୀ ଦେଶାନ୍ତରୀ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଛନ୍ତି ।(ପୃ-୧୧୯) ସେହିଭଳି ଶୀତଋତୁରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଦାଘ ଆସିଲେ ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳ ପକ୍ଷୀଶୂନ୍ୟ ହେବା ସହିତ ଜଳଭଣ୍ଡରର ହତଶ୍ରୀ ରୂପକୁ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଉପନ୍ୟାସରେ । 'ବ୍ୟାଘ୍ର ନିନାଦ' ଉପନ୍ୟାସର ଅନେକ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ 'ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳ'ର ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ବିସ୍ଥାପନ, ନୂତନ ବସତିର ସୁଖ-ଦୁଃଖ ସହିତ ବୁର୍ଲାର ବନ୍ଧୁ କ୍ୟାପଟେନ ପ୍ରେମ୍ ତିୱାରୀ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା ବେଶ୍ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ହୀରାକୁଦରକୁ ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖକ ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଜୈବବିବିଧତାର ଅଞ୍ଚଳ ଭାବେ ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି ।

ତିନି ହୀରାକୁଦ (୨୦୧୨) :

ହରିଶଙ୍କର ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କର 'ତିନି ହୀରାକୁଦ' ହୀରାକୁଦ ବିସ୍ଥାପନ ସମ୍ପର୍କିତ ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଲେଖକ ଇଞ୍ଜିନିୟର କରୁଣାକର ସୂପକାର; ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜନନେତା ଶ୍ରଦ୍ଧାକର ସୂପକାର; ସୁସାହିତ୍ୟିକ ମଙ୍ଗଳୁ ଚରଣ ବିଶ୍ୱାଳ; ପ୍ରଫେସର ଆଦିତ୍ୟ ପ୍ରସାଦ ପାଢ଼ୀ; ପର୍ତ୍ତା ଗ୍ରାମରୁ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କର ସମୁଦି ଭିକାରି ଚରଣ ପଣ୍ଡା; ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ତମ୍ଭକାର ଶିବପ୍ରସାଦ ତ୍ରିପାଠୀ; ସାମ୍ବାଦିକ କିଶୋର କୁମାର ସାହୁ, ସମାଜସେବୀ ଦିଲ୍ଲୀପ କୁମାର ପାଢ଼ୀ ଆଦିଙ୍କର ଆଲେଖ୍ୟ ଏବଂ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନରୁ ଲେଖକ ରୂପ ଦେଇଥିଲେ 'ତିନି ହୀରାକୁଦ'ଉପନ୍ୟାସକୁ । ଉପନ୍ୟାସର 'ଉତ୍ସର୍ଗ'ରୁ ହିଁ ଏହାର ଆଭିମୁଖ୍ୟଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ: "କ୍ଷତିପୂରଣ ନପାଇ, ଜମି ନପାଇ ଘର ନପାଇ ଏପ୍ରିଲ୍ ୨ ତାରିଖ, ୧୯୪୮ ଦିନ ହୀରାକୁଦ ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳରୁ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ଚେମା କାଲୋ, ନିରଞ୍ଜନ ଭୋଇ, ଜଇ ଭୋଇ, ଭରତ ଚମାର, ବ୍ରଜ ଭୋଇ, ବିଦ୍ୟାଧର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଅମର ସ୍ମୃତିରେ ଉତ୍ସର୍ଗିତ ।" (ପୃ-ଉତ୍ସର୍ଗ)

'ଉପନ୍ୟାସ'ରେ ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାରର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଜୟନ୍ତୀ-୨୦୦୭ ନିମନ୍ତେ ଲିଖିତ କବିତା 'କର୍ମକଷଣ'ସହିତ 'ହୀରାକୁଦ ଏକ' (୧୯୪୫-୧୯୪୮); 'ହିରାକୁଦ ଦୁଇ' (୧୯୪୮-୧୯୫୭); 'ହୀରାକୁଦ ତିନି' (୧୯୫୭-୨୦୧୦) ଏହି ଭଳି ୧୯୪୫-୨୦୧୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଷୟ ସଂଯୋଗିତ ଓ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିବାରୁ ଉପନ୍ୟାସର ନାମକରଣ 'ତିନି ହୀରାକୁଦ'ରଖା ଯାଇଥିବା ଲକ୍ଷଣୀୟ; "ନିଆଁରେ ନିଜ ଜନ୍ମମାଟି ଗାଁକୁ / ଯିଏ ଜଳି ଯିବାର ଦେଖିଛି / ବନ୍ୟାରେ ନିଜର ଜନ୍ମମାଟି ଗାଁକୁ/ଯିଏ ଧୂଳିସାତ୍ ହୋଇଯିବାର ଦେଖିଛି / ଘୂର୍ଣ୍ଣିଝଡ଼ରେ ନିଜ ଜନ୍ମମାଟି ଗାଁକୁ/ଯିଏ ଉଡ଼ିଯିବାର ଦେଖିଛି/ସିଏ କେବଳ ଅନୁଭବି ପାରିବ ଯେ'/ ଜଳ ଭଣ୍ଡାର ତଳେ ନିଜ ଗାଁ ନାଁ/ ବୁଡ଼ିଯିବାର ଦୁଃଖ/ କେତେଟା ଅଶ୍ଳୀଳ, କେତେଟା ଦୁଃଖଦ ।"(ପୃ-୭) କବିତାରେ ବେଶ୍ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ହୀରାକୁଦର ବିସ୍ଥାପନ : " ଘଙ୍ଘ ଯେଉଁଠି ଗ୍ରାମଦେବୀଙ୍କ ଥିଲା ଆସ୍ଥାନ/ ଏବେ ତାର ନାହିଁ ଚିହ୍ନବର୍ଣ୍ଣ/ କେବଳ ଆସ୍ଥାନକୁ ଲଗାଲଗି/ ସାହାଡ଼ା ଗଛଟି ଖୁଣ୍ଟ ହୋଇ ପାଣି ଉପରକୁ ଦିଶେ / xxx ଆମ ଗାଁର ସନିଆ ବାରିକର ପରିବାର/ ଏବେ ବ୍ରଜରାଜ ନଗରରେ/ ଚିଙ୍ଗୁରୁ ଗୋବାର ଦୁଃଖ କହିଲେ ନସରେ/ ଝାଟିମାଟିର ଘର ଖଣ୍ଡିଏ କରି/ ତା'ର ପରିବାର ରୁହନ୍ତି ରେଙ୍ଗାଲି କ୍ୟାମ୍ପରେ/ଏକର ପ୍ରତି ଆଠଟଙ୍କା ବାର ଅଣା ପାଇ/ ବ୍ରଜ ମାଷ୍ଟ୍ରେ,

କାହ୍ନୁ ମାଷ୍ଟ୍ରେ ଗାଁ ଛାଡ଼ି / କୁଆଡେ ଗଲେ ଜଣା ନାହିଁ /ଗାଁକୁ ଗାଁକୁ ଭିକମାଗି / ବଞ୍ଚି ରହିଛି ଗାଁ ଚୌକିଆ ଚଇତୁ ସ୍ୱାଇଁ । / ମନେପଡ଼େ ଆମ ଗାଁର ଗାଧୁଆତୁଠ / ବାଘଲଟି, କୁଞ୍ଜଘେରା ମାତାମଠ / xxx ଗାଁମୁଣ୍ଡ ବରଗଛ ଆମ୍ବତୋଟା ବଉଳ / xxx ଘାଣ୍ଟିଚକଟି ହେଉଥିଲା ଏ ନୂଆ ଗାଆଁଟା / ଆମ ପାଇଁ ପାଲଟିଛି ଯେମିତି କଂସପୁର ।”(ପୃ-୯-୧୦)

‘ହୀରାକୁଦ ଏକ’ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଛି ଫୁଲର ଫଗୁଣ; ସୁନା ରାଇଜର ସୁନାଫସଲ; ଜମଡ଼ା ଗାଁର ଦୁଃଖ; କଳା ସାହେବର ଖାରାପଣ, ଇତିହାସର ପରିହାସ; ପର୍ବପର୍ବାଣିର ମହକ; ଲୁହର ଡାକ ଭାବେ ୧୯୪୫ ମସିହାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ମହାନଦୀ କୂଳେ ଜମଡ଼ା ଗାଁର ଆମ୍ବ-ଖଜୁରୀ-ଶାଳ ଆଉ ସାହାଡ଼ା ଗଛରେ ବଣରେ ଭରା ଲମଡୁଙ୍ଗୁରିର ଚିତ୍ରରେ ଅତୀତର ନଷ୍ଟାଲଜିଆ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଫଗୁଣ ଆସିଲେ କିପରି ଜମଡ଼ା ଗାଁଟି ସତେକି ଚଳଚ*ଳ ହୋଇଉଠେ; ଏବେ ଯେଉଁଠି ହୀରାକୁଦ ସହର ଅଛି; ଜମଡ଼ା ସେଇଠି ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ତା’ର ନାଁ ନାହିଁକି ଗାଆଁ ବି ନାହିଁ ।(ପୃ-୧୩) ଜମଡ଼ା ଗାଁରୁ ରମ୍ଭେଲା ଗାଁଟା ପ୍ରାୟ ଛଅ କୋଶ ବାଟ; ଆଉ ବାଟରେ ପଡ଼େ ରଙ୍ଗମାଟିଆ ଗାଁ; ଇବ୍ ନଦି କୂଳରେ ପ୍ରାୟ ପା*/ ଛଅ ହଜାର ଲୋକସଂଖ୍ୟା ବିଶିଷ୍ଟ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗାଁ ହେଉଛି ରମ୍ଭେଲା/ ଗାଁର ଗୌନ୍ତିଆ ଶିକ୍ଷିତ ଜଗବନ୍ଧୁ ପଣ୍ଡା । ଗୌନ୍ତିଆଙ୍କଦ୍ୱାରା ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବାନ୍ଧିବା କଥା ଶୁଣି ପ୍ରଥମେ ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଗୁଞ୍ଜରଣ; ବ୍ରଜ ଭୋଇ, ଗୁରୁବାରୀ, ସାନବାବୁ ଆଦି ପ୍ରଥମେ ଏ ଖବର ଶୁଣି ଦୁଶ୍ଚିନ୍ତାରେ ଜମଡାକୁ ଫେରିବାର ଦୁଃଖ ଥିଲା ପ୍ରଥମ ଏକ ଆଶଙ୍କାର ସୂତ୍ରପାତ ।(ପୃ-୧୬) ‘ସୁନା ରାଇଜର ସୁନାଫସଲ’ରେ ରମ୍ଭେଲାର ସମୃଦ୍ଧି ହୋଇଛି ବର୍ଣ୍ଣିତ । ରମ୍ଭେଲା ଏବଂ ମୁରା ଗାଁରେ ଥାଏ ଦୁଇଟି ଏମ୍‌ଇ ସ୍କୁଲ । ଗାଁର ସବୁ ସମାଧାନ କରନ୍ତି ଗୌନ୍ତିଆ ଜଗବନ୍ଧୁ ପଣ୍ଡା । ଚାଉଳ ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା ରମ୍ଭେଲା ଗାଁ । ସେଇଠାରୁ ହିଁ ଶହେ ଶଗଡ଼ ପ୍ରତିଦିନ ବର୍ଷସାରା ଚାଉଳ ନେଇ ଯାଏ ସମ୍ବଲପୁର, ଝାରସୁଗୁଡ଼ା, ବ୍ରଜରାଜ ନଗର ଆଦି ଅଞ୍ଚଳକୁ । ତା’ସହିତ ମୁଗ-ବିରି- ଆଉ ବିଭିନ୍ନ ପନିପରିବା । ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ପଶ୍ଚିମପଟେ ମହାନଦୀରେ ଇବ୍‌ନଦୀ ମିଶି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଗଣ୍ଡ; ବର୍ଷ ସାରା ପ୍ରଚୁର ମାଛ; ରମ୍ଭେଲା-ବଘରା-ମୁରାର କେଉଟମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ ବେଉସା ଥିଲା ମାଛଧରା । ବଘରା ଗାଁର ତ୍ରିବେଣୀ ସଙ୍ଗମ ସହିତ ନଦୀ କୂଳେକୂଳେ ବିସ୍ତୃତ ସବୁଜ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ଶାଳ, ପିଆଶାଳ, ଗମ୍ଭାରୀ, ସାଗୁଆନ, ଶିରିଷ, ଶିମିଳି, ଆମ୍ବ, ପଣସ, ଚାର, ମହୁଲ ଗଛର ଜଙ୍ଗଲ ସହିତ ଥିଲା ପିଜୁଳି-ଆମ୍ବ-କଦଳୀ-ସାନ୍ତରା ଓ ଟଭା ଗଛବୃଛରେ ଭରପୂର ଏ ଅଞ୍ଚଳ । ସେଇ ସମୃଦ୍ଧ ରମ୍ଭେଲାର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ଥିଲା ଏକ ବଡ଼ ଉତ୍ସବ; ତା ସହିତ ନୂଆଖାଇ-ଦଶହରା-କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣମୀ-ମାର୍ଗଶିର ଲକ୍ଷ୍ମୀପୂଜା-ପୌଷପୂର୍ଣ୍ଣମୀ-ଦୋଳ ଆଉ ରାମନବମୀ ! ସେସବୁ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଇଥିଲା ସେଇ ଜଳର ଗର୍ଭରେ; ଆଉ ବିଲୟ ଲଭିଥିଲା ଅନେକ ଇତିହାସ ସେହି ମଗ୍ନ-ଉପତ୍ୟକା ତଳେ । ‘ଜମଡ଼ା ଗାଁର ଦୁଃଖ’ରେ ରମ୍ଭେଲାରୁ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ହେବା କଥା ଶୁଣି ଫେରିଥିବା ବ୍ରଜ ଭୋଇ; ତା’ର ପୁଅ ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗେ ଫେରିଲା ପରେ ଜମଡାକୁ ତାକୁ ଆଉ ନିଦ ନଥିଲା, କାରଣ ଜମଡା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଉଠିଯିବ ! ବତିଶ ପରିବାରର ଗାଁ; ଜମଡା ଗାଁର ଚେମା କାଲୋ; ନିରଞ୍ଜନ ଭୋଇ, ଜଇ ଭୋଇ, ଗଣ୍ଡା ଝାଙ୍କର, ସୁଆଗ, ହେମ, ଉଜଲ ଭୋଇ, ରତନ ଭୋଇ, ଭରତ ଚମାର, ବ୍ରଜ ଭୋଇ, ବିଦ୍ୟାଧର ତଥା ଗାଁର ସମସ୍ତ ହରିଜନ-ଆଦିବାସୀ ସଂନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ କୋଠା ପିଣ୍ଡାରେ ହେଲେ ଏକଯୁଟ ! ସେଠି ଶୁଣି ଆସିଥିବା କଥାର ଖିଅରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା କଳ୍ପନାଜଳ୍ପନା ଏବଂ ଆଶଙ୍କା ନେଇ ବିଭିନ୍ନ ଲୋକଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧିର ଜଗତ ଏବଂ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଥିଲା ବେଶ୍ ଭାବିତ କରିବା ଭଳି । ବ୍ରଜ ଭୋଇର ସୁନାମୁଣ୍ଡା ଜମି ଯେ ସରକାର ତା’ ଅଧିକାରକୁ ନେଇଯିବେ; ସେ କଥା ଭାବି ପାରୁନଥିଲା ବ୍ରଜ । ‘କଳା ସାହେବର ଗୋରାପଣ’ ଅଂଶରେ ୧୫ ମାର୍ଚ୍ଚ, ୧୯୪୭ର ଏକ ଅଳସ ଅପରାହ୍ଣକୁ ଔପନ୍ୟାସିକ ‘ମହାନଦୀରେ କାହାର କଳାଛାଇ ପଡ଼ିଗଲା’ ବୋଲି ବେଶ୍ ବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ ଆଶଙ୍କାକୁ କରିଛନ୍ତି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ । କାରଣ ଠିକ୍ ମାସେକ ଆଗରୁ ଜମଡ଼ାର ଚବିଶଟି ପରିବାରକୁ କିଛି ଜଣା ନଥିଲା କେତେଜଣ କଳା ଓ ଗୋରା ସାହେବ ମହାନଦୀ କୂଳକୁ ଆସିଥିଲେ ଅନେକ ଥର; ଆଉ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୫, ୧୯୪୭ରେ ପୋଲିସ୍ ସହିତ କେତେକ ସରକାରୀ ଗାଡ଼ି ହର୍ଣ୍ଣ ବଜାଇ; ରାସ୍ତାକୁ ଧୂଳି ଧୂସରିତ କରି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍‌କାଳୀନ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ସାର୍ ହଥର୍ଣ୍ଣ ଲୁଇସ୍ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ଯୋଜନାର ମଧ କରିଥିଲେ ଭିତ୍ତିପ୍ରସ୍ତର ସ୍ଥାପନ ।(ପୃ-୨୬) ହୀରାକୁଦ, ଟିକରପଡ଼ା, ନରାଜ ଯୋଜନା ମଧ୍ୟରୁ ହୀରାକୁଦ ଯୋଜନାଟି ଥିଲା ସବୁଠାରୁ ଆକର୍ଷଣୀୟ, କାରଣ ହୀରାକୁଦ ଯୋଜନାରେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟା ନାହିଁ ବୋଲି କହିଥିଲେ ତତ୍‌କାଳୀନ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧର ମୁଖ୍ୟଯନ୍ତ୍ରୀ ଡକ୍ଟର ଅଯୋଧ୍ୟା ଖୋସ୍‌ଲା । ଏପରିକି ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ରିପୋର୍ଟରେ ସେ କହିଥିଲେ ଯେ ଘର, ଗାଁ, ଆଦି ବୁଡ଼ିଯିବା ବହୁପୂର୍ବରୁ ଜମି ବଦଳରେ ଜମି, ଘର ବଦଳରେ ଘର ଓ ଉଦାର କ୍ଷତିପୂରଣ ଦିଆଯିବା ଉଚିତ ।(ପୃ-୨୬)

ରମ୍ଭେଲାଠାରୁ ରମ୍ଭାଲୁଗା; ପିତାପାଲିଠାରୁ ମୁରା; ମୁରାରୁ

ବଘରା; ଆମ୍ବାଭୋନାରୁ ଲଖନପୁର; ତାଲବେର୍ଣ୍ଣୋରୁ କୁମ୍ଭାରବନ୍ଧ ସବୁଆଡ଼େ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେଉଥିଲା ଏହି ବିସ୍ଥାପନର କଥା । ଜମଡ଼ା ଛାଡ଼ିଲେ ସେଠାକାର ଲୋକେ ଯିବେ କୁଆଡ଼େ ସେ କଥାକୁ ହେଉଥିଲେ ଭାଳି । ଗୌନ୍ତିଆଙ୍କୁ ଗାଁଲୋକେ ଫୋରାଦ୍ କରୁଥିଲେ ବି ଏହାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଥିଲା ଖୁବ୍ ବଡ଼; ତଥାପି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଲୋକେ ଆସୁଥିଲେ ଏହାର ସମାଧାନାର ବାଟ ଖୋଜିବାପାଇଁ । 'ଇତିହାସର ପରିହାସ'ରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାକର ସୂପକାରଙ୍କ ପୁସ୍ତକ 'ଇତିହାସର ପରିହାସ'ର କଥାକୁ ହିଁ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ : "ମହାନଦୀ ଓ ତହିଁର ଉପନଦୀ ଇବ୍ ନଦୀର ଉଭୟ ତୀରରେ ନଦୀମାତୃକାର ଉର୍ବର ଭୂମି ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ସମ୍ବଲପୁରର ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ଅଞ୍ଚଳର ମୁଖ୍ୟ ଭୂମିଥିଲା । ରମ୍ଭେଲା, ଆଢାବରା, କୁମ୍ଭାରବନ୍ଧ, ଖିଣ୍ଡା, ବଘରା, ରମ୍ପାଲୁଗା, ମୁରା, ଭୁଲକା, ଅନାଦି ଆଦି ଗାଁମାନ ଧାନ,ଆଖୁ, ମୁଗ, ପନିପରିବା ଆଦି ପାଇଁ ଯେପରି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା; ବୀର ସୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏ, ଲୋକନାଥ ଗଡ଼ତିଆ, ବଳଭଦ୍ର ସୂପକାର ଆଦିଙ୍କ ଲୀଳାଭୂମି ପାଇଁ ସେହିପରି ଐତିହାସିକ ଖ୍ୟାତିସମ୍ପନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ଭାବେ ପରିଗଣିତ ହେଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ଶସ୍ୟଭଣ୍ଡାର ଭାବେ ଖ୍ୟାତ ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ଯେ ଜଳମଗ୍ନ ହେବାକୁ ସ୍ଥିରୀକୃତ ହୋଇଛି; ତାହା ଅନେକ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁ ନଥିଲେ ।(ପୃ-୨୯) ପର୍ବ-ପର୍ବାଣିର ମହକରେ ପୁଷପୁନି (ଖଳା ଛଡ଼ା); ନୂଆଁଖାଇ, ଦୋଳ, ରଥଯାତ୍ରା, ଦଶହରା, ଆଦିର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଏବଂ ସେହି ବର୍ଷ ଜାନୁଆରୀ ୩୦, ୧୯୪୮ରେ ନାଥୁରାମ ଗଡ୍‌ସେଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ହତ୍ୟାର ଖବର ବି କିପରି ଦୁଃଖର ଲହରୀ ଖେଳେଇ ଦେଇଥିଲା ସେଇ ଅଞ୍ଚଳରେ ତା'ର ଛବି ମଧ୍ୟ ବେଶ୍ ପ୍ରତୀକାତ୍ମକ ଭାବେ ହୋଇଛି ଉପସ୍ଥାପିତ ।

ବିନା ନୋଟିସ୍‌ରେ ବିନା ପୂର୍ବ ପ୍ରସ୍ତୁତିରେ ଜମଡ଼ା ଗାଁର ଚବିଶ ଗୋଟି ପରିବାରକୁ ଘର-ଜମି-କ୍ଷତିପୂରଣ ନଦେଇ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ତଡ଼ି ଦିଆଗଲା ଏପ୍ରିଲ୍ ୨ ତାରିଖ, ୧୯୪୮ ମସିହାରେ । ୧୨ ଏପ୍ରିଲ୍‌ରେ 'ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଜବାହାରଲାଲ୍ ନେହେରୁ ଆହୁରି ଥରେ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଜନାର ଭିତ୍ତିପ୍ରସ୍ତର ସ୍ଥାପନ କଲେ ।(ପୃ-୩୬) ଜମଡ଼ା ଗାଆଁରୁ ଲୋକେ ଯେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଖରାରେ ଲମ୍ବଡୁଙ୍ଗ୍ରୀ ମାଟିର କୌଣସି ଗଛତଳେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ; ଗାଆଁ ଆଡକୁ ଅନେଇ ଅନେଇ କାକୁସ୍ଥ ଲୁହ ଢାଳି ଯେ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଗଲେ; ତା'ର କୌଣସି ଇତିହାସ ନାହିଁ । ୧୪ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୯୪୯ ପ୍ରାୟ ବର୍ଷକ ପରେ ସରକାର ସେମାନଙ୍କୁ କ୍ଷତିପୂରଣ ଦେଲେ । ଅବିଶ୍ୱାସର କଥାଟି ହେଉଛି ୨୭ ଏକର ୭୬ ଡିସିମିଲ ପାଇଁ କ୍ଷତି ପୂରଣ ମିଳିଥିଲା ମୋଟ୍ ୫୧୯ ଟଙ୍କା ୫ ଅଣା । ଅର୍ଥାତ୍ ଏକରକୁ ୧୮ ଟଙ୍କା ୧୨ ଅଣା । ଡେସିମିଲକୁ ୩ ଅଣା । ପୈତୃକ ଘରୁ ବେଦଖଲ ହେବାର କ୍ଷତିପୂରଣ ଉଲ୍ଲେଖ ନଥିଲା କେଉଁଠି ।(ପୃ-୩୮) କେତେ ଲୋକ କେତେ ଯେ ଯାତନା ଭୋଗିଲେ ତା'ର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ । ଜମିକୁ ମନେପକାଇ ଗୁରୁବାରୀର ଆଖିରୁ ଲୁହ ନଶୁଖିବା କିମ୍ବା ଭରତ ଚମାର ଜୋତା ତିଆରି ଛାଡି ଭିକ ମାଗିବା ବେଶ୍ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ । 'ଲୁହର ଡାକ'ରେ ପିତାପାଲିର ଗୌନ୍ତିଆ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କିଭଳି ଗାଁ ବିଲରେ ଖଟି ହୀରା ଫଳାଏ; ଗୁଡ଼ ମାଠିଆ ବିକି ସେମାନେ ଯେ ଚଳି ଯାଆନ୍ତି ବର୍ଷ ସାରା; ମାତ୍ର କାହିଁକି ସେମାନଙ୍କୁ ମା' ମାଟିରୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରାଯିବ ଭଳି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେମାନଙ୍କ ମାଟି ପ୍ରତି ତୀବ୍ର ଆସକ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । 'ଲୁହର ଡାକ'ରେ ସଭା କରି ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜର ମତ ରଖିବା ଭିତରେ ବେଶ୍ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି ବିସ୍ଥାପନ ହେବାର ଆଶଙ୍କାର କାହାଣୀ । ୨୧ ମଇ, ୧୯୪୭ ମସିହାରେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପୂଜାରୀ, ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ପଣ୍ଡା, ଶ୍ରୀନିବାସ ମିଶ୍ର ପ୍ରମୁଖଙ୍କର କୋର୍ଟ ସମ୍ମୁଖରେ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ତିନିମାସ ଲେଖାଏଁ ଜେଲଦଣ୍ଡ ହେଲା, ପରେପରେ ଶ୍ରଦ୍ଧାକର ସୂପକାରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗିରଫ୍ କରି ଜେଲ୍‌କୁ ପଠାଇ ଦିଆଗଲା; ତତ୍କାଳରେ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ସମତି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହାର ସଭାପତି ଥିଲେ ଡାକ୍ତର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପୂଜାରୀ ଏବଂ ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ ଶ୍ରଦ୍ଧାକର ସୂପକାର । ୨୨ ମଇ ୧୯୪୭ରେ ଅଠର ବର୍ଷୀୟ ସୌରିନ୍ଦ୍ରୀ ନାୟକ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମହିଳାମାନଙ୍କୁ ଲାଠିମାଡ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ୍ ନକରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ଦିଆଯାଇଥିଲା; ସୌରିନ୍ଦ୍ରୀ ନାୟକ କିନ୍ତୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଆହତ ହୋଇଥିଲେ ।(ପୃ-୪୬) ୧୨ ନଭେମ୍ବର ୧୯୪୬ ମସିହା ବେଳକୁ ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ କରିନଥାଏ; ତେଣୁ ପରାଧୀନ ଭାରତରେ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜୋର୍ ଧରିବା ଥିଲା; ଏକତାର ପ୍ରତୀକ ଓ ସୂଚକ ।

ତତ୍କାଳରେ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଲକ୍ଷାଧିକ ପୁରୁଷ-ମହିଳାଙ୍କ ବିରୋଧ ଥିଲା ଭାବିତ କରିବା ଭଳି ବିଷୟ । ଜୁଲାଇ ୨୧, ୧୯୪୬ରେ ସମ୍ବଲପୁର ଟାଉନହଲରେ ହୋଇଥିବା ବିଶାଳ ସମାବେଶରେ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପୂଜାରୀଙ୍କର ଅଗ୍ନିବର୍ଷୀ ଭାଷଣ ଥିଲା ବେଶ୍ ତୀବ୍ର । ଯାହାକି ତତ୍କାଳରେ ବେଶ୍ ଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ଆସିଥିଲା । ଏହି ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶା ରାଜନୀତିର ଦୁଇ କର୍ଣ୍ଣଧାର : ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଡ. ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଏବଂ ପୂର୍ବତନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଦାସ (ହୀରାଖଣ୍ଡ ସମାଚାର, ୧୬.୦୯.୧୯୪୬) ।(ପୃ-୪୩) ୨୧ ମଇ ୧୯୪୭ ମସିହାରୁ ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପୂଜାରୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା ଏହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ । ଏହି ଅହିଂସାତ୍ମକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ

ଶ୍ରୀମତୀ କମଳା ପୂଜାରୀ; ତାଙ୍କର ଦ୍ୱାଦଶ ବର୍ଷୀୟ ପୁତ୍ର ଶ୍ରୀମାନ୍ ଯତୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ପଣ୍ଡା, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁଡ଼ିଆ, ଶ୍ରୀନିବାସ ମିଶ୍ର, ପୁରନ୍ଦର ହୋତା, ଚିନ୍ତାମଣି ହୋତାଙ୍କ ସହଯୋଗ ତଥା ଶ୍ରଦ୍ଧାକର ସୂପକାର, ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଭରତ ପୂଜାରୀ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଥିଲା ବେଶ୍ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ । ଏହି ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ପ୍ରାୟ ୨୭ ମଇ ୧୯୪୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଲିଥିଲା । ଆନ୍ଦୋଳନ କ୍ରମଶଃ ଦୁର୍ବଳ ହେବାକୁ ବସିଲା; କାରଣ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ଦମନ କରିବା ପାଇଁ ସରକାର ବିବିଧ ଉପାୟର ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ । ପରିଶେଷରେ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ କମିଟିର ସଭାପତି ଶ୍ରୀ ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର ଡେପୁଟୀ କମିସନରଙ୍କୁ ଜଣାଇଥିଲେ ଯେ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ କମିଟି ଭାଙ୍ଗିଯାଇଛି ।(ପୃ-୪୪)

'ହୀରାକୁଦ-ଦୁଇ' ପର୍ଯ୍ୟାୟଟି ୧୯୪୮ରୁ ୧୯୫୭ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅର୍ଥାତ୍ ଏହା ସ୍ୱାଧୀନରୁ ପରାଧୀନ, ସମୁଦିର ଶେଷ ଭେଟଘାଟ, ନଈପାଣିରୁ ନିପାଣିଆ, ରମ୍ଭେଲାର ଲୁହ, କର୍ମକ୍ଷଣ(୧) ଓ କର୍ମକ୍ଷଣ (୨) ଭାବେ ଉଲ୍ଲିଖିତ । 'ସ୍ୱାଧୀନରୁ ପରାଧୀନ' ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ବଘରା ଗାଁର ଚାଷୀ ରେଙ୍ଗୁଟି ଭୋଇର ବାଇଶ/ତେଇଶ ବର୍ଷୀୟ ବିବାହିତ ପୁଅ ପ୍ରଦୀପ ଭୋଇର ଅବତାରଣା କରାଯାଇ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧର ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ବିସ୍ଥାପନ ନେଇ ଗାଁଲୋକଙ୍କର ଆଲୋଚନାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । ସେଥିରେ ସମତାରାମ,ଚିନୁ, ସପନ, ଚଇତୁ ଧୋବା, କମ ଭଣ୍ଡାରୀ, କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ମଦନ ଭୋଇ, ନୀଳ ଗୌଡ ଆଦିରେ ଏଥିନେଇ ମତାମତ ଓ ଉପଲବ୍ଧି ଯେତେ ପରିବେଶ ଭିତ୍ତିକ; ସେତେ ନଷ୍ଟାଲଜିଆରେ ଭରା । 'ସମୁଦିର ଶେଷ ଭେଟଘାଟ'ରେ ଅଧୁନା ବିଲୁପ୍ତ ଇବ୍ ନଦୀ କୂଳରେ ଥିବା ଭୁଲକା, ପର୍ଡା, ରମ୍ଭେଲା, ସାପଲହରା, ତିହୁରା, ମଙ୍ଗଳପୁର ଓ ପତ୍ରାପାଲି ଗାଁର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ୍ତ ଇତିକଥା ବେଶ୍ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସଭରା ।

୧୯୫୧-୫୨ ମସିହାର କାହାଣୀକୁ ଯୋଡ଼ି ଧରିଛନ୍ତି ଲେଖକ । ପର୍ଡା ଗାଁର ବିଦେଶୀ ଡାଙ୍ଗ ଏବଂ ତା'ର ସ୍ତ୍ରୀ ଲାଇବନ ତିହୁରା ଗାଁରେ ତାଙ୍କ ବଡ଼ଝିଅ ରତନ ଛତ୍ରିଆକୁ ବାହାଦେଇଥିଲା । ବାସୁ ଛତ୍ରିଆ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ସମୁଦି । ସେମାନଙ୍କର ଦେଖାହେଲା ସେହିଭଳି ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ; ଯେଉଁଠି ତାରାକନ୍ଦ ବୁଡ଼ି ଯିବାନେଇ କଥୋପକଥନ; କେବେ କିଏ ଆଉ-କୋଉଠି କାହାକୁ ଦେଖିପାରିବ; ତାହା ଥିଲା ବେଶ୍ ଆଶଙ୍କା ବିଜଡ଼ିତ । ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ସେହିଭଳି ଅନେକ କଥା ଓ ଘଟଣାକୁ ଏକତ୍ରିତ କରିଛନ୍ତି । ସପ୍ରସଙ୍ଗ କୁନୁ ବଗର୍ତ୍ତୀ, ଶକ୍ତିବାବୁ, ମହରଗୁ, ବିନୁ ମାଝୀ, ଚଇତୁ, କର୍ମୁ, ସୁନା ଲୁହାରର କଥାକୁ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । 'ନଈପାଣିରୁ ନଈପାଣିଆ' ପାଞ୍ଚଶହ ଜନସଂଖ୍ୟା ବିଶିଷ୍ଟ ଇବ୍ ନଦୀକୂଳରୁ ତିହୁରା ଗାଁର ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ଗାଁର ଗ୍ରାମସଭାରେ ଗୌରହରି ବାବୁ, ପୀତାମ୍ବର ଗୌଡ, ଗୁରୁବାରୁ ବଗର୍ତ୍ତୀ, ସିତୁ ଛତ୍ରିଆ, ଅନନ୍ତ ମୁଣ୍ଡା, ନାନୁ ବେହେରା, ଅନ୍ତ ମୁଣ୍ଡା ଆଦିଙ୍କ କଥୋପଥନ ଏବଂ ଓରିଏଣ୍ଟ କାଗଜକଳ ପାଇଁ ଇବ୍ ନଦୀ ଦୂଷିତ ହେବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଦି ହୋଇଛି ଆଲୋଚିତ । ୧୯୪୦ ମସିହାରେ ବ୍ରଜରାଜନଗରରେ ସ୍ଥାପିତ ଓରିଏଣ୍ଟ ପେପର ମିଲ୍‌ର ସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଙ୍କୁ ରୋଜଗାର, ଚାକିରି ନେଇ ଦେଇଥିବା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ନହେବା; କାରଖାନାର ବର୍ଜ୍ୟବସ୍ତୁଦ୍ୱାରା ଜଳ ଦୂଷିତ ହେବା; କଗଜକଳ ବିରୋଧରେ ଲୋକଙ୍କ ଆପତ୍ତି ଅଭିଯୋଗ, କୋର୍ଟ ଇବ୍ ନଦୀକୁ କାଗଜକଳରୁ ନିର୍ଗତ ପଦାର୍ଥକୁ ଛାଡ଼ି ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସତ୍ତ୍ୱେ ତାହା ସରକାର ତଥା ରାଜନୀତିକ ନେତାଙ୍କ ମୌନତାରୁ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇ ପାରିନଥିଲା । ୧୯୫୭ ମସିହାରେ ଯେତେବେଳେ ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାରର ପାଣି ପଶି ସମଗ୍ର ଅ*ଳକୁ ଜଳମଗ୍ନ କଲା ସେତେବେଳେ ନଦୀ କୂଳରେ ଥିବା ଭୁଲକା-ପର୍ଡା-ରମ୍ଭେଲା-ସାପଲହରା-ତିହୁରା-ମଙ୍ଗଳପୁର-ପତ୍ରାପାଲି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଦେଶର ମାନଚିତ୍ରରୁ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଓରିଏଣ୍ଟ କାଗଜ କଳ ବି ଚିରଦିନ ପାଇଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଇବ୍ ନଦୀର ଅଭିଶାପରେ ସତେକି ଶିଳ୍ପ-ରାକ୍ଷସ ବିଲୁପ୍ତି ଲଭିଲା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇବାର ଠିକ୍ ପୂର୍ବରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମାର୍ଚ୍ଚ ୧୫, ୧୯୪୭ରେ ହୀରାକୁଦରେ ଭିତ୍ତିପ୍ରସ୍ତର ଦିଆଗଲା । ୧୯୫୧-୧୯୫୩ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧରେ ବୁଡ଼ିବାକୁ ଥିବା ପ୍ରାୟ ୨୦୦ ରୁ ଅଧିକ ରାଜସ୍ୱ ଗ୍ରାମ ଚିହ୍ନଟ ହୋଇ ସାରିଥାଏ ଏବଂ ୧୯୫୭ ସୁଦ୍ଧା ବୁଡ଼ି ଅ*ଳକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଖାଲି କରିବାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବଳବତ୍ତର ରହିଥାଏ । 'ରମ୍ଭେଲାର ଲୁହ'ରେ ୧୯୫୪ର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଅବତାରଣା କରାଯାଇ ତତ୍କାଳରେ ହୋଇଥିବା ଖୁବ୍ ଭଲ ଚାଷ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଆଶଙ୍କା ବେଶ୍ ବିଚଳିତ କରିଛି । ସେହିଭଳି ଗୌନ୍ତିଆଙ୍କୁ କଲେକ୍ଟର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଭା କରି ୧୯୫୪ ମସିହାରେ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବା ଏବଂ ଆଗକୁ ଆସିବାକୁ ଥିବା ଡିସେମ୍ବର ଭିତରେ ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳର ସମସ୍ତ ଗାଁକୁ ଖାଲି କରିଦେବା ପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ।

'କର୍ମକ୍ଷଣ (୧)'ରେ ୫୦ ଖଣ୍ଡ ଗାଁଲୋକଙ୍କୁ ଏକ-ଦୁଇ-ତିନି ମାସ ଭିତରେ ଗାଁ ଖାଲି କରିବାର ଆଦେଶର ପ୍ରସଙ୍ଗ ସହିତ ପିତାପାଲିର ଗୌନ୍ତିଆ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର ଅସହାୟତା ବିସ୍ଥାପନ ନେଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୀରବତାରେ ଆଶଙ୍କା ସୃଷ୍ଟିକାରୀ । 'କର୍ମକ୍ଷଣ-(୨)'ରେ ୧୯୫୫ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ-ଫେବୃଆରୀ ବେଳକୁ ବିସ୍ଥାପନର ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପ୍ରଥମ ଚରଣର ଆରମ୍ଭ

ହୋଇଥିଲା; କାରଣ, ଆଷାଢ ମାସ ବେଳକୁ ନଦୀବନ୍ଧରେ ପାଣି ବନ୍ଧା ହେବାନେଇ ଯୋଜନା ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ରମ୍ଭାଲୁଗା ଗାଁରେ ଭାଳେଣି ପଡ଼ିଥିଲା ଯେ ସେମାନେ ରମ୍ଭେଲା କ୍ୟାମ୍ପକୁ ଯିବେ ନା ବଡ଼ମାଲକୁ । କାରଣ ସରକାର ଦେଇଥିବା କୌଣସି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିକୁ ରକ୍ଷା କରିନଥିଲେ । ସମସ୍ତେ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତଦେଇ ବସିଥିଲେ; ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଭାବେ ସେମାନେ ସମଗ୍ର ସଂସାର-ପିଲାଛୁଆ-ଗାଈ-ବଳଦ-ମଇଁଷି- ଜିନିଷପତ୍ର ନେଇ କୁଆଡେ ଯିବେ; ତାହା ଥିଲା ଏକ ଆତଙ୍କିତ ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ ! ତେଣୁ ଶାଗ-ମାଛ ମୂଲରେ ସେସବୁ ଅନେକ ବିକି ସାରିଥିଲେ ଅନ୍ୟକୁ । ରମ୍ଭାଲୁଗାରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଥିଲା ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଟ୍ରକ ଆସିବ । ଶହେ/ଦେଢଶହ ପରିବାର ସେଇସବୁ ଟ୍ରକରେ କ୍ୟାମ୍ପକୁ ଯିବେ । ତିନିଦିନ ପୂର୍ବରୁ ପୋଲିସ୍ ଗାଁକୁ ଆସିଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଲୋକେ ଯାଉଥିଲେ । ଅବସ୍ଥା ଏପରି ମଧ ହୋଇଥିଲା ଯେ ପାଂଶହ ପୋଲିସ୍ ଗାଁଗାଁ ବୁଲି ମାର୍ଚ୍ଚ କରୁଥିଲେ, ଲୋକଙ୍କୁ ଜବରଦସ୍ତ ଟାଣି ଧକ୍‌କା ଚାପୁଡ଼ା ମାରି ଟ୍ରକ୍ ବା ବସ୍‌ରେ ନେଇ ଛାଡ଼ି ଦେଉଥିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର ।(ପୃ-୭୩) ୧୯୫୫ ମସିହାର ଆଷାଢ/ଶ୍ରାବଣ ବର୍ଷା ଦିନରେ ନଦୀବନ୍ଧରେ ପାଣି ଜମା ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ୧୯୫୬ ଆଷାଢ/ ଶ୍ରାବଣ ବେଳକୁ ଆହୁରି ଅନେକ ଗାଁ ବିସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । କ୍ରମଶଃ ଜଳସ୍ତର ବଢିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗାଁ-ଘର-ବଣ-ଜଙ୍ଗଲ-ମନ୍ଦିର-ମସ୍‌ଜିଦ୍-ପାହାଡ଼-ରାସ୍ତା-ନଦୀର ଧାର ସବୁ କିଛି ବୁଡ଼ିଥିଲା ନଦୀର ମହା ପ୍ଲାବନରେ ।ସେତେବେଳକୁ ୨୦୦ ଖଣ୍ଡରୁ ଅଧିକ ଗାଁ ଜଳମଗ୍ନ ହେଲା ।୨୨୦୦୦ ପରିବାର ବିସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । ୧୯୫୭ ଜାନୁଆରୀ ୧୩ ତାରିଖରେ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ପାଖରେ ଆୟୋଜିତ ହେଲା ବିରାଟ ଏକ ମହାସଭା । ଜନସମାବେଶରେ ମୁଖ୍ୟଅତିଥି ଥିଲେ ଭାରତର ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଜବାହାରଲାଲ ନେହେରୁ । ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଥାଆନ୍ତି ଡ. ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ । ସେହିଦିନ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଲୋକାର୍ପଣ କରାଗଲା । ନେହେରୁ କହିଥିଲେ: "ଏ ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଜନା ସବୁ ଆଜି କାଲିର କୋଣାର୍କ ! ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପ୍ରଗତିର ଗୀତିଗାନ ଶୁଣାଇବାକୁ ଏବେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । xxx ଏ ନୂତନ କୋଣାର୍କ ଗଢିବାରେ ଯେଉଁ ଗାଁ ଏବଂ ସେ ଗାଁଗୁଡ଼ିକର ପରିବାର ବିସ୍ଥାପିତ ହେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଲୁହରେ ଲିଖିତ ଇତିହାସ ଧରମା ନାଆଁରେ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହର ଅବକାଶ ନାହିଁ । xxx ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ କୋଣାର୍କ ପରି ସବୁଦିନ ଆଦରିତ ହେବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ଇତିହାସ ପୃଷ୍ଠାରେ ବିସ୍ଥାପନର ଅଲିଭା ଅସୀମ ଦୁଃଖର କଳଙ୍କିତ ଅଧ୍ୟାୟ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ମଣିଷର ସ୍ମୃତିପଟଳକୁ ଆର୍ଦ୍ରକରି ଚାଲିଥିବ ।"(ପୃ-୭୫-୭୬)

'ହୀରାକୁଦ ତିନି (୧୯୫୭-୨୦୧୦)' ଭାଗଟି ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷ ଭାଗ; ଏଥିରେ ରାଜୁ ମୁଣ୍ଡାର ଯୋଜନା, ମୁରା କ୍ୟାମ୍ପର ସୁଖବାସୀ, ତେଲଗି ଗାଁର ବ୍ୟଥା, ବିସ୍ଥାପନର ପାଉଣା, ପାଏନ୍‌ଝରିରୁ ନୂଆଁପାଲି, ଜଳରୁ କାଳ ଓ ସପନ ବଣିକ ଭାବେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି ବିଷୟ । 'ରାଜୁ ମୁଣ୍ଡାର ଯୋଜନା'ରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ଦଶଟା କୁଟୁମ୍ବର ଏକ ଅଖ୍ୟାତ ପଲ୍ଲୀ ସୁନାଝରି ଏବଂ ରାଜୁ ମୁଣ୍ଡାର କଥା ଉତ୍‌ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୪୭ ମସିହା ବେଳକୁ ରାଜୁକୁ ହୋଇଥାଏ କୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ; ଇବ୍‌ନଦୀ କୂଳରେ ଥିବା ସେହି ଗାଁରେ ହୁଏ ଭଲ ଚାଷ । ସୁନାଝରିର ଜଙ୍ଗଲକୁ କାଟି ଜମି କରାହୋଇ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଗାଁଟି । ପାଖ ଗାଁ ଖଜୁରପାଲିର ମନ୍ଦାରକୁ ବାହା ହୋଇଥିଲା ରାଜୁ; ସୁନାଝରି ବି ବୁଡ଼ିଯିବ ପାଣିତଳେ; ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା ସତ କିନ୍ତୁ ନଦୀବନ୍ଧ ପାଇଁ ଯେତେ ବିରୋଧ ହେଲେ ବି ସରକାର କିଛି ଶୁଣିଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ରାଜୁ ବିସ୍ଥାପନକୁ ସ୍ୱୀକାର କରୁନଥିଲେ ହେଁ; ୧୯୫୭ ମସିହା ବେଳକୁ ଗାଁ ଖାଲି କରାଗଲା; ମନ୍ଦାରକୁ ଧରି କ୍ୟାମ୍ପ ଆଡକୁ ଆଗେଇ ଯାଉଥିବା ବେଳେ ସୁନାଝରି ଆସନ୍ନ ଜଳମଗ୍ନତାକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲା । 'ମୁରାକ୍ୟାମ୍ପର ସୁଖବାସୀ'ରେ ପରମାଣପୁର ଶାସନର ଅଳ୍ପଦୂରେ ଅବସ୍ଥିତ ମୁରା ନୂଆ ବସ୍ତି; ଯେଉଁଠି ୧୯୫୫-୫୬ ମସିହାରୁ ମୁରା ଗାଁରୁ ଲୋକେ ଆସି ସ୍ଥାପନ କିଥିଲେ ନୂତନ ବସତି । ରମ୍ଭେଲାର ଲୋକେ ଯେପରି ରେଙ୍ଗାଲି କ୍ୟାମ୍ପରେ ବସବାସ କଲେ ଠିକ୍ ସେମାନେ ବି ନୂଆ କରି ଗଢିଥିଲେ ନୂଆ ନୂଆ ଗାଁ । ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳରୁ ବିସ୍ଥାପିତ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ହଜାର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରୁ ନବେ/ପଞ୍ଚାନବେ ଶତକଡ଼ା ଲୋକ ଥିଲେ ଭୂମିହୀନ ମଜୁରିଆ । ଗାଁ ସବୁ ବୁଡ଼ିଯିବାପରେ ସମସ୍ତେ ହରେଇଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର କୌଳିକ ବୃତ୍ତି । ନୂଆ ବସବାସ ଜାଗାରେ ସେଭଳି ବୃତ୍ତି ସେମାନେ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ବେଶୀ ଭାଗ ଲୋକ ବୃତ୍ତିହରା ହୋଇ ଦିନ ମଜୁରିଆ ହେଲେ, ଅନ୍ୟମାନେ ଭିକ ମଧ ମାଗିଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଲେଖକ ମୂଳ ମୁରା ଗାଁର ବନ ବାରିକ ଏବଂ ବରଜୁ ସେଠୀ ପରିବାରର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୫୫ରେ ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳରୁ ବାହାରି ଆସି ନୂଆ ବସତିରେ ମୁଣ୍ଡ ଥାପିଥିବା ପାଞ୍ଚପ୍ରାଣୀ କୁଟୁମ୍ବର ବନ ବାରିକ କ୍ଷତିପୂରଣ କ'ଣ ପାଇଲା ସେ ବୁଝିପାରିଲାନି । ଦୁଇ ଝିଅ ବେଡି ଓ କେଡି ବାହା ହୋଇଗଲେ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା; ଜ୍ୱାଇଁମାନେ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ବେହେରାମାଲରେ ସେଲୁନ କରିଥିଲେ; ସାଙ୍ଗରେ ଗଲେ ଦୁଇ ଭାଇ ସାନୁ ଓ ମାନୁ । ସ୍ତ୍ରୀ ରେବତୀକୁ ଧରି ବନ କିଛି ଦିନ ବୟସ ଥିବା ଯାଏଁ ମଜୁରି କଲା ପରେ ଭିକ ମାଗିଲା । ସେଇଭଳି ମୁରା ଗାଁର ଧୋବା ବରଜୁ

ସେଠୀର ବାପା କ୍ୟାମ୍ପକୁ ଆସିବା ଛଅଦିନ ପରେ ରୋଗରେ ପଡି ମରି ଯାଇଥିଲା । ଜମି ନଥିଲା ବୋଲି କିଛି କ୍ଷତି ପୂରଣ ବି ପାଇଲାନି । ପରମାଣପୁର ବଜାରରେ ଗୋଟାଉଥିବା ଜାଳେଣି ବିକି ଗୁଜୁରାଣ ମେଣ୍ଟାଇଲା; ପରେ ତା' ପୁଅ-ବୋହୂ ନାତୁଣୀ ବନ ବାରିକ ସାଙ୍ଗରେ ମିଶି ବରଜୁ ଭଳି ଭିକ ମାଗିଲେ; କିପରି ବାରିକ-ଧୋବା ଭଳି କୌଳିକ ବୃତ୍ତି ହରାଇ ଅଶାନ୍ତ ଅସହାୟ ଭାବରେ ଭିକ ମଣିଷ ଭିକ୍ଷୁକ ସାଜିଲା; ସେ କଥାଟି ଏଥିରେ ହୋଇଛି ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଉପନ୍ୟାସରେ ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପିତାପାଲିର ଗୌନ୍ତିଆ ଶ୍ରୀବତ୍ସ ବିଶ୍ୱାଳଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ମୁରା ଗାଁରୁ ପିତାପାଲି ହେଉଛି ମହାନଦୀ ପାଖ ଗାଁ । ହୀରାକୁଦର ଜଳ ପିତାପାଲିରେ ପଶିଲା ପରେ ସେ ଯାଇ ବାରଡୁମୁରୀରେ ଜାଗାଖଣ୍ଡେ କିଣି ରହିଲେ । ଶ୍ରୀବତ୍ସ ବା ମାନୁ ବିଶ୍ୱାଳଙ୍କ ପୁତ୍ର ହେଉଛନ୍ତି ସୁସାହିତ୍ୟିକ ମଙ୍ଗଳୁଚରଣ ବିଶ୍ୱାଳ । ମଙ୍ଗଳୁ ବାରଡୁମୁରୀରେ ଆସି ପାଠ ପଢିଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ଗାଁ ସ୍କୁଲରେ ହେଡ୍‌ମାଷ୍ଟର ହୋଇ ରହିଲେ । ବିସ୍ଥାପନର ଦୁଃଖକୁ ସେ ଭୁଲି ନପାରିବା ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ଭିତରେ ହୋଇଛି ପ୍ରତିଫଳିତ । 'ତେଲଗି ଗାଁର ବ୍ୟଥା'ରେ ଲେଖକ କହିଛନ୍ତି ଯେ କେତେକ ଗାଁ ବୁଡ଼ିଲା କିନ୍ତୁ ଗାଁର ଜମିବିଲ ବୁଡ଼ିଲା ନାହିଁ, ଆଉ କେତେକ ଗାଁର ଜମି-ବିଲ ବୁଡ଼ିଲା କିନ୍ତୁ ଗାଁ ବୁଡ଼ିଲା ନାହିଁ; ତେଣୁ କେତେକ ଗାଁ ଲୋକେ ନିଜ ଗାଁ ଆଖପାଖରେ ଯାହା ବୁଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ନଥିଲା ସେଭଳି ଜାଗାରେ ରହିଲେ । ନଈ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ଚଳିଲେ । ଏଭଳି ଏକ ଗାଁ ଥିଲା ତେଲଗି ଗାଁ । ଏହି ନୂତନ ଗାଁଟି ଲଖନପୁର ବ୍ଲକରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ଏଠି ପ୍ରାୟ ୧୩ ଖଣ୍ଡ ଛୋଟ ମୂଳ ଗାଁ ଲୋକେ ବସବାସ କରିଛନ୍ତି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଲେଖକ ଧନୁ ବଗର୍ତ୍ତୀ ଓ ବଟୁ ପଧାନର କାହାଣୀ କହିଛନ୍ତି । ନୂତନ ବସତିରେ ଘର ବାନ୍ଧି ରହିବାର ଦୁଃଖ ଓ ଅନୁଭୂତି ବେଶ୍ ହୃଦୟବିଦାରକ । ସେଇ ଗାଁରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ଜନଅସନ୍ତୋଷ । କାରଣ ହେଉଛି ବିଦ୍ୟୁତ୍ କେନ୍ଦ୍ର ସ୍ଥାପନ ବିରୋଧରେ ସରକାରଙ୍କୁ ସେମାନେ ସ୍ମାରକ ପତ୍ର ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ୧୩ ଖଣ୍ଡ ଗାଁରେ ପା*ଶହ ପ୍ରାୟ ଗାଁ ଲୋକେ ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାରରୁ ମାଛ ମାରି ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ହେଉଛି ପୁନଶ୍ଚ ଜମି ଅଧିଗ୍ରହଣ ପାଇଁ ସେଇ ଗାଁ ଲୋକଙ୍କୁ ପୁନର୍ବାର କରାଯାଇଥିଲା ବିସ୍ଥାପିତ । ବଟୁ ପଧାନ ଓ ଧନୁ ବଗର୍ତ୍ତୀମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ସେଇ ଦୋହରା ବିସ୍ଥାପନ ଭିତରେ ସନ୍ତୁଳି ହେଲା ଯାହା; ଯାହାସବୁ କେହି ଅନୁଭବ ମଧ୍ୟ କରିପାରିଲେନି । ବାରମ୍ବାର ମୂଳୋତ୍ପାଟିତ ହେବାର ଅନ୍ୟ ନାଁ ହେଉଛି ତେଲଗି ଗାଁର ନୂତନ ବସତିଙ୍କ ତୀବ୍ର ଅନ୍ତଃକଥା ।

'ବିସ୍ଥାପନର ପାଉଣା'ରେ ଦେଖାଇ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ଯେଉଁ ନୂତନ ଗ୍ରାମ ଗଠିତ ହେଲା, ସର୍ତ୍ତ ମୁତାବକ ସେଗୁଡ଼ିକ ରାଜସ୍ୱ ଗ୍ରାମ ଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇବା କଥା; କିନ୍ତୁ ସେଭଳି ଘଟିଲା ନାହିଁ । କ୍ୟାମ୍ପଗୁଡ଼ିକରେ ଶିକ୍ଷା, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ବିଜୁଳି, ଜଳର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବ; କିନ୍ତୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ସବୁଠାରେ ଫଳବତୀ ହେଲା ନାହିଁ । ସପ୍ତସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କଥା । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସାହୁଙ୍କର ପରିବାର ଆସି ରହିଥିଲେ ମୁରା କ୍ୟାମ୍ପରେ । ରମ୍ପାଲୁଗାରେ ସେ ଜଣେ ପ୍ରାଇମେରୀ ସ୍କୁଲ ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ଶ୍ୱଶୁର ଘର ଥିଲା ତିହୁରା ଗାଁ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କର ୧୭ ଏକର ୧୩ ଡେସିମିଲ ଜମିର ତଥା ଜମିରେ ଥିବା ଏଗାରଟି ଶାଳ-ପିଆଶାଳ ଗଛର କ୍ଷତିପୂରଣ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଘଟଣାର ପାଞ୍ଚାବନ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ତାହା ସେ ପାଇନଥିଲେ । ୧୯୮୭ ମସିହାରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ବିଧାନ ସଭାରେ ବିବୃତ୍ତି ଦେଲେ ଯେ ୯୯୧୨ ଟି ପରିବାର କ୍ଷତିପୂରଣ ପାଇପାରି ନାହାଁନ୍ତି । ୬୫ ବର୍ଷପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସଂଖ୍ୟା ନକମିବା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ।(ପୃ-୯୨)

୧୩ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୯୪୬ ମସିହାରେ ସମ୍ବଲପୁରର କେତେଜଣ ବରିଷ୍ଠ ନାଗରିକ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ନକରିବା ପାଇଁ ତଥା ସେଠାକାର ସମସ୍ୟାକୁ ଧରି ସେତେବେଳେ ସରକାରଙ୍କ ମୁଖ୍ୟ ଓ କଂଗ୍ରେସର ସଭାପତି ନେହେରୁଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀଯାତ୍ରା କରିଥିଲେ । ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ ସେତେବେଳେ ନୂଆଖାଲିରେ ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ବଲପୁରରେ କେତେଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ସାକ୍ଷାତ୍ କରି ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ନଭଣ୍ଡାର ମହାନଦୀର ଉର୍ବର ଉପତ୍ୟକାକୁ ନଷ୍ଟ ନକରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ।(ପୃ-୯୩) ଯାହାର କି କୌଣସି ଫଳ ଫଳି ନଥିଲା ଏବଂ ୧୯୫୭ରେ ଜନତାଙ୍କ ଅନୁରୋଧର ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ ପୂର୍ବକୁ ନିର୍ମାଣ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥିଲା । ଏପରିକି ୧୯୬୪ ମସିହାରେ ବିନୋବା ଭାବେଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଥିବା ଅନୁରୋଧର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସୁଫଳ ମିଳି ନଥିଲା ।

'ପାଏନ୍‌ଝରିରୁ ନୂଆପାଲି'ରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ଶ୍ରୀଗିଡ଼ା ଗାଁର କଥା । ଶ୍ରୀଗିଡ଼ା ଗାଁର ଲୋକେ ଇଂରେଜ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏଙ୍କୁ କରିଥିଲେ ସାହାଯ୍ୟ । ଏହି ଗାଁକୁ ଲାଗି ବାରପାହାଡ଼ର ପର୍ବତ-ଜଙ୍ଗଲ । ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧର ବିସ୍ଥାପନ ପରେ କେତେକ ପରିବାର ଆସି ପାହାଡ଼ କଡ଼ରେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ବସତି । ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧର ବାମପାର୍ଶ୍ୱରେ ଥିବା ମାଟିବନ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ନେହେରୁ ମିନାର ମୁଖ୍ୟ ବନ୍ଧରେ ମିଶିଛି; ସେଇ ବସ୍ତିର ନାଁ ନୂଆପାଲି । ନୂଆପାଲିରେ ରହନ୍ତି ୨୭ ଆଦିବାସୀ-ହରିଜନ ପରିବାର । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ମୂଳ ଗାଁଟି ହେଉଛି ପାଏନ୍‌ଝରି । ରତନୀ ବୁଢୀ, ତା'ର ନାତୁଣୀ ଚୁମ୍‌କୀ ସହିତ ବଣ୍ୟଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ

ସଂଗ୍ରହ କରି ଚଳେ; ମହୁଲ ଫୁଲ ଶୁଖାଇ ବିକ୍ରି କରେ ମଦ ଭାଟିକୁ । ଶ୍ରୀଗିଡ଼ା ରାଜସ୍ୱ ଗ୍ରାମ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ନୂଆପାଲି ଆସି ସେମାନେ ହରାଇଲେ ସବୁ ସୁଖସୁବିଧା । ଗାଁ ଛାଡ଼ି ଆସିବା ବେଳେ ରତନୀ ବୁଢୀ ଭଳି ପୁରଖା ଲୋକ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଆସିଥିଲେ ପୁରୁଣା ବଟବୃକ୍ଷ ତଳେ ମା' କନ୍ଧେନ ବୁଢୀକୁ । ଯିଏ ଜଳମଗ୍ନ ହେବାପରେ ବି ମୁଣ୍ଡଟେକି ନିଜ ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଦେଖାଉଥାଏ ।(ପୃ-୯୯) 'ଜଳରୁ କାଳ'ରେ ହୀରାକୁଦ କେନାଲ ପାଖ ଡଭଲା ଗାଁର ଉପକଥା ହୋଇଛି ସ୍ଥାନିତ । ଗାଁଟା କେନାଲର ଶେଷମୁଣ୍ଡରେ ଥିବାରୁ ଜଳକଷ୍ଟ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏହି ଭାଗରେ କିଏଁଟୁ ବାଘ, ଦୈତାରୀ ମାଝୀ, ସପନ ଭୁଏ ଓ ବନ୍ଧୁ ବଘାରର କଥା ଓ ବ୍ୟଥା ଦେଇ ହୀରାକୁଦର ବିସ୍ଥାପନର ଅନ୍ତର୍କଥାକୁ ଔପନ୍ୟାସିକ ପରଶିଛନ୍ତି । ଜଳକଷ୍ଟର କଥାକୁ ଭୋଟ୍ ବେଳେ ଗୁହାରି କରିବା ପାଇଁ ଗାଁ ଲୋକେ ଚିନ୍ତା କଲେ । ଏଥିରେ ଗାଁର ଶିକ୍ଷିତ ଧୀରେନ୍ଦ୍ର ପଣ୍ଡା ଏବଂ ଗୌନ୍ତିଆ ଭରତ ବାବୁ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ସମର୍ଥନ । ଚାଷୀକୁ ଜଳ ମିଳୁନି କିନ୍ତୁ; ଚାଷୀ ଦେଉଛି ଜଳକର, ଏକଥାକୁ ବିରୋଧ କରି ଏ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଉଚ୍ଛେଦ ନେଇ ସମସ୍ତେ ହେଲେ ବଦ୍ଧପରିକର ।

ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ମୁଖ୍ୟତଃ ତିନିଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇଥିଲା । ବନ୍ୟା-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ, ଜଳସେଚନ, ଓ ବିଜୁଳି-ଉତ୍ପାଦନ । ଯଦିଓ ବନ୍ୟା-ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ସଫଳତା ମିଳି ପାରିନଥିଲା । ପ୍ରମାଣ ସ୍ୱରୂପ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ୧୯୬୧, ୧୯୮୨, ୨୦୦୧,୨୦୧୧ରେ ବନ୍ୟା ଭୀଷଣ ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲା । ବିଜୁଳି ମଧ୍ୟ ପରିମାଣ ଅନୁଯାୟୀ ଅର୍ଦ୍ଧଭାଗ ବି ପୂରଣ କରି ପାରିନଥିଲା; ଜଳସେଚନ ବି ତଳମୁଣ୍ଡରେ ଥିବା ଶହଶହ ଗ୍ରାମକୁ ଆବଶ୍ୟକ ମୁତାବକ ହୋଇ ପାରିନଥିଲା । ସମସ୍ୟା ବଢି ଚାଲିଥିଲା ସିନା ସମାଧାନର ପନ୍ଥା ଦେଖା ଦେଇନଥିଲା ।(ପୃ-୧୦୧) ଏହି କଥା ପାଇଁ ଅକ୍ଟୋବର ୨୬, ୨୦୦୬ ରେ ଚାଷୀଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନ ତୀବ୍ରରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲା । ଜଳକଷ୍ଟର ମୁଖ୍ୟ କାରଣ ଥିଲା ଜଳାଭାବ; ସରକାର ୬୦ରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ କଳକାରଖାନାକୁ ଜଳ ଯୋଗାଉ ଥିବାରୁ ସାଧାରଣ ଚାଷୀ ଓ ଜନତାଙ୍କୁ ଭୋଗିବାକୁ ହେଉଥିଲା ଜଳକଷ୍ଟ । ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା କୃଷକ ସଂଗଠନ ବାରମ୍ବାର ବିଶାଳ ଜନ ସମାବେଶ କରି ସରକାରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ଅପ୍ରତିହତ ଜାରୀ ରଖିବା ଥିଲା ବେଶ୍ ଭାବିତ କଳାଭଳି ।

ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷ ଭାଗ 'ସପନ ବଣିକ'ରେ ଜମଡ଼ା-ରମ୍ଫେଲା-ରମ୍ପାଲୁଗା-ସୁନାଝରି-ତେଲଗି-ତିହୁରା-ନୂଆପାଲି-ଡଭଲା ଆଦି ଅ*ଳର ପୂର୍ବ ଓ ପରର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସ୍ୱପ୍ନଭଙ୍ଗର କଥାକୁ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି । ମଣିଷର ସ୍ୱପ୍ନ ବାସ୍ତବ ରୂପ ନିଏନାହିଁ । ତେଣୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାକୁ ଥିଲେ ବଡ଼ ସ୍ୱପ୍ନ ହିଁ ଦେଖିବା ଉଚିତ୍ କହି ଲେଖକ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବାରେ କାର୍ପଣ୍ୟ କରିବା କଥା ନୁହେଁ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ବ୍ୟଞ୍ଜନାରେ । ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧରେ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ୨୪୯ଟି ସମୃଦ୍ଧ ଗ୍ରାମର ୨୨୧୪୪ ପରିବାର କେବେ ବି ଚାହିଁ ନଥିବେ ନିଜ ମା', ମାଟି, ଭିଟା ଆଉ କ୍ଷେତକୁ ଛାଡ଼ି ଯିବାପାଇଁ । କାରଣ ଗାଁ-ଘର-କୁଟୁମ୍ବ ନେଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ମଣିଷର ଜନ୍ମସିଦ୍ଧ ଅଧିକାର । ମାତ୍ର ବିସ୍ଥାପନର ଅସହ୍ୟ ଦୁଃଖ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଯେ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଲା; ତାହା ଅନେକ କାଳ ଧରି ଅଲିଭା କ୍ଷତ ହୋଇ ରହିଗଲା ଲୋକଙ୍କ ଛାତି ଭିତରେ । ସବୁକିଛି ପାହାଡ଼ ଉପତ୍ୟକା ତଳେ ଜଳମଗ୍ନ ହୋଇଗଲା; ବୁଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ଗାଁଗୁଡ଼ିକରେ ଥିବା ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ା ଆଉଁ ଶୀର୍ଷରେ ଫରଫର ଉଡୁଥିବା ଚିରିଯାଇଥିବା ଧଳାପତାକା ଅତୀତକୁ ଝୁରି ହେଉଥିଲା । ଯେଉଁ ଅତୀତ ମଗ୍ନଉପତ୍ୟକା ତଳେ ସଲୀଳ ସମାଧି ନେଇଥିଲା ସିନା ଲୁହ ଶୁଖି ନଥିଲା; ତାହା ବୋହୁଥିଲା ମହାନଦୀ ଓ ଇବ୍ର ଜଳାଧାରରେ ଅନବରତ । ଯାହାକୁ ମଣିଷର ବିପନ୍ନ ଓ ଧ୍ୱସ୍ତ ଆସ୍ଥାର ସ୍ମାରକୀ ଭାବେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇପାରେ ।

ଚେମା କାଲୋ (୨୦୧୬) :

ହୀରାକୁଦର ନଦୀବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ ଓ ବିସ୍ଥାପନକୁ ଭିତ୍ତି କରିଥିବା ଅନ୍ୟ ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ହେଉଛି ଔପନ୍ୟାସିକ କରୁଣାକର ସୂପକାରଙ୍କର 'ଚେମା କାଲୋ' (୨୦୧୬) । ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୯୪୮ରେ ଜମଡ଼ା ଗାଁର ଚବିଶଟି ପରିବାର ବିନା କ୍ଷତିପୂରଣରେ ତାଙ୍କ ଘରୁ ତଡ଼ା ଖାଇଥିଲେ । ଚେମା କାଲୋ ଥିଲା ସେଇ ଜମଡା ଗାଁର ବିସ୍ଥାପିତମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଜଣେ । ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ୨୪୯ ଗାଁ ଓ ଛତିଶଗଡ଼ର ୩୬ ଗାଁ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ ପୂରାପୂରି; କେତେକ ଆଂଶିକ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ୨୦୦ରୁ ଅଧିକ ଗାଁ ଚିରଦିନ ବୁଡ଼ିଗଲା । ଓଡ଼ିଶାର ୨୬,୫୦୧ ପରିବାର ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଗୁଁ ବିସ୍ଥାପିତ ହେଲେ । ଆଉ ସେମାନଙ୍କ ଲୁହରେ ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାର ସୃଷ୍ଟି ।(ପୃ-୪)

'ଚେମା କାଲୋ' ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଚେମା ଓ ବିଦ୍ୟାଧର ଯାଇଛନ୍ତି ସମ୍ବଲପୁର; ସେଠାରେ ଚେମା ତାର ଝିଅ ସାବିତ୍ରୀ ପାଇଁ କିଣିଛି ଖେଳନାଟିଏ ଏବଂ ସେମାନେ ଫେରିବା ବେଳକୁ ବାଟରେ ଗୋପାଳପୁରରେ ରୋଷେଇବାସ କରି ଖାଇ ଶୋଇ ସକାଳୁ ପହଞ୍ଚିଛନ୍ତି ଜମଡା । ମହାନଦୀ ପାଖରେ ଜମଡ଼ା ଗାଁ; ଦୁଇ ଲାଇନ୍ ଘର ଏବଂ ୨୫ ପାଖାପାଖି ପରିବାର । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିବାର ପାଖରେ ଏକରେ /ଅଧ ଏକର ଜମି ଥିଲା; ସେଥିରେ ଚାଷବାସ କରି ଚଳୁଥିଲେ ଜାମଡ଼ାର ଲୋକେ । ବ୍ରଜ-

ବିଦ୍ୟାଧର-ନିରଞ୍ଜନ-ବେନିଭୁଜ-ଚେମା ଆଦି ମଣିଷଙ୍କୁ ନେଇ ଜାମଡ଼ାର ଗାଁ ଜୀବନ । ଆଠ ବର୍ଷୀୟ ସାବିତ୍ରୀର ସାଙ୍ଗ ପୂଜା; ତା'ର ଅନ୍ୟ ପଡ଼ୋଶୀ ସାଙ୍ଗଥିଲେ ସୁଜାତା-ମାଧୁରୀ-ରାନୀ; ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ସମବୟସ୍କ । ଗାଁରେ ଫଗୁଣପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ହୋଲିପୁଡ଼ା ଉତ୍ସବରେ ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ଆନନ୍ଦମୁଖରିତ; ଏହା ଥିଲା ୧୯୪୭ ମସିହାର ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି । ସେହିବର୍ଷ ମଇ ମାସ ବେଳକୁ ଗାଁର ଗୌନ୍ତିଆ ସାଙ୍ଗରେ ଧରି ଆସିଥିଲେ 'ହୀରାଖଣ୍ଡ ସମାଚାର' କେତେଖଣ୍ଡ ଏବଂ ଗାଁ ଆଲୋଚନା ସଭା ଡାକିଥିଲେ । ଚେମା ବି ଯାଇଥିଲା ସେହି ଗ୍ରାମସଭାକୁ । ଗୌନ୍ତିଆ ସେଠାରେ କହିଥିବା କଥା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲା କାରଣ ଓଡ଼ିଶା ଗେଜେଟର ୧୧ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୯୪୭ ସଂଖ୍ୟାରେ ଘୋଷଣା କରାଯାଇଥିଲା ଯେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାର ସମ୍ବଲପୁରର ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ପୁରୋହିତ; ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଈଶ୍ୱର ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ବିଷ୍ଣୁ ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ମନୋରଂଜନ ପ୍ରଧାନ, ବେଣୀମାଧବ ସୂପକାର ଓ ନୃସିଂହ ପ୍ରସାଦ ଗୁରୁଙ୍କ ଉପରେ ପୁନଶ୍ଚ ୧୪୪ ଧାରା ଅଦେଶ ଜାରି କରିଛନ୍ତି । ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବିପକ୍ଷରେ କୌଣସି ସଭା, ସମିତି, ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ଯୋଗଦାନ; ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ସହଯୋଗ କିମ୍ବା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦାନ ନକରିବାକୁ ସେଥିରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରହିଥିଲା ।(ପୃ-୧୦) ଏପରିକି ବୋଧରାମ ଦୁବେଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ୧୪୪ ଧାରା ଜାରି ହୋଇଥିଲା, ଯଦିଓ ପାଟଣା ହାଇକୋର୍ଟ ବିଚାର ହେବାପରେ ସରକାର ତାହା ଉଠାଇ ନେଇଥିଲେ । ଚେମା ବି ଭୁଲକା ଗାଁର ଗୌନ୍ତିଆଙ୍କ ପାଖରୁ ଏକଥା ଶୁଣିଥିଲା ଯେ ସରକାର ମହାନଦୀ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ କରିବେ । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବର୍ଷ ତଳମୁଣ୍ଡରେ କଟକ, ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାରେ ଥରକୁ ଥର ବନ୍ୟା ହୋଇ ଲୋକେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ତେଣୁ ପ୍ରଥମେ ହୀରାକୁଦ ତା'ପରେ ଟିକରପଡ଼ା ଓ ନରାଜରେ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ ହେବ । ୧୯୪୬ରେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ହର୍ଥର୍ଣ୍ଣ ଲୁଇସ୍ ଆସି ଯୋଜନାର ଶୁଭ ଦେଇଗଲେ । ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ କମିଟି ତରଫରୁ ମହୀଶୂରର ଅବସରପ୍ରାପ୍ତ ଚିଫ୍ ଇଞ୍ଜିନିୟର ରଙ୍ଗେୟା ସାହେବଙ୍କୁ ୧୯୪୬ରେ ଡକାଯାଇଥିଲା । ଯଦିଓ ହୀରାକୁଦକୁ ରଙ୍ଗେୟା ବନ୍ଧନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ନୁହେଁ; ଏପରିକି ସେ ନରାଜ ଓ ଟିକରପଡ଼ା ମଧ୍ୟ ବୁଲି ଦେଖିଥିଲେ; ମାତ୍ର ରଙ୍ଗେୟାଙ୍କ ରିପୋର୍ଟର କୌଣସି ପ୍ରଭାବ ସରକାରଙ୍କ ଉପର ପଡ଼ିନଥିଲା । (ପୃ-୧୧)

୧୨ ନଭେମ୍ବର ୧୯୪୭ ମସିହା ବେଳକୁ ଲକ୍ଷେରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଲୋକ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବିରୋଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ଗିରଫ ହୋଇଥିଲେ । ଚେମା, ଗୌନ୍ତିଆ ପାଖରୁ ଶୁଣିଥିଲା ଯେ ତାଙ୍କ ସମସ୍ତଙ୍କର ଗାଁ ବୁଡ଼ିଯିବ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବୁଧବାର ଦିନ ଗୋଟିଏ ଚିଠି ଆସିଥିଲା ଚେମା ଘରକୁ । ସେଭଳି ଚିଠି ବି ଆସିଥିଲା ବିଦ୍ୟାଧର ଘରକୁ । ପ*ମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଠ ପଢ଼ିଥିବା ବିଦ୍ୟାଧର ଚିଠି ପଢି ଦେଖିଥିଲା; ଚିଠି ଥିଲା ପନ୍ଦର ଦିନ ପୂର୍ବ ତାରିଖର । ସେଇ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଘରଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ ସେଥିରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଥିଲା । ସେ ଚିଠି ବି ଆସିଥିଲା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରକୁ; ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିଲା ବିଜୁଳି ଚଡ଼କ; କ'ଣ କରିବେ ସେମାନେ ଭାବି ମଧ୍ୟ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସଂଧ୍ୟାରେ ପୋଲିସ୍ କନେଷ୍ଟବଳ ବି କହିଗଲା ଦୁଇଦିନ ଭିତରେ ଘର ଆଉ ଗାଁ ଖାଲି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । କାରଣ ସେଇ ଜାଗା ଉପରେ ହୀରକୁଦ ୱାର୍କସପ୍ ନିର୍ମିତ ହେବ । ସେସବୁ ଜାଗା ମିଶିଥିଲା ୨୭ ଏକର ୭୬ ଡେସିମିଲ । ବିନା କ୍ଷତିପୂରଣରେ ଦୁଇ ଦିନ ଭିତରେ ଗାଁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇଥିଲା ସମସ୍ତଙ୍କୁ । ଚେମାର ସ୍ତ୍ରୀ ବୈଦେହୀ ବିଶ୍ୱାସ ବି କିପାରୁନଥିଲା । ଚେମା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭାବିଛି ସ୍ତ୍ରୀ ବୈଦେହୀ ସହିତ ସାବିତ୍ରୀ ଓ ଗୁରୁବାରୀକୁ ଧରି ତା ଶ୍ୱଶୁରଘର ସାପଲହରାକୁ ଚାଲିଯିବ । ଗାଁର ନିରଞ୍ଜନ ଓ ରତନକୁ କହି ଦୁଇଟି ଶଗଡ଼ ଯୋଗାଡ କରିଛି ଚେମା; ସାବିତ୍ରୀ ଖୋଜି ହେଉଥିଲା ସାଙ୍ଗମାନଙ୍କୁ; ସମସ୍ତେ ଆସି ଜମା ହୋଇଥିଲେ ଚେମା ଘର ପାଖରେ; ଚେମା କିନ୍ତୁ ଭାବି ସାରିଥିଲା ସେ ଜମଡ଼ାକୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବ । ଏପ୍ରିଲ୍ ୧, ୧୯୪୮ରେ ଚେମା ଛାଡ଼ିଥିଲା ଜମଡ଼ା; ଯଦିଓ ବର୍ଷେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜମଡ଼ାର ୨୪ ପରିବାର 'ସମ୍ବଲପୁରର କ୍ଷତିପୂରଣ ଅଫିସରକୁ ଅନେକ ଥର ଦଉଡ଼ିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଶେଷରେ ଏପ୍ରିଲ୍ ୧୪,୧୯୪୯ରେ ପାଇଥିଲେ କ୍ଷତିପୂରଣ । ୨୭ ଏକର ୭୬ ଡେସିମିଲ ପାଇଁ ପାଇଲେ ମୋଟେ ପାଞ୍ଚଶହ ଉଣେଇଶ ଟଙ୍କା ପା*ଅଣା । ଏକରକୁ ଅଠର ଟଙ୍କା ବାରଅଣା ଯାହାକି ୧୧ ଅକ୍ଟୋବର ୧୯୪୯ ମସିହାର ପ୍ରଶ୍ନୋତ୍ତରରେ ବିଧାନସଭାର ବିବରଣୀରେ ହୋଇଥିଲା ସ୍ଥାନୀତ ।(ପୃ-୧୫)

ଚେମା ତା'ର ଅଧା ଏକର ଚାରି ଡେସିମିଲ ପାଇଁ ନଅଟଙ୍କା ଚାରିଅଣା କ୍ଷତିପୂରଣ ପାଇଥିଲା । ରାସ୍ତାରେ ଆସିବାବେଳକୁ ହିଁ ସେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିସାରିଥିଲା ଚାରିଅଣା । ବାକିତକ ଦେଇଥିଲା ସ୍ତ୍ରୀ ବୈଦେହୀକୁ । ଚେମାର ଶ୍ୱଶୁର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତାଙ୍କ ଜେଜେ ଅମଳରୁ ରହି ଆସୁଥିଲେ ସାପଲହରା ଗାଁରେ । ପକ୍କା ଘର ସହ ଜମି ଥିଲା ଛଅ ଏକର; ସେଥିରୁ ଭଲ ବାହାଲ ଜମି ଥିଲା ତିନି ଏକର; ତେଣୁ ଚାଷବାସ ତାଙ୍କର ଭଲ ହେଉଥିଲା । ଚେମାକୁ ଘରଜ୍ୱାଇଁ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଭଲ ନଲାଗିଲେ ବି ବାଧ୍ୟ ହୋଇ

ମନକୁ ବୁଝାଇ ଦେଇଥିଲା; କାରଣ ପରେ ସେସବୁ ଥିଲା ତା'ର ସମ୍ପତ୍ତି । ସାବିତ୍ରୀକୁ ସେଠାରେ ନୂଆ ସାଙ୍ଗ ବି ମିଳିଗଲେ ମାମା ଓ ଅଞ୍ଜନା । ମାମାର ବଡ଼ଭାଇ ସତ୍ୟପାଳ ବୟସରେ ସାବିତ୍ରୀଠାରୁ ଚାରିବର୍ଷ ବଡ଼ ଥିଲା । ପାସ୍ କରିଥିଲା ସପ୍ତମ ଶ୍ରେଣୀ । ଆସନ୍ତା ବର୍ଷ ସେ ପଢିବ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ଅଷ୍ଟମ । ଏ ଭିତରେ ବିତିସାରିଥିଲା ତିନିବର୍ଷ; ସାବିତ୍ରୀର କଣ୍ଢେଇ (ଗୁରୁବାରୀ)କୁ ପସନ୍ଦ କରେ ନାହିଁ ବୈଦେହୀ; କାରଣ ସେ ଆସିବା ଦିନରୁ ତାଙ୍କର ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ସେ ମନେକରୁଥିଲା ।

ନଦୀବନ୍ଧ କାମ ଆଗେଇ ଚାଲିଥିଲା ମାତ୍ର ଗାଁଗୁଡ଼ିକୁ ସେତେବେଳେ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ସାମିଲ ଥିବା ବିଧାୟକ ପ୍ରସନ୍ନ ପଣ୍ଡା, ବିଧାୟକ ଗୁରୁଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଭଳି ଲୋକଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ଗାଁ ଭିତରକୁ ଆସିବାକୁ ଦେଉନଥିଲା । (ପୃ-୧୯) ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୯୫୩ ମସିହାରେ ଚେମାର ଶ୍ୱଶୁର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ବାପା-ମା'ଙ୍କର ଅସ୍ଥି ବିସର୍ଜନ ପାଇଁ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରେ ବାହାରିଲେ ଆହ୍ଲାଦ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜମି ଓ ଘରର ମାଲିକାନା ସବୁ ଚେମା ନାଁରେ କରିସାରି ସଂସାରମୁକ୍ତ ହୋଇ ବାହାରି ଯାଇଥିଲେ । ତାହା ହିଁ ଶେଷ ଦେଖା ଭାବି ସେମାନେ ବାହୁଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ଏକଥା ବି ସତ୍ୟ ସେମାନେ ଫେରିବା ବେଳକୁ ଗାଁ ବି ଆଉ ନଥିବ; ଜଳମଗ୍ନ ହୋଇଯିବ କିଛି ଦିନପରେ । ସାବିତ୍ରୀକୁ ଆସନ୍ତା ବର୍ଷ ବାହାକରି ଦବାପାଇଁ କହି ସେମାନେ ଚାଲିଗଲେ ତୀର୍ଥରେ । ରହିଗଲେ ସାବିତ୍ରୀ-ବୈଦେହୀ ଓ ଚେମା ।

ସତ୍ୟପାଳ ସେତେବେଳକୁ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେର କଲେଜରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ଆଇ.ଏସ୍‌ସି ପାସ୍ କରି ସାରିଥାଏ । ଗାଁକୁ ଫେରିବା ବେଳେ ସାବିତ୍ରୀ ପାଇଁ ସେ ଆଣିଥିଲା ଶାଢିର ଉପହାର । ଚେମା ଓ ବୈଦେହୀ ବି ଭାବିଥିଲେ ସାବିତ୍ରୀ ପାଇଁ ସତ୍ୟପାଳଠାରୁ ସେମାନେ ଭଲପିଲା କୋଉଠୁ ପାଇବେ ! ନଭେମ୍ବର ୪, ୧୯୫୪ ରେ ଉଭୟଙ୍କ ବାହାଘର ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ଚେମାର ସେଠାରେ ବନ୍ଧୁ ହୋଇଯାଇ ଥିଲେ ଯଦୁମଣି; ଯଦୁମଣି ଜମିବାଡ଼ି ନଥିବାରୁ ଗୌନ୍ତିଆକୁ କହି ଜାଗା ଖଣ୍ଡେ ପାଇ ଚାଷବାସ କରି ନିଜ ଶ୍ରମରୁ ବେଶ୍ ଲାଭବାନ୍ ହୋଇପାରିଥିଲେ; ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ କ୍ଷତିପୂରଣରେ ପାଞ୍ଚ ଏକର ପାଇଁ ଚଉରାନବେ ଟଙ୍କା ମିଳିଲା; ଟଙ୍କା ନନେଇ ଫେରି ଆସିଥିବାବେଳେ ମଣିଷର ତୀବ୍ର ଅସହାୟତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କାରଯାଇପାରିବ । କ୍ଷତିପୂରଣ ମିଳୁଥିଲା ଅଳ୍ପ; କିନ୍ତୁ ପୁନଃବସତି ପାଇଁ ଏକର ପିଛା ଥିଲା ସାତଶହ ଟଙ୍କା । ଯଦୁମଣି କ୍ଷୀର ବିକି ଯେଉଁ ପଇସା ରଖିଥିଲେ ତାହା ଜମା କରିଥିଲେ ପୁନଃବସତି କ୍ୟାମ୍ପରେ ଜମିପାଇଁ । ସାଙ୍ଗରାମାଲ କ୍ୟାମ୍ପରେ ଯଦୁମଣିକୁ ମିଳିଲା ସରକାରୀ ଜମି, ଗାଈ-ମଇଁଷି ଓ ପରିବାର ସହ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅପନ୍ତରାକୁ ଯାଇ ରହିବାକୁ ହେଲା ଯଦୁମଣିକୁ ।(ପୃ-୨୩-୨୪) ସତ୍ୟପାଳ ସମ୍ବଲପୁର ଅଫିସ୍‌କୁ ଯାଇ ଚାରି ଏକର ବାହାଲ ଜମିକୁ ୨୫୦ ଟଙ୍କା ହିସାବରେ, ଆଠ ଜମି ଅଢେଇ ଏକକୁ ୭୦ ଟଙ୍କା ହିସାବରେ ବଗିଚା ପାଇଁ ଥିବା ଅଧ ଏକର ମିଶି ଘର ପାଇଁ ୩୫୦ ଟଙ୍କା; ସର୍ବମୋଟ ୧୫୨୫ ଟଙ୍କା କ୍ଷତିପୂରଣ ପାଇଥିଲା । ଚେମା କାଲୋକୁ ବି ୧୩୦୦ ଟଙ୍କା କ୍ଷତିପୂରଣ ମିଳିଥିଲା । ୧୯୫୪ ଅକ୍ଟୋବର ମାସରେ ସାପଲହରା ଗୌନ୍ତିଆଙ୍କୁ ଜିଲ୍ଲାପାଳ ଆସିବା ଖବର ଦିଆଗଲା, ଜିଲ୍ଲାପାଳ, ଗାଁଲୋକଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଇବା ସହିତ ବିସ୍ଥାପିତମାନଙ୍କ ତ୍ୟାଗ ପାଇଁ ଏ ଦେଶ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଋଣୀ ରହିବ ବୋଲି କହିବା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟ ବିଦାରକ । (ପୃ-୨୮-୨୯)

୧୯୫୫, ଏପ୍ରିଲରେ ପୁଣି ଗୋଟିଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ୬୯ ଖଣ୍ଡ ଗାଁର ପ୍ରାୟ ୧୫୦୦୦ ପରିବାର ଲୋକଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ବାଡ଼େଇ ପିଟି ଘରୁ କାଢି ଦେଇଥିଲା; ସେଥିପାଇଁ ପାଞ୍ଚଶହ ପୋଲିସ୍ ମୁତୟନ ହୋଇଥିଲେ । ପୁନର୍ବସତି କ୍ୟାମ୍ପ ପାଇଁ ଲୋକେ ଦଶଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ଦରଖାସ୍ତ କରି ଜମା କରିଥିଲେ ।(ପୃ-୩୯) ଚେମା ଓ ବୈଦେହୀ ସେମାନଙ୍କ ଝିଅ-ଜ୍ୱାଇଁ, ସମୁଦି-ସମୁଦୁଣୀଙ୍କ ସହିତ କଥାହୋଇ ଏକାଠି ମୁରା କ୍ୟାମ୍ପ ଯିବାପାଇଁ ମନସ୍ଥ କଲେ । ଏଭିତରେ ସାବିତ୍ରୀ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇଥିଲା, ମାତ୍ର ହଠାତ୍ ଦିନେ ଅଧରାତିରେ ପୋଲିସ୍ ଆସି ସତ୍ୟପାଳକୁ ରାତିରେ ଘରଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ କହିଲା ଏବଂ ସକାଳକୁ ମଧ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ନାରାଜ ହୋଇଥିଲା । ହଇରାଣ ହରକତ ଭିତରେ ଦୁଇ ପରିବାର ଟ୍ରକରେ ଜିନିଷ ଲଦି ବାହାରି ପଡିଥିଲେ ମୁରା କ୍ୟାମ୍ପକୁ । ମିଳିଥିବା କ୍ଷତିପୂରଣ ଟଙ୍କାରେ ଜମି କିଣି ହେବନାହିଁ । ତେଣୁ ଭଲ ଜମି ପାଇଁ ଅଧିକ ଟଙ୍କା ଲାଗିବ; ସେଥିପାଇଁ ଚେମା ବୈଦେହୀର ସୁନାମାଳି ବିକିଲା ଏବଂ ସତ୍ୟପାଳ ବି ସେମାନଙ୍କ ସଞ୍ଚିତ ଅର୍ଥରେ ମୁରା ପାଖରେ ଚାରି ଏକର ଲେଖାଏଁ ଚାଷଜମି କିଣିଲେ । ରହିବା ପାଇଁ ତିନି ବଖରା ଲେଖାଏଁ ପକ୍କା ଘର ମଧ୍ୟ କଲେ । ଭଉଣୀ ମାମି ପାଇଁ ଭଲ ପ୍ରସ୍ତାବଟେ ଖୋଜୁଥିଲା ସତ୍ୟପାଳ । ଭଣ୍ଡାରୀମାଲର ଲୋକନାଥ ଭୋଇ; ଯିଏକି ଆଗେ ଭୁଲ୍‌କା ଗାଁରେ ରହୁଥିଲା । ଭୁଲକାରୁ ଅନେକ ବିସ୍ଥାପିତ ଆସି ଏକାସାଙ୍ଗରେ ରହିବାରୁ ଗାଁର ନୂଆ ନାଁ ବି ରହିଥିଲା ଭୁଲ୍‌କା । ଅକ୍ଟୋବର ୨୫ ତାରିଖରେ ଉଭୟଙ୍କର ବିବାହ କରିଦେଲେ ସୁରୁଖୁରୁରେ । ୧୯୫୬ ମସିହା ବେଳକୁ ବୁର୍ଲା ଇଂଜିନିୟରିଂ କଲେଜରେ ନାଁ ଲେଖାଇବା ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ ଆବେଦନ ବାହାରି ଥିଲା । ଚେମା, ସତ୍ୟପାଳକୁ ପଢିବାପାଇଁ

କହିଲା ଏବଂ ଅର୍ଥରଣ କରିବା ପଛେ ତୁମେ ପାଠପଢ ବୋଲି କହିଥିଲା । ଇଲେକ୍ଟ୍ରିକାଲ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂରେ ସତ୍ୟପାଳଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ସିଟ୍ ମିଳିଲା ଏବଂ ସେ ମୁରାର ଏମ୍ଇ ସ୍କୁଲର ବିଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷକପଦକୁ ଛାଡ଼ି ନୂଆ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ କଲେଜ 'ୟୁନିଭରସିଟି କଲେଜ ଅଫ୍ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ'ରେ ନାଁ ଲେଖାଇଥିଲା । ସେଠାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଫେସର ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା ଅଳ୍ପ ସମୟ ପାଇଁ ଏବଂ ପରେ ପ୍ରଫେସର ଭଗବତ ପ୍ରସାଦ କଲେଜର ପ୍ରିନ୍ସିପାଲ ଦାୟିତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ । ହଷ୍ଟେଲ ହୋଇ ନଥିବାରୁ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଜନାର କୋଡ଼ିଏଟି ସରକାରୀ କ୍ୱାଟରସ୍ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦିଆଯାଇଥିଲା ରହିବା ପାଇଁ । ସତ୍ୟପାଳ ବି ରହିଥିଲା ଗୋଟିଏରେ । ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରଥମ ହୋଇ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ସତ୍ୟପାଳ । ଏ ଭିତରେ ସତ୍ୟପାଳ ବାପା ହୋଇସାରିଥାଏ । ପୁଅର ନାଁ ଦେଇଥିଲା ବିଶ୍ୱଜିତ୍ । ନାଁଟି ଥିଲା ଇଞ୍ଜିନିୟର ବିଶେଶ୍ୱରାୟଙ୍କ ନାଁକୁ ମେଳକରି; ବିସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତାଙ୍କ ନାତୁଣୀ ସାପଲହରାରୁ କେଉଁଠିକି ଗଲେ ସେମାନେ ଜାଣିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ଅର୍ଥ ସରିବାକୁ ବସିଥିଲା ଏବଂ ସେ ଭାବୁଥିଲେ ସାପଲହରା ବୁଡ଼ିଯାଇଥିବ । ଏ ଭିତରେ ଲୋକନାଥର ବି ଗୋଟିଏ ଝିଅ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ଭୁଲ୍କା-ପରଡା-ସାପଲହରା-ରମ୍ଭେଲା ଆଦିରେ ବି ସମାନ ଅତ୍ୟାଚାର ଚାଲିଥିଲା ଅଧରାତିରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଗାଁକୁ ବାହାରି କରିବା ପାଇଁ । ସତ୍ୟପାଳର ବାପା-ମା' ବି ବାହାରିରେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରେ । ଉପନ୍ୟାସରେ ସତ୍ୟପାଳ ଏବଂ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ କଲେଜର ସହପାଠୀ ଦିଲ୍ଲୀପ-ବିପିନ-ତ୍ରିବିକ୍ରମ-ଶେଷଦେବ-ମେନକା ଆଦିଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଛି । ମେନକାର ସତ୍ୟପାଳ ପ୍ରତି ଥିବା ଦୁର୍ବଳତାର ପ୍ରକାଶ ; ସତ୍ୟପାଳର ଦୃଢତାର ସହ ମେନକାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ; ରେଜଲ୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ଏବଂ ସମଗ୍ର କଲେଜରେ ସତ୍ୟପାଳ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରଥମ ହେବା; ୧୯୬୦ ମସିହା ବେଳକୁ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧର ପ୍ରୋଜେକ୍ଟରେ ଜୁନିୟର ଇଞ୍ଜିନିୟର ଦରଖାସ୍ତ ଆହ୍ୱାନ ବେଳେ ସତ୍ୟପାଳ ଦରଖାସ୍ତ କରିବା ଏବଂ ଜୁନିୟର ଇଂଜିନିୟର ଭାବେ ବୁର୍ଲାରେ ଯୋଗଦାନ ଉପନ୍ୟାସର ଅନ୍ୟ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଅଟେ । ସତ୍ୟପାଳ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ରାଉରକେଲା ନେବା ପାଇଁ ମନସ୍ତ କରିଥିଲା; ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସେଠାକାର ରହିବାର ଆଦବକାଇଦା କଥା କହିଥିଲା; ମାତ୍ର ଚେମା ଜମିବାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ଅମଙ୍ଗ ହେଲା; ଚେମା ଓ ବୈଦେହୀ ରହିଗଲେ ମୁରାରେ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଗୋଟିଏ କାରରେ ଚାଲିଗଲେ ରାଉରକେଲା । ଏ ଭିତରେ ବିତି ଯାଇଥିଲା ଦୁଇ ବର୍ଷ । ସେତେବେଳକୁ ବି ଫେରି ନଥିଲେ ସତ୍ୟପାଳର ପିତାମାତା ତୀର୍ଥରୁ । ସାବିତ୍ରୀ-ବିଶ୍ୱଜିତ୍ ଗାଁକୁ ଆସି ଅସୁବିଧାରେ ପଡିଥିଲେ କାରଣ ରାଉରରକେଲାର ଜୀବନଶୈଳୀରେ ସେମାନେ ଅନେକ ବଦଳି ସାରିଥିଲେ । ନାତିକୁ ଚେମା ଗପ ଶୁଣାଇଥିଲା ଜମଡା ଗାଁର କଥା । ସତ୍ୟପାଳ, ଚେମା ଓ ବୈଦେହୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ରାଉରକେଲା ଆଣିଥିଲା । ପ୍ରଥମେ ସେଇ ଜୀବନ ଅଲଗା ଲାଗିଲେ ବି ଚେମାକୁ କ୍ରମଶଃ ଭଲ ଲାଗିଥିଲା ରାଉରକେଲା । ଚେମା ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବେ ତାର ଶାଶୂ-ଶ୍ୱଶୂର ଅର୍ଥାତ୍ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଭେଟି ଥିଲା; ଚେମା ଓ ବୈଦେହୀ ପାଇଁ ତାହା ଥିଲା ଏକ ମହୋତ୍ସବ ଭଳି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରାରୁ ଫେରି କୋଉଠିକି ଯିବେ ଭାବିପାରିନଥିଲେ, କାରଣ ସେତେବେଳକୁ ସାପଲହରା ନଥିଲା । ତେଣୁ ଉଭୟ ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି କରୁଥିଲେ ରାଉରକେଲାରେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ପାଇ ଭୁଲିଗଲେ ଅତୀତର ଦୁଃଖକୁ । ସମୟ କ୍ରମେ ଚେମାର ଯକ୍ଷ୍ମାରୋଗ ବାହାରିଥିଲା; ଔଷଧ ଓ ପଥିରେ ରହିଲା ଚେମା; କିନ୍ତୁ ନାତିଠାରୁ ଦୂରେଇ ରହିବାର ଦୁଃଖରେ ଦୁହେଁ ଦୁଃଖୀ ଥିଲେ, ଯଦିଓ ବିଶ୍ୱଜିତ୍ ରୋଗ କଥା ଜାଣିନଥିଲା; ଏ ଭିତରେ ଦିନେ ଚେମାର ପ୍ରଥମ ହୃଦ୍‌ଘାତ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ଚେମା ନାତି ବିଶ୍ୱଜିତ୍‌କୁ ଜମଡ଼ାର କଥା କହୁକହୁ ସେଠାକାର କର୍ତ୍ତା କିଏ କହିନଥିଲା; ମାତ୍ର ଆଉଥରେ ଗପ କହୁକହୁ ପ୍ରକାଶ କଲା ଯେ ଜମଡ଼ାର ସେହି ଗାଁର କର୍ତ୍ତାଟି ନିଜେ ହେଉଛି ଚେମା ! ଉପନ୍ୟାସରେ ପୁନଶ୍ଚ ହୃଦ୍‌ଘାତ ହୋଇଛି ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଚେମାର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଯାଇଛି । ହୀରାକୁଦ ବିସ୍ଥାପନର ଅସରନ୍ତି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସର ପ୍ରତୀକ ହେଉଛି ଉପନ୍ୟାସର ଚେମା !

'ଚେମା କାଲୋ' ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବିସ୍ଥାପିତ-ମଣିଷଙ୍କର ଏକ ଜୀବନ୍ତ ସାର୍ଥକ ପ୍ରତିନିଧି । କାରଣ 'ଜମଡ଼ା'ର ଲୋକେ ପ୍ରଥମେ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲେ; ଆଉ ବୋଧେ ପ୍ରଥମ ବିସ୍ଥାପିତ ମଣିଷଟି ଥିଲା ଚେମା । 'ଜମଡା'ରେ ୱାର୍କସପ ହେଲାପରେ ସେଠାରେ ସମସ୍ତେ ରହି ତଦାରଖ କରିଥିଲେ ନଦୀବନ୍ଧର କାର୍ଯ୍ୟକୁ । ତେଣୁ 'ଜମଡ଼ା' ହିଁ ଥିଲା ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ବିସ୍ଥାପନର ପ୍ରଥମ ବିସ୍ଥାପିତ ବୁଡ଼ି ଅଂଚଳ!

ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳ (୨୦୨୩) :

କୁମାର ହସନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ୨୦୨୩ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବିସ୍ଥାପିତମାନଙ୍କର ଛାତିଥରା ପ୍ରାମାଣିକ କାହାଣୀ: 'ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳ' ଉପନ୍ୟାସକୁ ଏକ ନୂତନ ଭାବଭୂମିର ଐତିହାସିକ ଦସ୍ତାବିଜ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇପାରେ । ଲେଖକ ଏହାକୁ ବହୁମୁଖୀ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ହୋଇଥିବା

ମର୍ମନ୍ତୁଦ ବିସ୍ଥାପନ; ଯାହା ପୃଥିବୀର ସବୁଠୁ ବଡ଼ କରୁଣ ଓ ବୀଭତ୍ସ ବିସ୍ଥାପନ ଥିଲା; ଯେଉଁଥିରେ ଅବିଭକ୍ତ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ଓ ତତ୍‌କାଳୀନ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ତିନି ଶତାଧିକ ଗାଁ; ପଲ୍ଲୀପଡ଼ାର ଦୁଇ ଲକ୍ଷାଧିକ ଲୋକ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ବେଳେ, ଦେଢ଼ ଲକ୍ଷରୁ ବେଶୀ ଲୋକ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ଓ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରେ ଗାଁଗଣ୍ଡା, ଘରଦ୍ୱାର, ଜମିବାଡ଼ି, ଜଙ୍ଗଲ-ଡଙ୍ଗର, ପାହାଡ଼, ପର୍ବତ, ପାରମ୍ପରିକ ଜୀବିକା, ଗ୍ରାମ୍ୟ-ସଭ୍ୟତା, ସଂସ୍କୃତି, ସାମାଜିକତା ଓ ଅର୍ଥନୀତି ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଜଳମଗ୍ନ ହୋଇଥିଲା । ସରକାରୀ ପ୍ରତାରଣା, ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଫଳରେ ସମୃଦ୍ଧ ଚାଷିମାନେ ନାମକୁ ମାତ୍ର କ୍ଷତିପୂରଣ, ପୁନର୍ଥଇଥାନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ଠିକଣା ହରାଇ ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରି ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ଲେଖକ ଏହାକୁ ଦୁଇ ଦୁଇଟା ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ, ଭାରତ ବିଭାଜନର ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଠାରୁ ବି ଅଧିକତମ ବିଭୀଷିକାର ଚିତ୍ର କହିବା ସହିତ ଜନନେତା ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଜୀବନ ବ୍ୟାପି ବିଧାନସଭା ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଦୁର୍ବାର ଆନ୍ଦୋଳନ ଯୋଗୁଁ ବିସ୍ଥାପିତମାନେ ଯେଉଁ 'ସହାୟତା' ଓ 'ଅନୁକମ୍ପା' ରାଶି ନାଁରେ ବିସ୍ଥାପିତଙ୍କର ଉଚିତ କ୍ଷତିପୂରଣର ଦାବିକୁ ଚପେଇ ଦେବା ଏବଂ ଫାଇନାଲ ସେଟେଲମେଣ୍ଟ ନାଁରେ ସରକାର କରିଥିବା ଚରମ ଅବହେଳା, ଅପମାନ ଯେ ପୃଥିବୀ ଇତିହାସରେ ବିରଳ ବୋଲି କହିବା ବେଶ୍ କ୍ଷୋଭ ସୃଷ୍ଟିକାରୀ । (ପୃ-୫)

'ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳ' ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଯେଉଁ ପରିବେଶକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିଛି; ତାହା ଏକ ଜୀବନଧାରାର ପ୍ରବହମାନ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ତଥା ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତିର ସୂଚକ; ଯିଏ ହୁଏତ ଜଳମଗ୍ନ ହୋଇଯିବ ଆଗାମୀ ଭବିଷ୍ୟତରେ; ସେହିଭଳି ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ । ସେଠି ଦେଖିହେବ ରାମଧୀନର ଲୁହାର କଡେଇରେ ଗୁଡ ମାରିବାର ଅନନ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ; ବନମାଳୀ ଗଣ୍ଡର ଘରୁ କୁକୁଡ଼ା ଡାକିବାର ଶବ୍ଦ; ମଣି ଚୌକିଦାରର ବର୍ଚ୍ଛାଧରି ଦାମ୍ଭିକ ଚାଲି; ବଁଡୋ ଅଜାର ରହସ୍ୟ କଥା ଭିତରେ ପ୍ରଥମେ ସୂଚିତ ହେଉଛି ଯେ ମଣି ଚୌକିଦାର ଥାନାବାବୁ ପାଖରୁ ଖବର ପାଇଛି ଯେ ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳର ଝାଙ୍କର, ଚୌକିଦାର, ସୁଖବାସୀ ଆଉ ଯେଉଁମାନେ ପଇସା ପାଇନାହାନ୍ତି; ସେମାନଙ୍କୁ ଦେବାପାଇଁ ସରକାର କ'ଣ ଯୋଜନା କରିଛନ୍ତି । ସେତେବେଳକୁ ବିତି ଗଲାଣି ଷାଠିଏ ବର୍ଷ; ସରକାର କାହାକୁ କୋଉଠି ଖୋଜି କ୍ଷତିପୂରଣ ଦେବେ ବୋଲି ବଁଡୋ ଅଜାର କଥା ଭିତରେ ଅନୁଭବି ହେବ ହୀରାକୁଦ ବିସ୍ଥାପନର ଅତୀତ କଥାକୁ ।(ପୃ-୧୨) ମଣିର କଥାରେ ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଚୂଡାରୁ ହିଁ ଯାହା ବୁଝାଯାଏ ଯେ କେଉଁଟା କେଉଁ ଗାଁ ଥିଲା; ନଚେତ ସବୁଠି ତ ଅକାତକାତ ପାଣି; ସରକାର କିଛି ଶୁଣିନଥିଲେ; କେବଳ ଘୋଷଣାକୁ ଜାରୀ କଲେ ଗାଁ ଖାଲି କରିବା ପାଇଁ । ଲୋକେ ଜାଣିବି ନଥିଲେ ଯେ ୧୯୪୫ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ମାସରେ କଟକରେ 'ଓଡ଼ିଶା ବହୁମୁଖୀ ନଦୀ ସମ୍ମିଳନୀ' ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଡକ୍ଟର ବି.ଆର୍. ଆମ୍ବେଦକର ଏଥିରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିଲେ । ଏହି ବୈଠକରେ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧନିର୍ମାଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । ଜଳ-ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଉତ୍ପାଦନ, ବନ୍ୟା-ନିୟନ୍ତ୍ରଣ, ଜଳ-ସେଚନ ଓ ନୌ-ପରିବହନ ଥିଲା ଏହାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମାତ୍ର ଏହି ନିଷ୍ପତ୍ତି କଥା ସରକାରୀ ସ୍ତରରେ ଏଭଳି ଚପେଇ ଦିଆଗଲା ଯେ କଟକରୁ ଏ ଖବର ସମ୍ବଲପୁରକୁ ଆସିବା ପାଇଁ ଲାଗିଥିଲା ଚାରି ମାସରୁ ଅଧିକ ସମୟ ।(ପୃ-୧୪)

ଖବର ପହଞ୍ଚିଲା ମାତ୍ରକେ ସମଗ୍ର ସମ୍ବଲପୁର ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ଅବିଭକ୍ତ ସମ୍ବଲପୁର ଅର୍ଥାତ୍ ବରଗଡ଼-ଝାରସୁଗୁଡ଼ା-ସମ୍ବଲପୁରରେ ଖେଳିଯାଇଥିଲା ଆତଙ୍କ ! ଏ ଯୋଜନାକୁ ବନ୍ଦ କରିବା ପାଇଁ ଲୋକେ ଅଣ୍ଟା ଭିଡ଼ିଥିଲେ । ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ବୋର୍ଡ, ଜିଲ୍ଲା କୃଷକ ସଂଘ, ଅଞ୍ଚଳର କମ୍ୟୁନିଷ୍ଟ, କଂଗ୍ରେସ ପାର୍ଟି ଆଦି ମଧ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମିଶିଥିଲେ । ରମ୍ପେଲା, ମୁରା, ବଣ୍ଡଲା, ଅଡାପରା, କୁର୍ଲା, ସାଁପଲହରା ପ୍ରଭୃତି ଗାଁର ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ କମିଟୀ ସେତେବେଳକୁ ଗଠିତ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ସମ୍ବଲପୁର ମୁନିସିପାଲିଟିରେ ସଭା ହୋଇ ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ ବିରୋଧୀ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୃହୀତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାର ଲାଟ୍ ସାହେବ ଲୁଇସ୍ ହର୍ଥର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ ପଠାଯାଇଥିଲା । କାରଣ ସେ ବନ୍ଧର ଭିତ୍ତିସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଆସିବାର ଥିଲା । ଟାଉନ୍ ହଲ୍‌ରେ ଜିଲ୍ଲା କୃଷକ ସମ୍ମିଳନୀରେ ବୋର୍ଡ଼କୁ ବିରୋଧ କରାଗଲା; ଏହି ସଭାରେ ଅତିଥି ଭାବେ ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍‌କାଳୀନ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଡ.ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ, ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ, ବିଶ୍ୱନାଥ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ମହତାବଙ୍କର କଟକ ସଭାରେ ସମ୍ବଲପୁର ଲୋକଙ୍କୁ ସବୁ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇଥିବା କଥା ଭଳି ଦୋମୁହାଁ ନୀତିକୁ ସମାଲୋଚନା କରି କମଳ ଲୋଚନ ମିଶ୍ର (କମଲୁ ମାଷ୍ଟ୍ରେ)ଙ୍କ ହିନ୍ଦୀ କବିତା, ଯାହାକୁ ସେ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ସଭାରେ ଗାଉଥିଲେ; ତାହାର ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ: "ହମ୍ ଲୋଗ ହୀରାଖଣ୍ଡକେ ଭୂତ/ଗଣତନ୍ତ୍ର ନହିଁ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ହୈ / ଚୋରୋଁକା ୟହ ମହାମନ୍ତ୍ର ହୈ / ଛୋଡ଼ୋ ତୋ ନା ମିଲେ ଛୁଟ୍ / ହମ ଲୋଗ ହୀରାଖଣ୍ଡକେ ଭୂତ୍ । /

ମହତାବ୍ ନହିଁ ମହାତାପ୍ ହେ / ନର୍ ତନ୍‌ଧାରୀ ମହାଶାପ ହେ / ବାତ୍ ବୋଲେ ବଡ଼ା ଝୁଟ୍ / ହମ୍ ଲୋଗ୍ ହୀରାଖଣ୍ଡ ଭୂତ ।"

(ପୃ-୧୬)

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ଉପନ୍ୟାସ ଭଳି ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ସମଧରଣର କଥାର ବିକାଶକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ । ସମ୍ବଲପୁରର ନେତୃବର୍ଗଙ୍କ ବନ୍ଧ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ ସରକାରଙ୍କଦ୍ୱାରା ରିପୋର୍ଟ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ମହୀଶୂରର ବିଖ୍ୟାତ ଇଞ୍ଜିନିୟର ରଙ୍ଗେୟାଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଯିବା; ତାଙ୍କ ରିପୋର୍ଟରେ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ଦ୍ୱାରା ଲାଭ ଅପେକ୍ଷା କ୍ଷୟକ୍ଷତି ଅଧିକ ବୋଲି ରିପୋର୍ଟ ଦେବା; ମାତ୍ର ସରକାର ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣାତ୍ମକ ପଦକ୍ଷେପ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଥିଲା ବେଶ୍ ଅମାନବୀୟ ।(ପୃ-୧୭) ସମ୍ବଲପୁରରୁ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁଖପତ୍ର ଭାବେ 'ହୀରାଖଣ୍ଡ ସମାଚାର' ନିର୍ଭୀକ ଭାବେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ, ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ଭଳି ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ରାଜନୀତିକ କର୍ମୀ ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ 'ଶଙ୍ଖ' ପତ୍ରିକାର ସମ୍ପାଦକ ପ୍ରମୁଖ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧକୁ ସ୍ୱାଗତ କରି ଲେଖାମାନ ଲେଖିବା ବିଡ଼ମ୍ବନାର ବିଷୟ ବୋଲି କ୍ଷୋଭ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ । (ପୃ-୧୩)

ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରଥମ ଦଫାରେ ପଞ୍ଚାନବେ ଖଣ୍ଡ ଗାଁ ଜଳମଗ୍ନ ହେବା ପାଇଁ ଯୋଜନା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ଏବଂ ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଏହାର ପ୍ରତିବାଦରେ ତିରିଶ ହଜାର ଲୋକ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟଙ୍କୁ ଦାବିପତ୍ର ଦେଇଥିଲେ; ସେତେବେଳେ ବନ୍ଧକୁ ବିରୋଧ କରି ସରକାରୀ ଓକିଲ ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଥିଲେ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ପୁରୋହିତ । ଦିନକୁ ଦିନ ବଢୁଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନ ପାଇଁ ମହତାବ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି ଲୋକଙ୍କୁ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ କହିବା ପରେ; ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରମୁଖ ଜନନେତା ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର ଓ ବୋଧରାମ ଦୁବେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଥିଲେ; ଗାନ୍ଧୀ ସବୁ ଶୁଣିବା ପରେ ସେ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣି ନଥିବା କଥା ଏବଂ ମହତାବଙ୍କୁ କୌଣସି ଆର୍ଶୀବାଦ ଦେଇ ନଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ ।

(ପୃ-୧୭-୧୮)

ତତ୍‌କାଳରେ ବନ୍ଧକୁ ବିରୋଧ କରୁଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ରୋକିବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରରୁ ଚିନ୍ତାମଣି ମିଶ୍ର ପ୍ରଚାରକ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଗାଁଗାଁ ବୁଲି ମିଛରେ ପ୍ରଚାର କଲେ ଯେ; ସମ୍ବଲପୁରରେ ଭୟଙ୍କର ହଇଜା, ଶହଶହ ଲୋକ ଝାଡ଼ାବାନ୍ତିରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଛନ୍ତି । ସ୍ଥିତି ଉଦ୍‌ବେଗ ଜନକ । ସମ୍ବଲପୁରରେ ବୋମା ପଡ଼ିବ ଆଦି କହି ଲୋକଙ୍କୁ ଭୟଭୀତ କରିଥିଲେ, ଯାହାଫଳରେ କେହି ସମ୍ବଲପୁର ଆସିବାକୁ ସାହସ କରିବେ ନାହିଁ ।(ପୃ-୧୮) ସାର ହଥର୍ଣ୍ଣ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜ୍ୟପାଳ ପଦରୁ ଯିବାପରେ ଚନ୍ଦୁଲାଲ ଦ୍ୱିବେଦୀ ହୋଇଥିଲେ ଗଭର୍ଣ୍ଣର । ତାଙ୍କ ସମ୍ବଲପୁର ଗ୍ରସ୍ତବେଳେ ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ମହାସଭାର ଡାକରା ଥିଲା; ତେଣୁ ଏଭଳି ପଦକ୍ଷେପ ନିଆଯାଇଥିଲା । "ଚାଲରେ ଚାଲରେ ଚାଲ / ହୀରାକୁଦ କେ ଚାଲ / ହୀରାକୁଦ କେ ଚାଲ/ ସରକାର ଯେନ ବନ୍ଧ ବାନ୍ଧୁଛେ / ବନ୍ଦ କରମା ଚାଲ..." ଭଳି ସାମୂହିକ ସ୍ଲୋଗାନ ଥିଲା ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଅଭିଯାନର ମନ୍ତ୍ରପାଠ ! ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଦେବୀଙ୍କ ସହିତ ଆହୁରି ଅନେକ ମହିଳା ମଧ୍ୟ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ ଦିଲ୍ଲୀ ଯାଇଥିଲେ । ଗାନ୍ଧୀ ସବୁ ଶୁଣି ଏହି ଯୋଜନା ବିରୋଧରେ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିବାର ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇଥିଲେ । ବନ୍ଧ ବିରୋଧୀ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ସଫଳ କରିବା ପାଇଁ ଦଶଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମଲେଶ୍ୱରୀ ମନ୍ଦିରରେ ମହାଯଜ୍ଞ କରାଯାଇଥିଲା । ଅଢାପରାର ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ପଣ୍ଡା, ଭୁଲକାର ଶ୍ରଦ୍ଧାକର ସୁପକାର, ସମ୍ବଲପୁର ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ପୂଜାରୀ, କମଳା ପୂଜାରୀ, ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର, ଦୁର୍ଗା ମିଶ୍ର, ଅଚ୍ୟୁତ ପୁରୋହିତ, ଅନ୍ତରାମ ବେହେରା, ଈଶ୍ୱର ମିଶ୍ର, ହରିଚରଣ ପାଠୀ, ବଲଣ୍ଡାର ରାମାଧିନ ବର୍ତ୍ତିଆ, ରାଜାରାମ ଦୁବେ, ବରଗଡ଼ର ଫକୀର ବେହେରା, ମାୟାଧର ପୁରୋହିତ, ଲରମ୍ଭାର ବ୍ରଜମୋହନ ପଣ୍ଡା, କୁର୍ମମାଲର ଶତ୍ରୁଘ୍ନ ପଣ୍ଡା, ଚିନ୍ତାମଣି ହୋତା, ପୁରୁନ୍ଦର ପଣ୍ଡା, ଶ୍ରୀନିବାସ ଭଳି ବହୁ ଜନନେତାମାନେ ବିଭିନ୍ନ ସଂଗଠନ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ବନ୍ଧକୁ କରିଥିଲେ ବିରୋଧ ।(ପୃ-୧୯) ଲୋକଙ୍କୁ ଗିରଫ୍ କରିବା ସହିତ ସାମ୍ବାଦିକମାନଙ୍କ କଲମ ଓ କ୍ୟାମେରା ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଯାଇଥିଲା; ମହିଳାନେତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଗାଡ଼ିରେ ନେଇ କୋଡ଼ିଏ ମାଇଲ ଦୂର ଜଙ୍ଗଲରେ ଛାଡ଼ି ଦିଆ ହୋଇଥିଲା; ଶ୍ରଦ୍ଧାକର ସୁପକାର, ପ୍ରସନ୍ନ ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ଗିରଫ କରି ଜେଲରେ ପୂରେଇ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ବିଖ୍ୟାତ ଓକିଲ ବୋଧରାମ ଦୁବେ ତାଙ୍କର ବିଧାୟକ ପଦକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ପରିସ୍ଥିତିକୁ ହାତକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ଅନେକ ବଡ଼ବଡ଼ ଜମିଦାର, ଗୌନ୍ତିଆ, ବର୍ତ୍ତିଆ, ଧନୀ ଚାଷୀଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଇ ସରକାର ମୁହଁ ବନ୍ଦ କରୁଥିଲେ ।(ପୃ-୨୦)

ଉପନ୍ୟାସର ତୃତୀୟ ଭାଗରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ କୁର୍ଳା

ଗାଁକୁ ପୋଲିସ ଓ ମିଲିଟାରୀଙ୍କ ସହିତ କଲେକ୍ଟରଙ୍କ ଆଗମନ । ସମ୍ବଲପୁର ସହରରୁ ତିରିଶ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ଓ ଉର୍ବର ଗାଁ ଥିଲା କୁର୍ଲା । ଉତ୍ତରରେ ମଉଳା-ଭଣଜା ପର୍ବତ; ପୂର୍ବ ଦିଗରେ ସବୁଜ ଫସଲ ଲହଡ଼ି ମାରୁଥିବା ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର; ପଶ୍ଚିମରେ ଇବ୍ ନଦୀ । ପାଖରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଶିକ୍ଷିତ ସମୃଦ୍ଧ ଗାଁ ରମ୍ପେଲା । ତିନିଟି କଟା ଓ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପଦ୍ମପୋଖରୀ । ବାରମାସ ଧରି କେବେ ବି ପାଣିର ଅଭାବ ନଥାଏ କୁର୍ଲାରେ; ସେ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୁର୍ଲାଥିଲା ଉର୍ବର ମାଟିର ଏକ ଚଳଚଞ୍ଚଳ ଭୂଗୋଳ ! ପାଖରେ କୁଦୋପାଲି, ସାଲଡ, ବାରିକପାଲି, ଖଲିହାପାଲି, ଯୁଗିପାଲି । ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗୌନ୍ତିଆଙ୍କ ବଂଶଧରମାନେ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ତିଆରି କରିଥିଲେ । ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ପାଇଁ କୁର୍ଲା ଯେ ତା' ଗରିମାମୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇବ; ଏକଥାରେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ସମସ୍ତେ । ତେଣୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା ସଭା-ସମିତି-ବିକ୍ଷୋଭ-ଧାରଣା-ସତ୍ୟାଗ୍ରହ; ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବି ଆଗେଇ ଆସିଥିଲେ । ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ମିଲିଟାରୀଙ୍କୁ ଗାଳି ଦେଇ ଗାଁର ମହିଳାମାନେ ସେଠାରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେବା ପାଇଁ ବାଧ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଗୌନ୍ତିଆ ଘରୁ ରାଗ ତମତମ ହୋଇ ବାହାରି ଆସିଥିବା ମହିଳା ଜଣେ ମିଲିଟାରୀଙ୍କୁ ତଡ଼ିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ; ସେ କଲେକ୍ଟରଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଥିଲେ ଇଂରେଜୀରେ ତାଙ୍କର ବକ୍ତବ୍ୟ: "ହେ, ଏଣ୍ଡ୍ ୟୁ... ଆର୍ ୟୁ ଏ କଲେକ୍ଟର ହେଭିଙ୍ଗ ନଥିଙ୍ଗ ଏନି କମନ୍‌ସେନ୍ସ ହାଓ ୟୋର ଟ୍ରୁପ୍ ଡେୟାର ଟୁ ସିଟ୍ ଇନ୍ ଏ ହୋଲି ଟେମ୍ପଲ ପ୍ରେମିସେସ୍ ହେଭିଙ୍ଗ୍ ସୁଜ୍ ଇନ୍ ଦେୟାର ଫୁଟ ? ଏଣ୍ଡ୍ ୟୁ ଆର୍ ଡେଡ୍ ସାଇଲେ[? ୱାଜ୍ ଇଟ୍ ନଟ୍ ୟୋର ଡିଉଟି ଟୁ ପ୍ରିଭେଣ୍ଟ ଦେମ୍ ।"(ପୃ-୨୨) ଗୌନ୍ତିଆ ଘର ମ୍ୟାଟ୍ରିକ୍ ପାଠ ପଢ଼ିଥିବା ଝିଅର ଏହି ରୁଦ୍ର ରୂପ ଏବଂ ଇଂରେଜୀରେ ତଟସ୍ଥ ହୋଇଯାଇଥିଲେ କଲେକ୍ଟର । ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସମ୍ଭାଳି ମଧ୍ୟ ନେଇଥିଲେ । ଉପନ୍ୟାସର ସେଇ ମହିଳା ହିଁ କଲେକ୍ଟରଙ୍କୁ ସମଗ୍ର ଗାଁ ବୁଲେଇବା ସହିତ ଏଭଳି ନୂଆ ସୁନ୍ଦର ଗାଁ ଗୋଟିଏ ଦେଇ ପାରିବେ କି ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ ସହିତ: "ଘଂ ଘଂ ଆମକୁ ଦେଇପାରିବେ ? ଯେଉଁଠି ଏଭଳି ସୁନ୍ଦର ପ୍ରକୃତି, ସୁନା ଫଳେଇଥିବା କ୍ଷେତବାଡ଼ି, ପୋଖରୀ, କଟା ସବୁ ଥିବ ? ଯଦି ପାରିବେ, ତେବେ ଆମକୁ ହଟେଇ ଦିଅ । ନହିଲେ ମରିବୁ ପଛକେ ଗାଁ ଛାଡ଼ିବୁ ନାହିଁ ।"(ପୃ-୨୩) କହିବା ବେଶ୍ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ।

କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟର ନିଷ୍ଠୁରତା ହେଉଛି ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ପାଇଁ କୁର୍ଲା ଛାଡ଼ିବାର ୬୪ ବର୍ଷ ପରେ ବି ସେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଘରଡ଼ିହ, ଜମିବାଡ଼ି ପଟ୍ଟା ମିଳି ପାରିନାହିଁ । ଦେଢ଼ କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଇବ୍ ନଦୀ ଓ ହୀରାକୁଦ ଥାଇ ବି ନୂଆ ବସିଥିବା ଗାଁକୁ ପାଣି ଆସି ପାରିନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହାର ପ୍ରତିବାଦରେ ସାଲଡ ପଂଚାୟତର ସପ୍‌ନେ, ଯୁଗିପାଲି ଓ କୁର୍ଲାର ଲୋକେ ୨୦୧୨ ମସିହାରେ ବର୍ଜନ କରିଥିଲେ ନିର୍ବାଚନ । ୨୦୧୭ରେ ସପ୍‌ନେ ଓ ଯୁଗିପାଲିର ଲୋକଙ୍କୁ ଜମିର ଡିସି ପଟ୍ଟା ମିଳିବା ସହ ଚାରି ଡେସିମିଲ ଲେଖାଏଁ ଘରଡିହ ପଟ୍ଟା ମିଳିଥିବା ସ୍ଥଳେ କୁର୍ଲାକୁ ତାହା ବି ମିଳି ନଥିଲା ।

ସମ୍ବଲପୁରରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଯେତେ ତୀବ୍ର ହେଲା; ସେତେ ସେତେ ଫାଟ ବି ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ହୀରକୁଦ ବନ୍ଧ ଯୋଜନାକୁ ବାତିଲ କର ବୋଲି କହୁଥିବା ବେଳେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ବଲପୁରକୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ କୌଣସି ଅନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ମିଶିବାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦିଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଆନ୍ଦୋଳନ ଚାଲିଲା । ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଆହୁରି କିଛି ଗୋଷ୍ଠୀ 'ହୀରାଖଣ୍ଡ ପ୍ରଦେଶ'ଗଠନର କଥା ବି କହିଲେ ଏବଂ ସ୍ଲୋଗାନ୍ ଦେଲେ: "ଓଡ଼ିଶା ମେଁ ନେହିଁ ରହେଙ୍ଗେ/ହୀରାଖଣ୍ଡ ପ୍ରଦେଶ ଜରୁର୍ ବନାଏଙ୍ଗେ ।"(ପୃ-୨୪) ଯେଉଁ ସମ୍ବଲପୁରକୁ ଅତୀତରେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶରୁ ଫେରାଇ ଆଣିବା ପାଇଁ ତଥା ଓଡ଼ିଶାକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଭାବେ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ୧୮୯୫ ରୁ ୧୯୦୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନ କରାଯାଇଥିଲା; ସେଠି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର 'ହୀରାଖଣ୍ଡ ପ୍ରଦେଶ' ଥିଲା ଏକ କ୍ଷୁବ୍ଧ କ୍ଷୋଭର ଚରମ ପ୍ରତୀକ ! ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଜଣେ ଟାଣୁଆ ନେତା ପଣ୍ଡିତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମିଶ୍ର ବନ୍ଧ ବିରୋଧରେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଭେଟିବା ପାଇଁ ପୂର୍ବବଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଫେରିବା ପରେ ସେ ଆନ୍ଦୋଳନ ବିରୋଧୀ ହେବା ସହ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ହେବା ଉଚିତ ଏବଂ ତାହା ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ଭଲ ବୋଲି କହିବା ସହିତ ଅନ୍ୟ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଏହା ପ୍ରଚାର କର ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିବାକୁ ପଛେଇ ନଥିଲେ ।(ପୃ-୨୫) ଫଳତଃ ଅଚ୍ୟୁତ ପୁରୋହିତ ସରକାରୀ ଓକିଲ ହେବା ଏବଂ ବୋଧରାମ ଦୁବେ ଓଡ଼ିଶା ହାଇକୋର୍ଟର ଏଡ୍‌ଭୋକେଟ ଜେନେରାଲ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ବୋଲି ଔପନ୍ୟାସିକ ସୂଚିତ କରିଛନ୍ତି ।(ପୃ-୨୫) ଏଭଳି କେତେକ କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ଲେଖକ ଦୀର୍ଘ ସାତ ଆଠ ବର୍ଷ ଧରି ଚାଲିଥିବା ଆନ୍ଦୋଳନ ଦୁର୍ବଳ ହେବା ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ବନ୍ଧବିରୋଧୀ କମିଟିର ସଭାପତି ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର ଡେପୁଟି କମିଶନରଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖି କମିଟି ଭାଙ୍ଗି ଦିଆଗଲା ବୋଲି ଜଣାଇଥିଲେ ।(ପୃ-୨୫) ନିଜର ଗାଁ ମାଟି, ଘରଦ୍ୱାର, ନିର୍ଯାତନା,

ହତାଶା, ଅସନ୍ତୋଷ, ଅସହାୟତା, କ୍ଷୋଭର କ୍ରୋଧାଗ୍ନିରେ ଲୋକେ ମାନସିକ ଭାରସାମ୍ୟ ହରାଇ ୧୯୫୦ର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଲୋକଙ୍କୁ ନିର୍ଯାତନା ଦେଇଥିବା ଦୁଇଜଣ ତହସିଲଦାରଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରାଯାଇଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଔପନ୍ୟାସିକ ।(ପୃ-୨୫)

"xxx ଏଇଟା ପାଣି ନୁହେଁରେ, ଏଇଟା ହେଉଛି ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କର, ଆମ ପିଲାଛୁଆମାନଙ୍କର କଞ୍ଚା ରକ୍ତ ହିଁ, କଞ୍ଚା ରକତ । xxx ଆମର ଆଖିର ଅବାରିତ ଅଶୁଖା ଲୁହଧାର । ଆଉ ଏଇ ତମର ବିଜୁଳିବତି ଜଳୁଛି ନା, ସେଇଟା ହେଉଛି ଆମର ମହାଶ୍ମଶାନର ଚିତାଗ୍ନି; ଯେଉଁଥିରେ ଆମେ ସମସ୍ତେ ଜୀବନ୍ତ ହୁହୁ ହୋଇ ଜଳୁଛୁ ।"(ପୃ-୨୬) ଏହାଥିଲା ବିସ୍ଥାପିତ ମଣିଷଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ବେଦନା । ପ୍ରଗତିର ସୂଚକ ହୀରାକୁଦ; କିନ୍ତୁ ବିସ୍ଥାପିତ ମଣିଷଙ୍କ ପାଇଁ ହୋଇଥିଲା କ୍ଷତାକ୍ତ ଆତ୍ମା ଓ ଧ୍ୱସ୍ତ ଜୀବନର ପ୍ରତୀକ ! ସେହିଭଳି ଇବ୍ ନଦୀକୂଳସ୍ଥ ଆଉ ଏକ ଗାଁ ହେଉଛି ଭୁଲ୍‌କା । ସେଇ ଗାଁର ମାଖନୁ ଦାଦାର କ୍ଷୋଭ ଆଉ ହତାଶା ଭିତରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଥିଲା ବ୍ୟଙ୍ଗ ଭାବ: "ହେଲେ ଗାନ୍ଧୀବୁଢ଼ା କୋଉ ଆଫ୍ରିକାର ଘୋର ବନସ୍ତ ଭିତରୁ ଆସିଲା ଯେ ଏଠି ଗନ୍ଧେଇ ଦେଲା । ରାମରାଇଜ ରାମରାଇଜ କହିକି ରାଇଜକୁ ଜଙ୍ଗଲ କରି ରାବଣ ହାତେ ଟେକି ଦେଲା । ଗୁରାମାନଙ୍କୁ ଘଉଡ଼ି ଦେଲା । ହେଲେ ଏଠି ଯୋଉ କଳା ସରକାର ବନେଇଲା, ସେମାନେ ତ ଗୁରା ସରକାରଠୁ ବି ବାପଜିଣା ସଇତାନ ।"(ପୃ-୨୭)

ଉପନ୍ୟାସରେ ବଇଦ ମଙ୍ଗଳ କକା ରାତିର ପରିସ୍ରା ଗିନାରେ ଦୂବଘାସର ଅଗକୁ ସୋରିଷ ତେଲରେ ବୁଡ଼େଇ ତେଲ ଭୂଇଁରେ ପକାଇ ଯେତେ ପ୍ରକାର ପରୀକ୍ଷା କଲେବି ଚିହ୍ନି ପାରିନଥିଲା ରୋଗ; ଅନ୍ୟପଟେ କେହି ପୁଣି ଗୁଣି-ଗାରୁଡ଼ି କରୁଥିବା କଥା କହିବାରୁ ବରୁଆ କୁକୁଡ଼ା ମାନସିକ କରି ବଳିଦେଇ ଆବାହନ କରିଥିଲା ଗାଁ ଦେବୀଙ୍କୁ । ବରୁଆ ଦେହରେ ଦେବୀ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ କହିଲେ- ସେଠି ରହିଲେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ସମସ୍ତେ ମରିବ; ଜୀବନରେ ବଞ୍ଚିବାର ଥିଲେ ଏ ଜାଗା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଅ; ଏ କଥାରେ ଆତଙ୍କ ଖେଳିଯାଇଥିଲା ସାଧାରଣ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ଭିତରେ ।

ସେଇ ରୋଗକୁ ଚିହ୍ନି ଡାକ୍ତରମାନେ କହିଥିଲେ 'ଡିପ୍ରେସନ୍' । ଯେଉଁ ରୋଗକୁ କେବେ ଶୁଣିଥିଲେ କେହି; ସେଇ ଡିପ୍ରେସନ୍ ମଣିଷକୁ କାବୁ କରିଥିଲା ନଦୀବନ୍ଧ ଜନିତ ବିସ୍ଥାପନ ପାଇଁ । ସାଧାରଣ ଗ୍ରାମବାସୀ ଗାଁ ଛାଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ଲୁଚି ଲୁଚି ଶ୍ମଶାନକୁ ଯାଇ ନିଜ ନିଜ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରିୟଜନଙ୍କୁ ଜଣାଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍କଥା । କାରଣ ଶ୍ମଶାନ ବି ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯିବ ଆସନ୍ନ ଜଳର ଉପତ୍ୟକା ତଳେ । ମଣିଷ ଯେ ଆଉ କେତେ ଦିନ ତାଙ୍କ ଗାଁ ପୋଖରୀ ହୁଡ଼ାରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟକୁ ଦେଖିପାରିବ; ସେଥିନେଇ ହେଉଥିଲା ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ କାରଣ ସବୁ ସ୍ମୃତି; ସବୁ ଅନୁଭୂତି ସଲିଳ ସମାଧି ନେବ ହୀରାକୁଦର ଜଳର ଭଉଁରି ଭିତରେ : xxx ଆମ୍ବତୋଟାର ପାଚିଲା ଆମ୍ବ ଲେଡି ସେହିପରି ହିଁ ଝଡ଼ି ଯାଉଥିବ xxx ମହୁଲ ଗଛରୁ ସେହିପରି ହିଁ ମହୁଲ, ଟୋଳ ଥିପୁଥିବ । xxx ବହଳ ଶାଗ ଗଛରେ ସେମିତି ହିଁ କଢ଼ି ଧରୁଥିବ । କୁଲେର ଗଛରେ ସେମିତି ହିଁ କଅଁଳ କଅଁଳ ଶାଗ କଅଁଳୁଥିବ । xxx ସୁଲୁସୁଲିଆ ପବନରେ ଖରାଦିନେ ଦି'ପହରେ ବଘିଆ ଦେବତାଙ୍କ ଆମ୍ବ ଗଛର ଡାଳକୁ ମଡ଼ମଡ଼ କରି ଭାଙ୍ଗି ଦେଉଥିବ; xxx କେନାପାଲିର କଙ୍ଗାଲୁ ସେମିତି ହିଁ ମାଙ୍କଡ଼ କି ଭାଲୁ ନଚେଇ ଆସୁଥିବ । ସୋମବାର ହାଟରେ, ଚଂପା, ଗଞ୍ଜା ଲଢ଼େଇ ସେମତି ଚାଲିଥିବ । xxx ଏଇ ଗାଁ ଓ ଏଇଭଳି ଶହଶହ ଗାଁ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କର ଭୂଗୋଳଟା ଅଭୁଲା ଇତିହାସ ପାଲଟି ଯିବ" ।(ପୃ-୩୫)

ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ ପାଇଁ ସର୍ବ ପ୍ରଥମେ ବଳି ପଡ଼ିଥିଲା ଜମଡ଼ା ଗାଁ । ଦାନବ ଭଳି ବିରାଟ ସଭ୍ୟତା ଆଖି ପିଛୁଳାରେ ସବୁ ଶେଷ କରିଦେଲା । ଜମଡ଼ାରେ ବନ୍ଧର ୱାର୍କସପ ତିଆରି ହେଲା । ଯନ୍ତ୍ରପାତି ପରିବହନ ନିମନ୍ତେ ସମ୍ବଲପୁରରୁ ହୀରାକୁଦ ଓ ବୁର୍ଲାକୁ ରେଳ ଲାଇନ୍ ପଡ଼ିଲା । ଇଞ୍ଜିନିୟର, ସୁପରଭାଇଜର, ଠିକାଦାର ଆଦିଙ୍କ ଭିଡ ଲାଗିଲା । ସେମାନଙ୍କ ପିଲାଛୁଆ ପଢିବା ପାଇଁ ହାଇସ୍କୁଲ ଖୋଲାଗଲା, ଶିକ୍ଷକ/ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ପଞ୍ଜାବରୁ ଆସିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ାଗଲା ନାହିଁ । ଦୋକାନ ବଜାର ବସିଲା, ସେଠାରେ ଛୋଟିଆ ଜଳଖିଆ ଦୋକାନଟିଏ ଖୋଲିଲା । ଲୋରିଣ୍ଡ ଚାନ୍ଦ ପିପଲାନୀଙ୍କର ସେଇ ଛୋଟିଆ ଜଳଖିଆ ଦୋକାନଟି ଆଜି ଦେଶର ସବୁ ବଡବଡ଼ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ମିଠା ଦୋକାନ 'ପିପଲାନୀ ସୁଇଟ୍ସ' ଭାବେ ଖ୍ୟାତ । ଏହି ସମୟରୁ ହିଁ ହୀରାକୁଦ ଦେଇ ସମ୍ବଲପୁର, ବରଗଡ଼; ବଘରା ଆଦି ସ୍ଥାନରୁ ବରଗଡ଼ର ନର୍ଦ୍ଧେରାମ ଯୋଶୀଙ୍କର 'କଛି ବସ' ସେବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଉଜାଡ଼ି ଦିଆ ଯାଇଥିବା ଜମଡ଼ା ଗାଁର ଶବ ଉପରେ ଆଜିର ହୀରାକୁଦ ସହର ଠିଆ ହୋଇଥିବା କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ ।(ପୃ-୩୭)

ଜମଡ଼ା ପାଖରେ ମହାନଦୀ ଗର୍ଭରେ ଥିବା ଏକ ଦ୍ୱୀପରେ ପ୍ରାୟ ସତୁରି ଜଣ ଝରା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକେ ବସବାସ କରୁଥିଲେ । ସେଇ କୁଦରୁ ହୀରା ମିଳୁଥିବାରୁ ଅଂଚଳର ନାଁ ଥିଲା ହୀରାକୁଦ । ତା'ପାଖରେ ଆଉ ଏକ କୁଦ; କୋଇଲା କୁଦ । ବାମପଟେ ଜୁନାନି ଗାଁ । ଡାହାଣ ପଟେ ବୁର୍ଲା । ଅନ୍ୟ ବନ୍ଧ ଫଳରେ ହୀରାକୁଦ ଦ୍ୱୀପ

ଆଉ କୋଇଲାର ଦ୍ୱୀପ ସହିତ ଜୁନାନି, ବୁର୍ଲା ଗାଁ ଜଳଗର୍ଭରେ ଲୀନ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।(ପୃ୩୯)

ବନ୍ଧକାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବେଳେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଲା ଯେ ସେଠାରେ ନରବଳି ଦିଆ ଯାଉଛି । ଆଉ କେଛୋ ମଟର (କଚ୍ଛପ ଆକୃତିର କାର ବା ଆମ୍ବାସେଡର କାର) ଦେଖିଲେ ଲୋକେ ଛୁଆ ଚୋରି କରୁଥିବା ମୋଟର ଭାବେ ଅର୍ଥହୀନ ଲୋକକଥା ଭଳି ଗ୍ରାମୀଣ ପରିବେଶରେ ଏକ ଚପା ଗୁଞ୍ଜରଣ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଥିଲା ।(ପୃ-୩୯) ମଇ ମାସର ଖରାରେ ହିଁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଗାଁରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିବା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ସରକାର ଗାଁମାନଙ୍କରେ ୧୪୪ ଧାରା ଏବଂ ନେତାମାନଙ୍କୁ ଗାଁ ପ୍ରବେଶ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଥିଲେ । ମିଲିଟାରୀ ବାହିନୀ ଫ୍ଲାଗମାର୍ଚ୍ଚ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଲୋକଙ୍କୁ ଘରୁ କାଢ଼ି ଗାଁରୁ ବାହାର କରୁଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କବି ମିତ୍ରଭାନୁ ଖମାରୀଙ୍କ 'ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା' ଗୀତରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ପଂକ୍ତି: "ମୁଁ ନିଜେ ଦେଖିଛି ଆମ୍ଭର/ପାଖ ପଡ଼ୋଶୀ ବୁଢୀ / 'ନାଇଁ ଯାଏଁ ମୁଇଁ ବୋଲିଣ / ବସି ରହିଲା ଅଡ଼ି/ ସିପାହୀ ଜଣକ ଉଠାଇ/ଦାଣ୍ଡେ ଦେଲା କଚାଡ଼ି... ।"(ପୃ-୪୧)ରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ ।

ସେତେବେଳେ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ ଚାରିଟି ଥାନା ଥିଲା ଯଥା: ରମ୍ପେଲା, ମୁରା, କତରବଗା ଓ ସମ୍ବଲପୁର । ସମ୍ବଲପୁର ଥାନାରୁ ଏଗାର ଗାଁ; ଶାସନ ଥାନାର ଏଗାର ଗାଁ; କତରବଗା ଥାନାର ତେଇଶଟି ଗାଁ; ପୂର୍ବରୁ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ଥାନାର ସାତଟି ଗାଁ; ପୂର୍ବତନ ରମ୍ପେଲା ଥାନାର ତେସ୍ତରିଟି ଗାଁ; ପୂର୍ବତନ ମୁରା ଥାନାର ଅଠତିରିଶ ଗୋଟି ଗାଁ; ପୂର୍ବତନ ମହାଦେବପାଲି ଥାନାର ଅଠେଇଶଟି ଗାଁ; ଅମ୍ବାଭୋନା ଥାନାର ଏଗାର ଗୋଟି ଗାଁ; ଏସବୁ ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ ଛୋଟ ପଡା, ପାଲି ଓ ଗାଁଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଥିଲା ଅନେକ; ପ୍ରାୟ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଲୋକ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଦେଢ଼ ଲକ୍ଷରୁ ଅଧିକ ଲୋକ ବନ୍ଧ ଦ୍ୱାରା କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଔପନ୍ୟାସିକ ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଶହ ଛଅଗୋଟି ଜଳବୁଡ଼ି ଗାଁର ନାମୋଲ୍ଲେଖ କରି ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧ ଜନିତ ବିସ୍ଥାପନର କରାଳତାକୁ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଛକ ଭାବେ ।

(ପୃ-୪୫-୪୬)

ଲେଖକ ଇତିହାସକୁ ସ୍ମରଣ କରିବା ସହିତ ଓଡ଼ିଶାରେ ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବେଳେ ଇଂରେଜ ସରକାର ଘିନାଚାଲରୁ ଚାଉଳ ପଠେଇ ଥିଲେ; ବଙ୍ଗର ଭୟାବହ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବେଳେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରୁ ଚାଉଳ ଯାଇ ଲୋକଙ୍କ ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରି ଯାଇଥିଲା; ଏହି ଶସ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଇଂରେଜ ସରକାର ସ୍ୱର୍ଗୋଦ୍ୟାନ (ଗାର୍ଡେନ ଅଫ୍ ଇଡେନ୍) ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ସେହି ସରଗର ବଗିଚାକୁ ଜଳସମାଧି ଦେବାର ନିଷ୍ପତ୍ତିକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟକର ବୋଲି ସୂଚିତ ହୋଇଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟଣୀୟ ।(ପୃ-୪୭) ହୀରାକୁଦ ବିସ୍ଥାପନ ଗ୍ରାମୀଣ ଜୀବନରେ ଛୁଆଁଛୁଇଁ ଭେଦଭାବକୁ ବି ଦୂରେଇ ଦେଇଥିଲା । ପରିସ୍ଥିତିର ଚାପରେ ଜାତି-ଅଜାତିର ବାରଣ ଆଉ ନଥିଲା; କୋଉଠି ଗଣ୍ଡା ଲୋକର ଛୁଆକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଗୋସେଇଁ ଘର ଭୁଆସୁଣୀ ଧରି ଦଉଥିଲା ତ; କେଉଁଠି ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୁଢାର ବୋକଚାକୁ ଘଁସିଆଣୀ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ମୁଣ୍ଡକୁ ବୋହି ଦେଇଥିଲା' ।(ପୃ-୪୯) ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଉତ୍ଥାପନ କରି ଲେଖକ ଧର୍ମ ଓ ଜାତିବାଦ ମଣିଷର ଭିଆଣ ଏବଂ ଏକ ଘୃଣ୍ୟ ପରମ୍ପରା ଭାବେ ଉତ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ତଥା ଭାଗବତର ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧର ବାଣୀକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିକୁ ଅଧିକ ପୁଷ୍ଟିତ କରିଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସରେ ଲୋକଙ୍କର ଗାଁ ଛାଡ଼ିବାର ଦୃଶ୍ୟ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟ ବିଦାରକ; କିଏ କାନ୍ଦି ଲୋଟି ପଡୁଥିଲା ତ କାହାର ଆଖିରୁ ଶୁଖୁ ନଥିଲା ଲୁହ; କିଏ ଛାଡ଼ି ଯାଇପାରୁ ନଥିଲା ଶୂନ୍ୟ ଘରକୁ; କିଏ ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ମୁଣ୍ଡିଆମାରି ଦୁଆରୁ ମାଟି ମୁଠାଏ ଆଣି ମୁଣ୍ଡରେ ଗଙ୍ଗାଜଳ ଭଳି ଛାଟି ହେଉଥିଲା । ଆଉ ଉକୁର୍ଲି ବୁଢୀ ତ ଗାଁ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ହାତର ଆଙ୍ଗୁଠି ଫୁଟାଇ ଗାଳି ଦେଉଥିଲା; ଯେଉଁମାନେ ଭିଆଇ ଥିଲେ ଏସବୁ କଥା ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ଅନ୍ତର୍ବାସ ଖୋଲି, କସ୍ତା ଶାଢ଼ିଟି ହାତରେ ଧରି ଠିଆ ଠିଆ କରିଥିଲା ପରିସ୍ରା; ଏସବୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ଉପନ୍ୟାସ ଭିତରେ ବେଶ୍ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଓ କ୍ଷୋଭ ଜର୍ଜରିତ ।(ପୃ-୫୩) ମଣିଷ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଥିଲା ନିଜେ ଜାଣିପାରୁ ନଥିଲା; ସରକାର ଏକପ୍ରକାର ଶରଣାର୍ଥୀ କରି ଦେଇଥିଲେ ଲୋକଙ୍କୁ । ବେଳେବେଳେ ବଣବିଲ ଅପନ୍ତରାରେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଟ୍ରକ-ଫେରି ପଳାଉଥିଲେ । କେତେବେଳେ ମହିଳାଙ୍କର ଅକାଳରେ ଗର୍ଭପାତ ହେଉଥିଲା, ଗର୍ଭବତୀ ବୋହୂ ଭୁଆସୁଣୀମାନେ ପ୍ରସବ କରି ପକାଉଥିଲେ ଅପନ୍ତରା ଭୂଇଁରେ । ଏସବୁର ସୁଯୋଗ ଉଣ୍ଡି ଚୋର, ଡକାଏତ୍‌ମାନେ ବି ସୁଯୋଗକୁ ହାତଛଡ଼ା ନକରି ଲୁଟ୍‌ପାଟ ଚଳେଇ ଥିଲେ । କେତେକ ଗାଁର ଲୋକ ସହାୟ ହେଉଥିଲେ; କେତେକ ଜାଗାରେ ଲୋକଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଗାଁରେ ପଶେଇ ଦେଉନଥିଲେ । ଅନେକ ନିଜନିଜ ପରିଚିତ ଓ କୁଟୁମ୍ବ ଲୋକଙ୍କ ଘରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲେ । ଝିଅଘରେ ପାଣି ନଛୁଇଁବା ଭଳି ସଣ୍ଣଶାକୁ ବି ଲୋକେ ପରିସ୍ଥିତିରେ ତାଡ଼ନାରେ ଅର୍ଥହୀନ ବୋଲି ଭାବିଲେ; କାରଣ ବିସ୍ଥାପନର ବିଭୀଷିକା ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାପୂର୍ଣ୍ଣ ।(ପୃ-୫୪-୫୫)

ଲୋକଙ୍କ କ୍ଷତିପୂରଣ, ପୁନଃ ଥଇଥାନ, ପୁନର୍ବାସ ବ୍ୟବସ୍ଥା ପୂର୍ବରୁ ସରକାର ହୀରାକୁଦ ଲେଣ୍ଡ ଅର୍ଗାନାଇଜେସନ୍ ଅଫିସ୍ ବନ୍ଦ କରିଦେଇଥିଲେ । ସମସ୍ତ କାଗଜପତ୍ର ସମ୍ବଲପୁର କଲେକ୍ଟୋରେଟର ଏକ କୋଠରି ଭିତରେ ଅଳିଆ ଆବର୍ଜନା ଭଳି ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଅନେକ ରେକର୍ଡ଼ ପତ୍ରର ହିସାବ ମିଳି ନଥିଲା ।(ପୃ-୪୬) ତତ୍କାଳରେ ଉପାନ୍ତ ଲଖନପୁର ବ୍ଲକ୍‌ରେ ବିଚ୍ଛେଦଗଡ଼ ମୌଜାର ପରିପାର୍ଶ୍ୱର ମୁସଲମାନ ଗୌନ୍ତିଆ ମୌଲାନା ମୁସ୍ତକିମ ଖାଁ ଅନେକ ବିସ୍ଥାପିତଙ୍କୁ ମାଗଣାରେ ଘରଡ଼ିହ ଦେଇଥିଲେ । ଫଳରେ ସେମାନଙ୍କର ଏକ ପଡ଼ା ବସିଯାଇଥିଲା । ବିସ୍ଥାପିତ ମଣିଷ ଅନ୍ୟର ସୁଖସୁବିଧା ପାଇଁ ବିସ୍ଥାପିତ ହେଲେ; କିନ୍ତୁ ନିଜେ କିଛି ପାଇଲେ ନାହିଁ ଠିକ ଭାବରେ; ତେଣୁ ଉଜୁଡ଼ି ଯାଇଥିଲା ବହୁ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସମ୍ଭାବନାର ଜୀବନ । ଏସବୁ ହୀରାକୁଦ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକଗୀତରେ ରୂପ ପାଇଥିବା ଏବେ ବି ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ସମସ୍ତେ ଥିଲେ ସମଦଶାର ଶିକାର ! ସମସ୍ତେ ତେଣୁ ନିଜ ଯୁଦ୍ଧକୁ ନିଜେ ଯୁଝୁଥିଲେ କିଏ କାହାକୁ ଅବା ଆଶ୍ୱାସନା ଦେବ !

ନଈକୂଳିଆ ଗାଁ ଘିନାଚାଲ । ମହାନଦୀ ହେଉଛି ସେଇ ଗାଁର ମା' ଭଳି । ରମ୍ଭେଲାର କଂସାବାସନ, ଘିନାଚାଲର ଚାଉଳର ନାଁ ଥିଲା ଖଣ୍ଡମଣ୍ଡଳରେ । ସେଇ ଘିନାଚାଲ ବି ତା'ର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇବାର କାହାଣୀ ଥିଲା ଉପନ୍ୟାସର ସତର ନମ୍ବର ଭାଗରେ ମୌଳିକ କଥାଭାଗ । ଯେଉଁ କଥାଟି ଗାଁର ରାଏମତି ବୁଢ଼ୀ ଦେଇ ହୋଇଛି ପ୍ରତିଫଳିତ । ସେ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ଯେ କାହିଁକି ମହାନଦୀର ପାଣିରେ ତା ଗାଁ, ଘରଦ୍ୱାର; କ୍ଷେତଖଳା ସବୁ ବୁଡ଼ିଯିବ ? କ'ଣ ବା ଦୋଷ, ଅପରାଧ କରିଛି ତା' ଗାଁ । ଲୋକେ କ'ଣ ପାପ କରିଛନ୍ତି ଯେ ମାଉଲିମା' ବି ସାହା ହେଉ ନାହାନ୍ତି । (ପୃ- ୬୨-୬୩) ଉପନ୍ୟାସରେ ରାଏମତି ତା' ଆଖି ଆଗରେ ଦେଖୁଛି ଅପସରି ଯାଉଛି ଗାଁର ଶେଷ ବଳଦ ଗାଡ଼ି ! ସେ ଭାବୁଛି ସବୁ ବୁଡ଼ି ଯିବ, ମନେ ପକଉଛି ତା'ର ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ତଳେ ହରେଇ ଥିବା ଝିଅର କଥା । ଯିଏ ମରିବା ଆଗରୁ କହିଥିଲା ମା'ଗୋ, ମତେ ଛାଡ଼ି କୁଆଡେ ଯିବୁନି । ମୋତେ ବଡ଼ ଡର ଲାଗୁଛି ତୁ ଗଲେ ମୁଁ ମରିଯିବି । ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ଗଲା ପରେ ବି ଯାଇ ପାରିଲାନି ରାଏମତି ! ଘର ପାଖର ପୁରୁଣାକାଳିଆ କୂଅ ଭିତରକୁ ଡେଇଁ ପ୍ରାଣ ଦେଇଦେଲା । ବଡ଼ପୁଅ ଥିଲା ଅପେକ୍ଷାରେ ଗାଁ ଛାଡ଼ିବା ପାଇଁ । ଯିଏ ଯେତେ ଖୋଜିଲେ ବି କେହି ଜାଣି ପାରିଲେନି ରାଏମତି ଗଲା କୁଆଡ଼େ । ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳ ବୁଡ଼ିବା ପୂର୍ବରୁ ରାଏମତି ସତେକି ସର୍ବଂସହା ଭୂମିର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା ହୀରାକୁଦର ଜଳଗର୍ଭରେ ।

ଲୋକେ ଭାବୁଥିଲେ; ଯିଏତ ଯାହାର କୌଳିକବୃତ୍ତି କରିପାରିବ, କିନ୍ତୁ ଚାଷୀ କରିବ କ'ଣ; କାରଣ ପାଖରେ ତା'ର ନଥିବ ଚାଷଭୂମି ! ଉର୍ବର ବିଲ କିମ୍ବା ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯାଇପାରୁନଥିବା ଗାଈ-ବଳଦ-ମଇଁଷି । କ୍ରମେ ଗାଁ-ଗଣ୍ଡା-ପାହାଡ଼-ମୁଣ୍ଡିଆ ଭିତରେ ପାଣି ଜମିବାକୁ ଲାଗିଲା; ଶେଷରେ ୧୩୦ ନମ୍ବର ଖୁଣ୍ଟ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ପାଣି ଥମିଗଲା; ସେତେବେଳେ ବନ୍ଧର ଉପର ମୁଣ୍ଡ ଅଞ୍ଚଳରେ ସାପ-ବିଛା ଆଦି ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉପନ୍ୟାସର ଏକୋଇଶ ଭାଗରେ ଲେଖକ ତାଙ୍କ କବିରାଜ ପିତାଙ୍କର ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରିବା ସହିତ ଅଡ଼ାପରା ଗାଁର ଏକ ପ୍ରସଙ୍ଗର ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ଭିତରେ ତତ୍କାଳରେ ବୁଡ଼ିଅଞ୍ଚଳ ନେଇ ଲୋକଙ୍କର ଉପଲବ୍ଧିର ଜଗତ କେତେ ଭିନ୍ନ ଭାବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ କଥାକୁ ତଉଲୁ ଥିଲା; ତାହାର ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଲୋକେ ପୁରାଣ-ଶାସ୍ତ୍ର-ଭାଗବତର ଆଧାରରେ ଜୀବନକୁ ବାର୍ତ୍ତମାନିକତାରେ ତଉଲିବାର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀକୁ ଦେଖିହେବ 'ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳର' ବାଇଶ ଭାଗର କଥାଭିବ୍ୟକ୍ତିରେ: "ଭଗବାନ ଆଉ ସରକାରଙ୍କ କଥା କେବେହେଲେ ଲଙ୍ଘିଯାଅ ନାହିଁରେ ପିଲେ । xxx ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପରା ଅଛି କପାଳ ଲିଖନ, କେ କରିବ ଆନ, ଦଇବ ଦଉଡ଼ି ମଣିଷ ଗାଈ, ଯେଣିକି ଟାଣଇ, ତେଣିକି ଯାଇ । ଯେମିତି ହେଲେ ବି ଯିବାକୁ ତ ପଡ଼ିବ । ଗାଁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିବ ନହେଲେ ବୁଡ଼ି ମରିବାଟା ସାର ହେବ । ଜଳ ଦାନବକୁ ପାରିହୁଏ ନାହିଁ; ଏ ଜଳରେ ପରା କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନଙ୍କର ଦ୍ୱାରକା ବି ମିଶିଯାଇଥିଲା ଆଉ ଆମେ ଛାର ମଣିଷ । ଆମର ବା ସାଧ କେତେ xxx କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବି ତ ଗାଁ ଛାଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଜନ୍ମ ହେଲା ମାତ୍ରକେ ମଥୁରା ଗୋପକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା; ଗୋପପୁରରୁ ମଥୁରାକୁ ଆସିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ।"(ପୃ-୭୬-୭୭) ଅପର ପକ୍ଷରେ ଗଣ୍ଡାପଡ଼ାର ବୁଝାବୁଝି ପାରୁନଥିଲା କୋଉ ଦୂର ଜାଗାରେ ନଦୀବନ୍ଧ ହେଉଛି । ହେଲେ ସେମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ଗାଁରୁ ତଡ଼ାଯାଉଛି । ଦୁଃଖକଷ୍ଟରେ ତିଆରି କରିଥିବା ଘରକୁ ଜଳନ୍ତା କାଠଖଣ୍ଡେ ଧରି ନିଆଁ ଲଗେଇ ଦେଇଥିଲା । ଏହା ପଛରେ କାରଣ ଥିଲା ତୀବ୍ର ଅସହାୟତା; ତା' ଘରକୁ ବଢିପାଣି ବୁଡ଼େଇ ନଦେଉ ସେଇ କଥା ତାକୁ ଦେଉଥିଲା ତୀବ୍ର ବେଦନା । ପରେ ଶୁଣାଗଲା ତାର ମାନସିକ ବିଚଳନ ବଢିଥିଲା ଏବଂ କୌଣସି ଗାଁକୁ ଉଜାଡ଼ିବାକୁ ଯାଉଥିବା ଗୋଟିଏ

ମୋଟର ଗାଡ଼ି ଉପରକୁ ସେ ପଥର ଫୋପାଡ଼ି ଥିଲା ଏବଂ ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି କୁଆଡ଼େ ପଳେଇଲା ଯେ ତା'ର ଖବର କେହି ଆଉ ପାଇ ନଥିଲେ ! ବଝାକୁ ଖୋଜିଖୋଜି ବଡ଼ପୁଅ କଙ୍ଗାଲୁ ସେମାନଙ୍କ ଦରପୋଡା ଘରକୁ ଦେଖି କାନ୍ଦିଥିଲା । ନିଜ ଘର ଅଗଣାର ମହୁଲ ଗଛରେ କଷଗାମୁଛା ବନ୍ଧା ହୋଇଥିବା ଦେଖି ସେ ବୁଝି ସାରିଥିଲା ଯେ ବାପା ତା'ର ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ଦେଇଥିଲା । ଅନେକ ଦିନ ହୋଇଯାଇଥିବାରୁ ଗଳିତ ଶବଟି ଗାମୁଛାରୁ ଖସି ପଡ଼ିଥିଲା, ସେଥିରେ ଲାଗିସାରିଥିଲେ ପୋକ; ପିମ୍ପୁଡ଼ି; ଦେଖା ଯାଉଥିଲା କେବଳ କେଇ ଖଣ୍ଡ ହାଡ଼; ଶୂନ୍ୟ ହୋଇସାରି ଥିଲା ସମଗ୍ର ଖପୁରି; ଏଭଳି ଏକ ବୀଭତ୍ସ ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନରେ ଦେଖିହେବ ବିସ୍ଥାପନର ଦୁଃଖ, ତାଡ଼ନା ଓ ତୀବ୍ର ଅସହ୍ୟ ଜୀବନବୋଧକୁ ।(ପୃ-୮୧-୮୩)

ଟ୍ରକ-ଲରିରେ ମଣିଷ ବସି ଗଲାବେଳେ ଅନୁଭବ ଥିଲା ସତେକି ସବୁକିଛି ପଡ଼ି ରହିଗଲା; ଯାହାର ଆଉ କୌଣସି ଅର୍ଥ ନାହିଁ; ଖାଲି ଗୁଡ଼ାଏ ଶୂନ୍ୟତା ଏବଂ ହତାଶା ଯାହା; କାରଣ ସବୁକିଛି ରହିଗଲା ପଛରେ । ଗାଁରୁ ସୁନାଦେଈ ଆସିଲା ବେଳେ ତା' ଗାଁ ପାଖର ଡୁରାପଡ଼ାରୁ ଚାଉଳ ପୁଞ୍ଜେ ଦେଇ କିଣିଥିଲା ଏକ ଛୋଟିଆ ରଙ୍ଗରଙ୍ଗିଆ ବାଉଁଶ ଝାମ୍ପି ଛଟ ବାକ୍ସ । ତାକୁ କରିଥିଲା ଗଣ୍ଠିଧନ; ସେଇ ଝାମ୍ପିରେ କଣ ଥିଲା କହାକୁ କହୁ ନଥିଲା କି କାହାକୁ ତା' ପାଖକୁ ମାଡ଼ିବାକୁ ଦେଉନଥିଲା । ଝାମ୍ପିରେ ପକେଇ ଦେଇଥିଲା ଏକ ଲୁହୁରା କମାର ତାଲା । ଝାମ୍ପିରେ କ'ଣ ଅଛି କହିଲେ ଲୁହ ଜକେଇ ଆସୁଥିଲା ତା'ର ଆଖି । ସୁନାଦେଈର ସ୍ୱାମୀ ରୋଗରେ ପଡି ମରି ଯାଇଥିଲା; ସାନପୁଅ ଗୋଟିଏ ଝିଅ ପାଲରେ ପଡି ଶେଷରେ ଧୋକା ଖାଇ ଇବ୍ କୂଳରେ ଟ୍ରେନ୍‌ରେ କଟି ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଥିଲା । ସାନବୋହୂ ଜଣେ ଗ୍ରାମୀଣ ନାଗର ସହ ଉଦୁଲିଆ ପଳେଇଥିଲା । ଏଇ ସବୁ ଘଟଣା ସୁନାଦେଈକୁ କରି ଦେଇଥିଲା ଅବେଳରେ ବୟସ୍କା । ସୁନାଦେଈ ବି ପଡ଼ିଲା ବାଧିକାରେ । ବଡ଼ପୁଅ ଲୋକ ଦେଖାଣିଆ ଡାକ୍ତର ବଇଦ କଲା । ଗୁଣିଆ ଡକାଇ ଝଡ଼ାଫୁଙ୍କା କଲା । ସୁନାଦେଈର ଶେଷ ସମୟ ଆସିଗଲା ଜାଣି ପୁଅ-ବୋହୂ, ନାତି-ନାତୁଣୀମାନଙ୍କୁ ପାଖକୁ ଡାକି ଧକେଇ ଧକେଇ କହିଲା ଯେ ମୁଁ ଆଉ ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ । ମୋ ଅଣ୍ଟିରୁ ଏଇ କଞ୍ଚିଟି ନେଇ ଝାମ୍ପି ଖୋଲି ଯୋଉଟା ନାଲିକନାରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି ସେଇଟା ଆଣ; ସମସ୍ତେ ଏକ ଲୟରେ ଅନାଇଁ ଥଆନ୍ତି ଭିତରେ ଥିବା ପୁଟୁଳିକୁ । ସୁନାଦେଈ ତା'ର ଥରଥର ହାତରେ ପୁଟୁଳିଟିକୁ ଟେକି କପାଳରେ ଥରେ ଲଗେଇଥିଲା । ତା'ର ଲେଞ୍ଜେରା ଆଖିରୁ ଦୁଇ ବୁନ୍ଦା ଲୁହ ଝରିପଡ଼ିଲା । ସମସ୍ତେ ଭାବୁଥିଲେ ବୁଢ଼ୀର ସେ ପୁଟୁଳିରୁ ବୋଧେ ସୁନା-ରୁପା ବାହାରିବ; ମାତ୍ର ବୁଢ଼ୀ କହିଲା; ଯେଉଁଠି ଆମର ଦେବୀ-ଦେବତା ଥିଲେ; ଗୁଡ଼ି-ମନ୍ଦିର ଥିଲା; ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ମାଶାଣିପଦା ଥିଲା; ଯେଉଁ ଗାଁକୁ ଦିନେ ବୁଢ଼ୀ ବୋହୂ ହୋଇ ଆସିଥିଲା; ଯେଉଁଠି ତା' ପୁଅମାନଙ୍କୁ ଦଶମାସ ଗର୍ଭରେ ଧରି ଜନ୍ମ ଦେଇଥିଲା । ଯେଉଁଠି ସେମାନଙ୍କର ଏକୁଡ଼ି ଜଳିଥିଲା; ଯେଉଁଠି ତା' ପିଲାମାନେ ପାଦ ପକାଇ ଚାଲିବାକୁ ଶିଖିଥିଲେ; ଯେଉଁଠାକାର ଧୂଳିମାଟିରେ ସେମାନେ ବଡ଼ ହୋଇଥିଲେ; ଯେଉଁଠି ସେ ତା'ର ସୁଖ-ଦୁଃଖର ସଂସାର ପାତିଥିଲା; ସେଇ ଗାଁ, ଘର, ପିଣ୍ଡାର ମୁଠାଏ ମାଟିକୁ ବୁଢ଼ୀ କାନି ପଣତରେ ପୋଲିସ୍‌ର ଧକ୍‌କା ମାଡ଼ ଖାଇଖାଇ ଘେନି ଆସିଥିଲା; ତାହା ହିଁ ଥିଲା ସୁନାଦେଈ ପାଇଁ ସବୁ କିଛି । ସେ ମଲାପରେ ଯେଉଁଠି ତାକୁ ପୋତା ହେବ; ସେଇଠାରେ ସେ ମୁଠାକ ମାଟି ବିଞ୍ଚି ଦେବା ପାଇଁ କହିଥିଲା ।(ପୃ-୯୦-୯୩)

ପୁଅ-ବୋହୂର ଏତେଦିନର ସଞ୍ଚିତ ସ୍ୱପ୍ନ କିନ୍ତୁ ଭାଙ୍ଗି ଚୂରମାର ହୋଇଯାଇଥିଲା । ସୁନାଦେଈ ନିର୍ବାକ ହୋଇ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଏହି ଛବିଶ ଅଧ୍ୟାୟଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ; ଯାହା ପାଇଁ ତା'ର ଗାଆଁ ଭୂଇଁରେ ମାଟିଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କିଛି ନାହିଁ, ତାହା ଅଭିବ୍ୟଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି ବିସ୍ଥାପିତ ବ୍ରଜରାଜନଗରର ରାଜପୁରକୁ ଚାଲି ଆସିଥିବା ସୁନାଦେଈର କଥା । ଅପୂର୍ବ ନଷ୍ଟାଲଜିଆ ସହିତ ଅତୀତକୁ ଝୁରି ହେବାର ଅପରୂପ ଜୀବନବୋଧକୁ ଏଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । ବୁଢ଼ୀର ଶବଦାହ କରାଗଲା ସତ; କିନ୍ତୁ ସେଇ ମାଟି ପଡ଼ିପାରି ନଥିଲା କାରଣ; ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଲକ୍ଷ୍ୟରେ ତା'ର ସାନବୋହୂ ସେଇ ପୁଟୁଳିକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ବୁଢ଼ୀର ସାନ ନାତୁଣୀ କନ୍ଦାକନ୍ଦି କରି ତାକୁ ଆଣି ନିଜ ବହି ବସ୍ତାନି ଭିତରେ ଲୁଚେଇ ରଖିଥିଲା !

କେବଳ ମଣିଷ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ନଥିଲେ; ଗୃହପାଳିତ ବି ଭୋଗିଥିଲେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା । ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାର ଗର୍ଭରେ ଥିବା ଟାପୁଗୁଡ଼ିକରେ ରହିଗଲେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗୋମହୀଷ । ୧୯୫୩ ମସିହା ବେଳକୁ ବନ୍ଧ କାମ ଶେଷ ହେଲା; ସେତେବେଳକୁ ପାଣି ବି ଭର୍ତ୍ତି ହେବା ଆରମ୍ଭ ହେଲା; ଲୋକେ ଗାଁ ଛାଡ଼ିଲା ବେଳକୁ ଯେଉଁ ଗାଈଗୋରୁ ଛାଡ଼ି ପଳେଇଲେ, ସେମାନେ ରହିଗଲେ ସେଠାରେ । ବନ୍ଧର ପାଣି ଚାରିପଟୁ ଘେରିବାକୁ ଲାଗିଲା; ତେଣୁ ଭୂମି ବି ସଂକୁଚିତ ହେଲା; ଗାଈଗୋରୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଡଙ୍ଗର (ଛୋଟ ପାହାଡ଼)ରେ ରହିଗଲେ ସେମାନେ ଏବଂ ତାହା କ୍ରମଶଃ ବଦଳିଗଲା ଏକ କୁଦରେ । ବିସ୍ଥାପିତ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧର ଜଳଭଣ୍ଡାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରାକୃତିକ ବିସ୍ମୟ ହେଉଛି ଏହି ଗୋରୁଦ୍ୱୀପ

(କେଟେଲ ଆଇଲେଣ୍ଡ) । ଏମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ବଂଶଧର ବିସ୍ଥାପିତ ମଣିଷଙ୍କର ଗୋରୁଗାଈ; କିନ୍ତୁ ଆଜି ସେମାନେ ପୋଷ୍ୟ ନହୋଇ ଜଙ୍ଗଲି ଗାଈ ଗୋରୁରେ ହୋଇଛନ୍ତି ରୂପାନ୍ତରିତ । ଏମାନେ ଆଜି କ୍ରୋଧୀ ଓ ମାରଣା; କାରଣ ଏମାନେ ମଣିଷର ସମାଜଠାରୁ ରହିଲେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ । ଜଳଭଣ୍ଡାର ବନ୍ଧ ଭିତରେ ରହିଛି ସେହିଭଳି 'ବାଦୁଡ଼ିଦ୍ୱୀପ' । ଯେଉଁଠି ଅଗଣିତ ବାଦୁଡ଼ି ଏବଂ ଦଶ/ବାର ଘର ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀ; ଏହାକୁ ଛାଡ଼ି ଦେଲେ ଆଉ କେତେକ ଛୋଟ ଛୋଟ ଦ୍ୱୀପ ମଧ୍ୟ ରହିଛି ପାଣି ଭିତରେ ।(ପୃ-୯୬-୯୮)

ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳର ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ଜଣାଶୁଣା ଶିକ୍ଷିତ, ସଂସ୍କୃତିସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଛି ସୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏଙ୍କ ପରମ ମିତ୍ର ଲୋକନାଥ ଗଡ଼ତିଆଙ୍କର ରମ୍ପେଲା ଗାଁ । ତତ୍କାଳୀନ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶାର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଗାଁ, ଯେଉଁଠି ରହିଥିଲା ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ନିର୍ମିତ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର; ଯାହାକୁ ରମ୍ପେଲାର ଗୌନ୍ତିଆ ପରିବାର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ଗାଁଠାରୁ କିଛି ଦୂରରେ ମଉଳା-ଭଣଜା ପର୍ବତ । ଇବ୍ ନଦୀ କୂଳରେ ଏହି ଗାଁରେ ପନ୍ଦର ଶହ ପରିବାର ବସବାସ କରୁଥିଲେ । ଏଠାକାର କଂସାବାସନର ବେଶ୍ ଖ୍ୟାତି ଥିଲା ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ । ପଞ୍ଚାନବେ ଘର କଂସାରି ବସବାସ କରୁଥିଲେ ସେଠାରେ । ନାରୀଶିକ୍ଷାରେ ବି ନାଁ ଥିଲା ରମ୍ପେଲାର । ଡାକ୍ତରଖାନା, ପଶୁ ଡାକ୍ତରଖାନା, ଡାକବଙ୍ଗଳା ଥିବା ସହିତ ସଂଗୀତ-ଲୀଳା-ନାଟକ-ପାଲା-ଦାସକାଠିଆ ପାଇଁ ବେଶ୍ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଥିଲା ଗାଁଟି । ବିଭିନ୍ନ ପର୍ବପର୍ବାଣି ପାଳନ ସହିତ ଗାଁର ସାମାଜିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ଥିଲା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୃଦ୍ଧ । ସୁନ୍ଦରତା କାରଣରୁ ରମ୍ପେଲାକୁ ଲୋକେ 'ରମ୍ୟପଲ୍ଲୀ' ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହୁଥିଲେ ।(ପୃ-୧୦୦)

ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ହେବା ସମୟରେ ବୁର୍ଲା ପାୱାର ହାଉସର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ଜଳରୁ ଅତିରିକ୍ତ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଉତ୍ପାଦନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଚିପିଲିମାଠାରେ ଆଉ ଏକ ସବସିଡାରୀ ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ କରାଯାଇ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଉତ୍ପାଦନ ପାଇଁ ୧୯୪୬ରେ ସମ୍ବଲପୁରର ବସନ୍ତପୁର, ସାହାଜବାହାଲ, ଗରୁମୁଣ୍ଡା, ତାଳପଦର, ରେଙ୍ଗାଲିପାଲି ଭଳି ଏଗାରଟି ଗାଁର ପ୍ରାୟ ସାତ ହଜାର ପାଞ୍ଚଶହ ଏକର ଘର-ଚାଷଜମି-ଅନାବାଦୀ-ଗୋଚର-ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜଙ୍ଗଲର ଜମି ଅଧିଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଥିଲା । କ୍ଷତିପୂରଣ ବଜାର ମୂଲ୍ୟଠାରୁ ପନ୍ଦର ଗୁଣ କମ୍ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ୧୯୫୧-୫୨ ବେଳକୁ ଅଧିଗୃହୀତ ଜମି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହେଲା । ପରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ୧୯୬୨-୬୩ ମସିହା ବେଳକୁ ବସନ୍ତପୁରରୁ ଅଧିଗୃହୀତ ଜମିରେ ଡାଏରୀ ଫାର୍ମର ଯୋଜନା କଲେ । ୧୪ ବର୍ଷ ଧରି ଚାଷ କରି ଆସୁଥିବା ଜମି ଉପରେ ଫାର୍ମ ନିର୍ମାଣକୁ ଚାଷୀମାନେ ସିପିଆଇ ନେତା ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ବିରୋଧ କଲେ । ସେଠାରେ ପକ୍କା ଘର ନିର୍ମାଣ ହେଲା । ଗ୍ରାମବାସୀ ରାଜ୍ୟପାଳଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ, ଶେଷରେ ରାଜ୍ୟପାଳ ଅଯୋଧ୍ୟା ନାଥ ଖୋସଲା ନିଜେ ପରିଦର୍ଶନ କରି ବାସ୍ତବ ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଚବିଶ ଘଣ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ତିଆରି ପକ୍କା ଘର ଭଙ୍ଗାଗଲା ତଥା ଫାର୍ମକୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ କରାଗଲା । ୧୯୬୮ରେ କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଗୋ-ପ୍ରଜନନ କେନ୍ଦ୍ର କରିବା ପାଇଁ ବସନ୍ତପୁର ଅଧିଗୃହିତ ଜମି ହସ୍ତାନ୍ତରିତ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ଫଳରେ ସମସ୍ୟା ଜଟିଳ ହୋଇପଡ଼ିଥିଲା । ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ନିୟମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟାଇ ଆଠଶହ ଏକରରୁ ତିନି ଶହ ପଚାଶ ଏକର ଜମି ପୁନଶ୍ଚ ଡାଏରୀ ଫାର୍ମ ନାମରେ ଅଧିଗ୍ରହଣ କରାଗଲା । ମାତ୍ର ୧୯୬୮ ରୁ ୧୯୭୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଜମି ପଡ଼ିଆ ପଡ଼ିଲା । ଗାଁର କିଛି ଗୋଚର ଜମି ରହିଲା ନାହିଁ । ଗାଈଗୋରୁ ଭୋକିଲା ରହିଲେ । ଗାଁ ବାହାରେ ଥିବା ଏକମାତ୍ର ପୋଖରୀ ବ୍ୟବହାରରୁ ଲୋକେ ବଂଚିତ ହେଲେ । କାରଣ ପଖରୀକୁ ଯିବାପାଇଁ ରାସ୍ତା ନଥିଲା ଲୋକେ ନିକଟସ୍ଥ ଏକ ନାଳ ଉପରେ ନିର୍ଭର କଲେ; ତାହା ମଧ୍ୟ ଅଧିକୃତ ରାସ୍ତା ଅନ୍ତର୍ଗତ ହୋଇଥିବାରୁ ଲୋକେ ହଇରାଣ ହେଲେ; ଗ୍ରାମବାସୀ ଜୀବିକାଶୂନ୍ୟ ହେଲେ । ମଇ ୨୦,୧୯୭୧ରେ ସମ୍ବଲପୁର ଆର୍‌ଡିସି, ଜିଲ୍ଲାପାଳ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜସ୍ୱ ଅଧିକାରୀ ଆସି ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ କରିବା ସହିତ ଜୁନ୍ ୧୯୭୧ ରେ ତରବରିଆ ଭାବେ ୯୫୦ ଏକରରୁ ୧୫୦ ଏକର ଜମି ଚାଷ ପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଦିଆଗଲା । ମାତ୍ର ସେହିବର୍ଷ ଅକ୍ଟୋବରରେ ଚାଷୀ ସ୍ଥାୟୀ ପଟ୍ଟା ଦାବି କଲେ ଏବଂ ସେଥିରେ ବିଫଳ ହେଲେ । ଜବରଦଖଲ ଅଭିଯୋଗରେ ଚାଷୀ ଗିରଫ ହେଲେ; ମକଦ୍ଦମା ଚାଲିଲା; ଫାର୍ମ ତରଫରୁ ବୁଲ୍‌ଡୋଜର ଚାଲିଲା ଚାଷଜମିରେ । ବିଭିନ୍ନ ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗଦ୍ୱାରା ଚାଷୀ ହଇରାଣ ହେଲେ । ପୋଲିସ୍ ଗ୍ରାମକୁ ଅବରୋଧ କଲେ; ମହିଳାମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟାଚାର ହେଲା; ପୋଲିସ୍ ଧାନର ରବିଫସଲ ସବୁ ନଷ୍ଟ କଲା; ଗଲାବେଳେ ଗାଁ ଯାକର ଗାଈଗୋରୁ ଓ ଛେଳି ନେଇ ଲରମ୍ଭାର କାଞ୍ଜିଆହୁଦାରେ ପୂରାଇଦେଲେ । ଏପରିକି ସେଠାରେ ଜାଗା ଅଭାବରୁ ବାହାରେ ଛାଡ଼ିଦିଆଗଲା । ଅଗଷ୍ଟ ୬,୧୯୭୨ରେ ଗ୍ରାମବାସୀ ସମ୍ବଲପୁରରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଭେଟି ପୋଲିସ୍ ଓ ଫାର୍ମ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରର ବିଚାର ବିଭାଗୀୟ ତଦନ୍ତ ଦାବି କରିବା ସହ ସ୍ଥାୟୀ ସମାଧାନ ଏବଂ ନଷ୍ଟ ଫସଲର

କ୍ଷତିପୂରଣ ପାଇଁ ନିବେଦନ କଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ବିଫଳ ହେଲା । ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତ ୫୮୫୭ ଏକର ଜମି ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇବା ଦାବିରେ ଜନନେତା ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ପଣ୍ଡାଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ୧୯୭୭ ମସିହାରୁ ବ୍ୟାପକ ଜନଆନ୍ଦୋଳନ ଲାଗିରହିଲା । ପଟ୍ଟା କିନ୍ତୁ ଚାଷୀମାନେ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଯଦି କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଜମିକୁ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କୁ ହସ୍ତାନ୍ତର କରିନାହାନ୍ତି ତେବେ ରାଜ୍ୟସରକାରଙ୍କୁ ଅନେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଇଁ ଜମି କିପରି ଦିଆଗଲା; ତାହା ହିଁ ଥିଲା ପ୍ରଶ୍ନବାଚୀ !

ବାମଣ୍ଡା, ବାସିଆପଡ଼ା, ଅଡାପରା, ବଡସାଏ, ସଂଗ୍ରାମାଲ, ସାନ କୁଣ୍ଡେସରା, ଝରଘାଟି, କଦଳିପାଲି ଆଦି ଜଙ୍ଗଲିଆ ଜାଗାରେ ଅଶୀ ହଜାର ଏକର ଜଙ୍ଗଲ ଜମି ଚିହ୍ନଟ କରି ସତେଇଶଟି କ୍ୟାମ୍ପ ସ୍ଥାପନ କରାଗଲା; ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ୨୭ ହଜାର ଏକର ଜଙ୍ଗଲ ସଫାକରି ଛଅ ହଜାର ଏକର ଜମି ତିଆରି କରି ବିସ୍ଥାପିତ ଲୋକଙ୍କୁ ବିକାଗଲା । ଯେଉଁମାନେ ଭାଗ୍ୟକୁ ଆଦରି କ୍ୟାମ୍ପରେ ରହିଲେ; ରାସ୍ତା-ଜଳ-ବିଦ୍ୟୁତ-ଶିକ୍ଷା-ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ସୁବିଧା କିଛି ବି ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଘରେଘରେ ଲୋକଙ୍କର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଜନିତ ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦେଲା ଲୋକେ 'କଳାଭୂତ' (ମ୍ୟାଲେରିଆ) ଭାବେ ନାଁ ଧରିଲେ ନାହିଁ ରୋଗର । ମାତ୍ର ଆତଙ୍କିତ ଜୀବନର ଶେଷ ନଥିଲା ।(ପୃ-୧୦୭-୧୦୯) ଉପନ୍ୟାସରେ କଳାଭୂତଦ୍ୱାରା ମରିଯାଇଥିବା ଟିଙ୍ଗାଲୁର ମା'ର ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେବଳ ରୋଗ ନୁହେଁ; ପ୍ରଧାନ ବୁଢା ଦ୍ୱାରା ପାଳିତ ଟିଙ୍ଗାଲୁ ଏବଂ ତା'ର ମା'ର କାହାଣୀରେ ଜୀବନର ଦୟନୀୟତା ସହିତ ଜାତିବାଦର ତୀବ୍ରତାକୁ ଅନୁଭବି ହେବ ।

ଉପନ୍ୟାସର ତିରିଶ ପରିଚ୍ଛେଦରେ 'ବନାଲହ'ର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଯୋଡ଼ି ଔପନ୍ୟାସିକ କିପରି ଏକ ବଣୁଆ ଲତାକୁ ଯଦି କେହି ଗୋଡ଼ରେ ମାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ତେବେ କିପରି ବଣ ସାରା ମଣିଷ ବଣା ହୋଇ ବୁଲୁଥାଏ ଭଳି ଏକ ଲୌକିକ ବିଶ୍ୱାସର କଥାକୁ ବେଶ୍ ରୋଚକ ଶୈଳୀରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ପେରିଫେରି ଗାଁଗୁଡ଼ିକରେ ଲୋକଙ୍କର ମାଲିକାନା ବା ପଟ୍ଟାପାଉତି ନଥିବାରୁ ସେମାନେ କିଛି ସରକାରୀ ସୁବିଧା ପାଇପାରୁ ନଥିଲେ; ତେଣୁ ୧୯୮୦ ମସିହା ବେଳକୁ ଲଖନପୁର ବୁଡ଼ି ଅଞ୍ଚଳ ସମିତି ଗଠନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଅ*ଳରେ ଏଗାର ହଜାର ଭୂମିହୀନ ପରିବାର କୋଡିଏ ହଜାର ଏକର ପେରିଫେରି ଜମିକୁ ଚାଷ କରୁଥିଲେ । ୧୯୬୬ ମସିହାରେ ଲଛିପାଲିରେ କୋଡ଼ିଏ ହଜାର ଏକର ଜମିକୁ ରୁଷିଆ ସରକାରର ସହଯୋଗରେ ବିହନ ଫାର୍ମ କରିବାପାଇଁ ଭାରତ ସରକାରଙ୍କୁ ଜମି ଦିଆଗଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେହିସବୁ ଚାଷ କରୁଥିବା ସାତ ହଜାର ଚାଷୀଙ୍କୁ ପତିତ ଜଙ୍ଗଲ ଦେଇ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସୁବିଧା ଦିଆଗଲା ନାହିଁ । ଏହାର ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ପୁନଶ୍ଚ ମିଲିଟାରୀ ଫୋର୍ସ ଲଗାଇ ଲୋକଙ୍କୁ ଜମିରୁ ତଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲା । ତିନିବର୍ଷର ଆନ୍ଦୋଳନର ପରେ ଲଛିପାଲି ଫାର୍ମ ଅନ୍ୟତ୍ର ଉଠିଗଲା । ତଥାପି ସେ ଜମିର କୌଣସି ହକ୍‌ଦାର କେହି ନଥିବାରୁ ଏକ ଆଶଙ୍କା ସବୁବେଳେ ଲାଗି ରହିଥିଲା । ଏହି ପରିଚ୍ଛେଦର ଜନନେତା ପ୍ରସନ୍ନ କୁମାର ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନର ରୂପରେଖ ସମ୍ପର୍କରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବେ ସୂଚନା ସଂଯୁକ୍ତ କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ । ୧୯୭୪-୭୫ ମସିହା ବେଳକୁ ହୀରାକୁଦ ନଦୀବନ୍ଧର ସ୍ପିଲ୍-ୱେର ବ୍ଲକ୍‌ମାନଙ୍କରେ ଫାଟ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ବନ୍ଧ ଚାରିପଟେ ଥିବା କଳ କାରଖାନାର ଦୂଷିତ ବର୍ଜ୍ୟବସ୍ତୁ ପାଇଁ ଏହା ଘଟିଲା ଏବଂ ଏହାକୁ ବାହାର କରିବା ଅସୁବିଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ ବେଳେ ବାର୍ଷିକ ଚଉଦ କୋଟି ଲାଭ କଥା କୁହାଯାଇଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବର୍ଷକୁ କ୍ଷତି ହେଲା ଚଉଦ କୋଟି । ଯାହାକି ରଙ୍ଗେୟା କମିଶନର ସତ୍ୟତାକୁ ସ୍ୱୀକାର ନକଲେ ହେଁ; ତାହା ସତ୍ୟରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଥିଲା । ବୁଡ଼ି ଅ*ଳ ପାଇଁ ନିଜର ସବୁକିଛି ହରାଇବା ପରେ ମଧ୍ୟ ହୀରାକୁଦ ନିଜର ଘୋଷିତ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ହୋଇଥିଲା ବିଫଳ । ଜଳସେଚନ-ଜଳବିଦ୍ୟୁତ୍ ଉତ୍ପାଦନ-ବନ୍ୟା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ-ନବୀକରଣ ସବୁ କିଛିରେ ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା । ମହାନଦୀ-ଇବ୍-ଭେଡେନ-କେଲୋ ଭଳି ନଦୀ ସହ ଅନେକ ଛୋଟ ନଦନଦୀ, ନାଳ, ଝରଣାର ପଙ୍କ କାଦୁଅ ବର୍ଷା ଦିନେ ବୋହିଆସି ଏହାର ଜଳଧାରଣର କ୍ଷମତାକୁ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସ କରୁଥିଲା ।

୨୦୦୭ ମସିହାର ଜଳଭଣ୍ଡାର ଦଖଲ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ୫୦ ହଜାରରୁ ଅଧିକ ଚାଷୀ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ଯଦିଓ ଏହାର ଦିନକପରେ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଚାଷୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି କାରଖାନାକୁ ବୁନ୍ଦେ ମଧ୍ୟ ଜଳ ଦିଆଯିବ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଚାରିଦିନ ପରେ ଜମାଦାରପାଲିଠାରେ ବେଦାନ୍ତର ପାଣି ପାଇପ୍ ସାମ୍ନାରେ ପଶ୍ଚିମ ଓଡ଼ିଶା କୃଷକ ସଂଗଠନ ସମନ୍ୱୟ ସମିତି ତରଫରୁ ସିମେଣ୍ଟର ବାରଫୁଟ ଦୀର୍ଘ ଓ ଛଅଫୁଟ ଉଚ୍ଚ କାନ୍ଥ ଉଠାଇ ତାକୁ 'ଚାଷୀର ରେଖା' ବୋଲି ଚିହ୍ନିତ କରାଯାଇଥିଲା ।(ପୃ-୧୨୩)

ଛତିଶଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ସରକାରଙ୍କ ମହାନଦୀ ଉପରେ ଅବାରିତ ଭାବରେ ଅନେକ ନଦୀବନ୍ଧ, ଆନିକଟ କରିବା ଫଳରେ ନଦୀର ପାଣିପ୍ରବାହ ଓଡ଼ିଶାକୁ ହ୍ରାସ ହୋଇଥିଲା । ଛତିଶଗଡ଼ର ରାୟଗଡ଼ ପାଖରେ ବଡ଼କେଲୋ ନଦୀ ଉପରେ ବନ୍ଧ ହେବା ଦିନଠୁ ଓଡ଼ିଶାର

ଅନ୍ଧାରୀ ବ୍ଲକ ଭାବେ ପରିଚିତ ଲଖନପୁର ବ୍ଲକର ୧୯ ଖଣ୍ଡ ମୌଜାର ଜୀବନରେଖା ଥିଲା ଶୁଖିଯିବା ଉପରେ । ଅନୁରୂପ ଭାବରେ ଜିନ୍ଦଲ କମ୍ପାନୀ ମଧ୍ୟ ମିଥ୍ୟା ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇ ଲୋକଙ୍କୁ ପ୍ରତାଡ଼ିତ କରିଥିଲା ।(ପୃ-୧୨୫) କାରଣ କେଲୋ ନଦୀରେ ଜିନ୍ଦଲ ଷ୍ଟପ୍‌ବନ୍ଧ ନିର୍ମାଣ କରି ଅନେକ ଅସୁବିଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ମହାନଦୀର ଏହି ୧୧୨ କିଲୋମିଟର ଦୀର୍ଘ ମୁଖ୍ୟ ଉପନଦୀର ବନ୍ଧନିର୍ମାଣ ଫଳରେ ମହାନଦୀ କ୍ରମଶଃ ଶୁଖିବାକୁ ବସିଥିଲା । ବଡ଼ କେଲୋ ନଦୀ ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶା ଓ ଛତିଶଗଡ଼ର ସୀମା । ନଦୀର ଏପଟେ ଓଡ଼ିଶା ସେପଟେ ଛତିଶଗଡ଼ । ଦୁଇ ଦିଗରେ ମହାନଦୀ ଓ ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ ବଡ଼ କେଲୋ ନଦୀ ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ମୂଳ ଭୂଖଣ୍ଡରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଥିବା ଅନେକ ଲୋକ ସରକାରୀ ଉପେକ୍ଷାରେ ଅତିଷ୍ଠ ହୋଇଉଠିଲେ । ଛତିଶଗଡ଼ ସରକାର ମହାନଦୀର ଉପଖଣ୍ଡରେ ବନ୍ଧ ଓ ଆନିକଟ ପାଇଁ ହୀରାକୁଦ ଜଳଭଣ୍ଡାର ମଧ୍ୟ ବହୁ ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଉପନ୍ୟାସର ଅଣଚାଳିଶ ଭାଗରେ ଜଳଭଣ୍ଡାର ଅ*ଳରେ ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀମାନଙ୍କ ସମସ୍ୟା ଏବଂ ଜୀବନଧାରା କଥାକୁ ସ୍ମରଣ କରିହେବ । ମାଛ ମାରିବାର ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସମୟକୁ ସାଧାରଣ ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀ ମାନୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ବଡ଼ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ନମାନିବା; ସୋସାଇଟି ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀଙ୍କୁ ଅଧିକ କିଛି ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଦାବି; ନୋଳିଆଙ୍କ ଦାବି; ସରକାର ଓ ମତ୍ସ୍ୟ ସମ୍ପଦ ବିଭାଗର କଡ଼ାକଡ଼ି ନିୟମ ନେଇ ସମାଲୋଚନା; ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀଙ୍କ ଜାଲ-ଡଙ୍ଗାର ବୀମା; ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟଭତ୍ତା; ଭୋଟର କାର୍ଡ, ଦୁର୍ଘଟଣା କ୍ଷତିପୂରଣ ଆଦି ପ୍ରସଙ୍ଗ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ନିଛକ ଭାବେ । ଉପନ୍ୟାସରେ ଡମ୍ବରୁ, ତ୍ରିନାଥ ଭଳି ଚରିତ୍ର ଦେଇ ବେଶ୍ ଜନସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ ।

ଚାଳିଶ ଅଧ୍ୟାୟରେ ହୀରାକୁଦ କିପରି ବନ୍ୟାଜଳ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ବିଫଳ ହୋଇଛି; ତାହା ସୂଚାଇବାକୁ ଯାଇ ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ବରଗଡ଼ରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ବନ୍ୟାର କରାଳତାକୁ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ଲେଖକ । ବିଶେଷତଃ ଚିଖିଲି ଗାଁର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ସହିତ କିପରି ଜଳଭଣ୍ଡାର ପାଣି ବୃଦ୍ଧି ଘଟି ବନ୍ୟା ଅନ୍ୟତ୍ର ପ୍ରଭାବ ପକାଇଲା; ତାହା ହୋଇଛି ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଅନୁରୂପ ଭାବେ ମାଛଧରାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ତାମଦେଇ ପୁରରେ ଘଟିଥିବା ଘଟଣାଟି କିଭଳି ସମଗ୍ର ଦେଶକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା; ସେ କଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଅଲେଖ ନାମକ ତଫସିଲଭୁକ୍ତ ବଳିଷ୍ଠ ଉଗ୍ରସ୍ୱଭାବର ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତା'ର ପରିବାର ସହ କିପରି ଲୋକେ ମିଳିତ ହୋଇ ଘରେ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେଲେ ଏବଂ ବର୍ଚ୍ଛା ମୁନରେ ଖେଞ୍ଚିଖେଞ୍ଚି ବାହାରିବାକୁ ସୁଯୋଗ ଦେଇ ନଥିଲେ; ପରିଶେଷରେ ଅଲେଖ ସମେତ ତା'ର ସମଗ୍ର ପରିବାର ଘରଭିତରେ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଗଲେ । ମାଝିମାନଙ୍କ ଏହି ସମୂହିକ ପ୍ରତିଶୋଧମୂଳକ ବର୍ବରକାଣ୍ଡ ତତ୍‌କାଳରେ ବେଶ୍ ଚର୍ଚ୍ଚାର ପରିସରକୁ ଆସିଥିଲା । (ପୃ-୧୩୮) ବାଂଲାଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ବେଳେ ଅନେକ ଶରଣାର୍ଥୀଙ୍କୁ ଏହି ତାମଦେଇପୁରର ରିଫ୍ୟୁଜି କ୍ୟାମ୍ପରେ ପ୍ରଥମେ ରଖାଯାଇ ପରେ ମାଲକାନ୍‌ଗିରି, ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳକୁ ପଠେଇ ଦିଆ ହୋଇଥିଲା । ସେ କଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଲେଖକ କରିଛନ୍ତି ସ୍ମରଣ ।

ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧନିର୍ମାଣ ବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରୁ ଲୋକ ଆସି ଶ୍ରମିକ, ମୂଲିଆ ଭାବେ କାମ କରୁଥିଲେ; ସେଥିରୁ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସରିଯିବାପରେ ଫେରିଗଲେ ନିଜ ନିଜ ଅଞ୍ଚଳକୁ; କିନ୍ତୁ ଅନେକ ରହିଗଲେ ମଧ୍ୟ ଜଳଭଣ୍ଡାରର ଆଖପାଖ ଅଞ୍ଚଳରେ; ସେମାନେ ସଂଘର୍ଷ କରୁଥିଲେ ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ପରିଚୟ ପାଇଁ; ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ବୟାଳିଶ ଭାଗର ପ୍ରମୁଖ ଅଂଶ ଅଟେ । ଉପନ୍ୟାସର ତେୟାଳିଶ ଭାଗରେ ବିସ୍ଥାପିତ ଜଳମଗ୍ନ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର କ୍ଷତିପୂରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ଥାନିତ ହୋଇଛି । ୧୮୯୪ ମସିହାର ବ୍ରିଟିଶ ଜମିଦଖଲ-କ୍ଷତିପୂରଣ ଆଇନ୍ ୧୯୮୬ରେ କଂଗ୍ରେସ ସରକାର ଓଡ଼ିଶା ବିଧାନସଭାରେ ସଂଶୋଧନ କରିଥିଲା । ୧୯୨୪-୨୫ ହମିଦ୍ ବନ୍ଦୋବସ୍ତର ଧାର୍ଯ୍ୟ ମାଲଗୁଜାରୀ ଅନୁସାରେ କ୍ଷତିପୂରଣ ଦେବାକୁ ସରକାରଙ୍କ ନିଷ୍ପତ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ୧୯୪୮ରେ ବିଧାନସଭାରେ ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ୧୮ ନମ୍ବର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜମି ଦଖଲ ଆଇନ୍ ଭଳି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରି ଅନେକ ସତ୍ୟଶୀଳ ତଥ୍ୟକୁ ସଂଯୋଗ କରି ବିସ୍ଥାପିତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହୋଇଥିବା ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ହେବାର ୭୮ ବର୍ଷପରେ ବି ଦୁଇ ହଜାରରୁ ଅଧିକ ପରିବାର ଏଯାଏଁ ସେମାନଙ୍କର ନ୍ୟାର୍ଯ୍ୟ କ୍ଷତିପୂରଣ ନପାଇବା କ୍ଷୋଭର ବିଷୟ ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ଯେଉଁମାନେ ପାଇଛନ୍ତି ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚିତ୍ ପାଇ ଏକ ପ୍ରକାର ପ୍ରତାଡ଼ିତ ହୋଇଥିବା ପୁଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ଲେଖକ । (ପୃ-୧୪୫-୧୪୬)

ବିସ୍ଥାପନ କେବଳ ଶରୀରକୁ ନୁହେଁ; ଏହା ସମଗ୍ର ଆତ୍ମାକୁ ବି ମାରିଦିଏ । ଉପନ୍ୟାସର ଚଉରାଳିଶ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଦଶମତିର ବଡ଼ଝିଅ ଲାଏବନ୍ ଓ ସାନଝିଅ ଫୁଲତୁଲିର କଥାର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି; ଫୁଲତୁଲି ହୋଇଛି ଗର୍ଭବତୀ ଏବଂ ତାର ଗର୍ଭବତୀ ହେବା ପଛରେ ବିଘ୍ନିତ ଅର୍ଥନୀତି ଏବଂ ବାପା କୁଳଧରର ମଦନିଶା

ଏବଂ ବଡ଼ଭାଇର ପରିବାର ପ୍ରତି ଶୂନ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ସମସ୍ୟା । ଏକଦା ପରିବାରର ନାଁ ଡାକ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ବିସ୍ଥାପନ ଆଣି ଦେଇଥିଲା ବ୍ୟର୍ଥତା । ବାପା କୁଳଧରର ସାନ ଝିଅକୁ ଟଙ୍କା ମାଗିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଭିତରେ ଫୁଲତୁଲି ଅର୍ଥ-ରୋଜଗାର ନାଁରେ ହୋଇଥିଲା ଗର୍ଭବତୀ । ଉପନ୍ୟାସର ଏ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ମଣିଷର ବିଶେଷତଃ ନାରୀର ଆର୍ଥିକ ଅସ୍ୱଚ୍ଛଳତା ଏବଂ ଶୋଷିତ ହେବାର ଚିତ୍ରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରିବ । ଦଶମତି-ଲାଏବନ-ଫୁଲତୁଲି-କଲଧର ବଡ଼ ବୋହୂ ଭଳି ଚରିତ୍ର ଦେଇ ଲେଖକ ଦେଖିଛନ୍ତି ବେଶ ସମ୍ବେଦନଶୀଳ ଦୃଷ୍ଟିରେ । ପଇଁଚାଳିଶ ନମ୍ବର ଅଂଶବିଶେଷରେ ନଦୀବନ୍ଧ ଯୋଜନା ପାଇଁ ହେଉ କିମ୍ବା ଖଣିଖାଦାନ ପାଇଁ କିମ୍ବା ଅଭୟାରଣ୍ୟ ଲାଗି କିମ୍ବା 'ସେଜ୍' ପାଇଁ ହେଉ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଧୁକ ମୁନରେ ଜଳ-ଜମି-ଜଙ୍ଗଲ-ଜୀବିକାରୁ ବଳପୂର୍ବକ ନିଷ୍କାସିତ କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଗୁରୁତ୍ୱ ଲାଭ କରିଛି । କେବଳ ସାଧାରଣ ମଣିଷଙ୍କ ବିସ୍ଥାପନ ନୁହଁ; ଜନଜାତି ଅଧିବାସୀ ସଂସ୍କୃତି, ବନ୍ୟଜନ୍ତୁ, ଅଭୟାରଣ୍ୟ, ଜୈବବିବିଧତାର ଧ୍ୱସ୍ତ ବିଭୀଷିକାର ରୂପରେଖ ମଧ୍ୟ ସଂଦର୍ଶନ କରିଛି । ଉପନ୍ୟାସରେ ଧ୍ୱସ୍ତ ଅର୍ଥନୀତି ଏବଂ ବିଘ୍ନିତ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଭିତରେ ବୃନ୍ଦା-ତୁଳସୀ-ପାରା-ଫୁଲତୁଲି ଭଳି ଝିଅମାନେ କିପରି ପ୍ରଥମେ ଗୁଡ଼ାଖୁ, ନଖପାଲିସ୍, ଅଳତା, ସାବୁନ୍, ବାସ୍ନାତେଲ ଅବା କେଇଟା ଟଙ୍କାର ବିନିମୟରେ ନିଜକୁ ବିକିବା ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ଏବଂ ତାହା କ୍ରମଶ ବଦଳିଯାଏ ପେସାରେ; ତା'ରି ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ବିସ୍ଥାପନର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନରେ ଘଟିତ ମଣିଷର ଧ୍ୱସ୍ତ ଅର୍ଥନୀତିକୁ ସୂଚିତ କରିଥାଏ ।

(ପୃ-୧୫୨-୧୫୭)

ପରିବାରର ମୁଖ୍ୟ, ସିଆଣମାନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଘରର ସବୁ ବନ୍ଧନ ହୁଗୁଳି ଯିବାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା; ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ ପ୍ରାୟ ନାରୀମାନଙ୍କର କାକୁସ୍ଥବୋଧ; ଅସାମର୍ଥ୍ୟପଣ ସହ ଘରଦ୍ୱାରର ଅଧିକାର ହରାଇବାର ଅନ୍ତର୍କଥା ଏବଂ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଧନ ସଂପଦରୁ ବେଦଖଲ ହୋଇ 'ପୋଷ୍ଟମାଟ୍ରିକ୍ ଷ୍ଟ୍ରେସ୍ ସିଣ୍ଡ୍ରୋମର ଶିକାର ହେବା ଅନ୍ୟ ଏକ ପ୍ରମୁଖ ଦିଗ ଅଟେ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଲେଖକ ବିଘ୍ନିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନବୋଧର ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଅବଲୋକନ କରିଛନ୍ତି । ବିକାଶ ନାଁରେ ପ୍ରାକୃତିକ ସଂପଦର ବିନାଶଲୀଳା ଏବଂ ତତ୍ସହିତ ଉପୁଜୁଥିବା ନାନା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଗତ ସମସ୍ୟା; ମାନସିକ ବିକାର ଏବଂ ମନଗତ ରୋଗର ଶିକାର ହେଉଥିବା ପୁରୁଷଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଅଧିକ ନାରୀମାନେ ଭୋଗ କରିଛନ୍ତି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଜୀବନ; ଏହି ଲକ୍ଷଲକ୍ଷ ବିସ୍ଥାପିତ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଗଛରୁ ଛିଣ୍ଡି ଯାଇଥିବା ଶାଖା ଭଳି; ଯେଉଁମାନେ ଆକାଶରୁ ଖସି ଖଜୁରୀ ଗଛର କଣ୍ଟାରେ ଅଟକି ରହିଥିବା ଭଳି ଅବସ୍ଥା ବେଶ୍ କାରୁଣ୍ୟ ବିଜଡ଼ିତ ।

ହୀରାକୁଦର ବିସ୍ଥାପନରେ ଯେଉଁମାନେ ପଳେଇ ଆସି କେଉଁଠି କେଉଁଠି ରହିଗଲେ; ସେମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା, ଥଇଥାନ କ୍ୟାମ୍ପ, ପେରିଫେରି ଅଞ୍ଚଳରେ ରହୁଥିବା ଲୋକଙ୍କ ବ୍ୟବସ୍ଥାଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଖରାପ୍ ଥିଲା । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା ବେଳେ ବେଲପାହାଡ଼ ରେଳଷ୍ଟେସନ ନିକଟସ୍ଥ ସାଗରପାଲିକୁ ଯେତେବେଳେ ହୀରାକୁଦ ବୁଡ଼େଇ ଦେବ ବୋଲି ଜଣାପଡ଼ିଲା; ସେତେବେଳେ ଗାଁର ଗଣ୍ଡାପଡ଼ାର ସୁଖବାସୀମାନଙ୍କୁ ପୋଲିସ୍ ତଡ଼ିବା ଆରମ୍ଭ କଲା, ସେଇ ଭୟରେ ତିରିଶ ଘର ସୁଖବାସୀ ବିକ୍ରମଖୋଲ ଜଙ୍ଗଲକୁ ପଳେଇଗଲେ । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ତେନ୍ତୁଳି ଗଛ ତଳେ ସେମାନେ ଡେରା ପକାଇଲେ; ପରେ ସେ ଗାଁର ନାଁ ହୋଇଗଲା ତେତେଲିଆ ବାହାଲ । ଦେଢ ଶହ ଲୋକଙ୍କର ଏହି ଗାଁରେ ଏବେ ବି ବିଜୁଳି ନାହିଁ, ରାସ୍ତା ନାହିଁ ଗାଁକୁ, ତେଣୁ ଆମ୍ବୁଲାନ୍ସ ଯାଇପାରେନି ସେଠାକୁ । ସେଇ ଗାଁର ବୁଢ଼ାବୁଢ଼ୀ ପ୍ରତି ମାସ ବଣ ପାହାଡ଼ ଡେଇଁ ସାତ କିଲୋମିଟର ଦୂର ବଞ୍ଜାରୀ ଗାଁକୁ ଯାଆନ୍ତି ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟଭତ୍ତା ପାଇଁ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ଏତେ ବର୍ଷ ପରେ ବି ନାହିଁ ନଥିବା ସମସ୍ୟା ଭିତରେ ଜୀବନ ଜିଉଥିବା ଭଳି ବିସ୍ଥାପିତମାନେ କେବଳ କଦର୍ଥନା ସିନା ଭୋଗିଛନ୍ତି; କିଛି ସୁବିଧା ନପାଇବା ଭାଗ୍ୟର ବିଡମ୍ବନା ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । (ପୃ-୧୬୩-୧୬୪) ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ଔପନ୍ୟାସିକ ।

ନେହେରୁ ୧୯୪୮ ମସିହାର ବିସ୍ଥାପିତ ହେବାକୁ ଥିବା ଗାଁଲୋକଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯଦି ତମକୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼େ, ତେବେ ଦେଶ ଲାଗି ତାଙ୍କୁ ଏ ଦୁଃଖ ସହିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଅଠଚାଳିଶ ଭାଗରେ ଲେଖକ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ହୋଇଥିବା ବିବିଧ ବିସ୍ଥାପନର ରୂପରେଖ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ସହିତ ଅନେକ ତଥ୍ୟକୁ ଏକତ୍ରିତ କରିଛନ୍ତି । ଯେମିତିକି ୧୯୫୫ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ହିସାବ ଅନୁସାରେ ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନା ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଶାର ଚାରି ଲକ୍ଷରୁ ଅଧିକ ଆଦିବାସୀ ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । କୋରାପୁଟର ପରଜା; ରାୟଗଡ଼ାର କନ୍ଧ; ମାଲକାନଗିରିର କୋଣ୍ଡାଦୋରା ଓ ଗାଦବା; ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ର ବିଭିନ୍ନ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ସହିତ ରାଉରକେଲାର ଇସ୍ପାତ କାରଖାନା ପାଇଁ ସୁନ୍ଦରଗଡ଼ ଓ ରାଉରକେଲାରୁ ବିସ୍ଥାପିତ ୩୩୬ର ୪୦୦ ଆଦିବାସୀ ପରିବାର ଚାକିରି ପାଇଁ ଆଜି ବି ସଂଘର୍ଷ କରୁଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ; ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ୟ ନପାଇ ମାଛକୁଣ୍ଡରେ ବିସ୍ଥାପିତ ପାଂଶହ ପରିବାରଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା;

ହୀରାକୁଦ, ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନ ଏରୋନେଟିକ୍ସ, ରାଉରକେଲା ଷ୍ଟିଲ୍ ପ୍ଲାଣ୍ଟ ଏହାର ସେହିଭଳି ବଡ଼ବଡ଼ ଉଦାହରଣ ଅଟେ । ଏପରିକି ହୀରାକୁଦର ବିସ୍ଥାପିତ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଥରକୁ ଥର ବିସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିଲା । ଲଖନପୁରର ଫଲ୍‌ସାମୁଡ଼ା, ବନହରାପାଲି, ଡେବ୍ରିଗଡ଼ର କୁରୁମକେଲ, ଉତୁଲି, ବାଏଲଜୁରି, ରେଙ୍ଗାଲି, ଅତାବିରାର ଲାମ୍ବିପାଲି, ଜୁନାନୀର ହୀରାକୁଦର ବିସ୍ଥାପିତମାନଙ୍କୁ ପୁନଶ୍ଚ ବିସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଥିଲା ।(ପୃ-୧୬୮)

ଉପନ୍ୟାସର ଅଣପଚାଶ ଅଂଶଟି ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷ ଅଂଶ ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସର ନିଷ୍କର୍ଷ ଭଳି ଏକ ଉପସ୍ଥାପନ ମଧ୍ୟ । ଯେଉଁଠି ଶିଳ୍ପ ଓ ବିକାଶ ନାଁରେ କ୍ରମଶଃ ବିଶ୍ୱରେ ବଢିଥିବା ବୈଶ୍ୱିକ ଉତ୍ତାପନର ପ୍ରସଙ୍ଗର ଅବତାରଣା ସହିତ କ୍ରମଶଃ ଅପସୃୟମାଣ ଗ୍ରାମ୍ୟସଂସ୍କୃତି; ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ; ଧ୍ୱସ୍ତ ଜୈବ ବିବିଧତା ତଥା ପ୍ରାକୃତିକ ଅରଣ୍ୟ ଓ ଅଭୟାରଣ୍ୟ; ନଷ୍ଟ ଜଳ-ଜଙ୍ଗଲ-ଜମି-କୃଷି ଓ କୌଳିକ ବୃତ୍ତି; ପ୍ରଦୂଷିତ ପର୍ଯ୍ୟାବରଣ ଆଦିର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍‌ଥାପନ କରି ଜଣେ ଇକୋ-କ୍ରିଟିକ୍ ଭଳି ତର୍ଜମା କରିଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତି ଓ ମଣିଷର । ପରିଶେଷରେ ହୀରାକୁଦର ବୁଡ଼ି ଅଂଚଳର ଲୋକଙ୍କର ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ନିୟତି ଏବଂ ଅସରନ୍ତି ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସକୁ ଅନୁଭବିଛନ୍ତି ଆପଣା ହୃଦୟରେ । ନେହେରୁଙ୍କ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି: “ଏ (ହୀରାକୁଦ) ବନ୍ଧ ହେଉଛି ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶର ଏକ ମନ୍ଦିର । ହେଲେ ଏଭଳି ଏକ ମନ୍ଦିର ଯେଉଁଠି ଦେ'ଦେବତା ବୋଲି କେହି ନାହାନ୍ତି । ପୂଜାରୀ ବି ନାହିଁକି ପୂଜାଧୂଜା ବି ନାହିଁ, ଖାଲି ଯାହା ବଳିପଡୁଛି ଲକ୍ଷଲକ୍ଷ ଜୀବନ୍ତ ଲୋକଙ୍କ ବଳି... ରକ୍ତଧାର ଛୁଟୁଛି... ଏ ଦେଶର ମାଟି ନାଲି ଟହଟହ ହୋଇ ଉଠୁଛି ଆଉ ସେଇ କଞ୍ଚା ରକ୍ତକୁ ଦେଶର ଓ ବିଦେଶର ରକ୍ତମୁହାଁ କୁକୁର ଭଳି ଚାକୁଚାକୁ କରି ଚାଟି ଯାଉଛନ୍ତି । ବିକାଶ ନାଁରେ ବିନାଶ ହାଟ ବସୁଛି ।”(ପୃ-୧୭୪)

ନେହେରୁ ପରିଶେଷରେ ବୁଝି ସାରିଥିଲେ ଯେ ବିକାଶ ବିନାଶ ଆଣିଛି; ତେଣୁ ସେ ୧୯୫୮ ନଭେମ୍ବର ମାସରେ କେନ୍ଦ୍ର ଜଳସେଚନ ଓ ଶକ୍ତି ବୋର୍ଡର ବୈଠକରେ କହିଥିଲେ: “ଭାରତକୁ ଏକ ବଡ଼ ବିପଜ୍ଜନକ କଥା ଘାରିଥିବାର ଦେଖାଯାଉଛି । ଆଉ ସେଇଟା ହେଉଛି ବଡ଼ବଡ଼ ଜିନିଷ କରିବାର ରୋଗ ।” (ପୃ-୧୭୪) ଔପନ୍ୟାସିକ ଏହି ବିସ୍ଥାପନକୁ ଏକ ନଳୀଘା ସହିତ ତୁଳନା କରି ଯାହା କେବେ ବି ଶୁଖେନାହିଁ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଏପରିକି ଦିନେ ଏ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ଖତମ୍ ପାଇଯିବ । ହେଲେ ଏଥିଯୋଗୁଁ ଯେଉଁମାନେ ବାସହରା, ଘରହରା, ଜମିହରା ଗାଁହରା ହୋଇଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ଦୁଃଖଟା କେବେହେଲେ ସରିବ ନାହିଁ ।”(ପୃ-୧୭୪-୧୭୫)

ମଗ୍ନ ଉପତ୍ୟକାର ଭଗ୍ନ କଥା :

‘ହୀରାକୁଦ’ର ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ନେଇ ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ସମୂହ ହେଉଛି ହୀରାକୁଦର ବନ୍ଧ ବିସ୍ଥାପିତମାନଙ୍କ ମର୍ମଥରା ପ୍ରାମାଣିକ କାହାଣୀ; ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ହୀରାକୁଦର ବିସ୍ଥାପନ ନେଇ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଆଲୋଚନାରେ ବିସ୍ଥାପନର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଏବଂ ଜନଅସନ୍ତୋଷ ଜନିତି ସତ୍ୟତାର ଚିତ୍ର ସମସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି; ମାତ୍ର ଗାଁଗୁଡିକର ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ, ବିସ୍ଥାପନର ସଂଖ୍ୟାଗତ ତଥ୍ୟ ତଥା କେତେକ ରିପୋର୍ଟ ଏବଂ ଅସଲ ବିସ୍ଥାପିତ ମଣିଷଙ୍କ ହିସାବ ଆଦି ଭିତରେ କେତେକ ଅମେଳ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ; ସେ କଥାଟିକୁ ଏଥିପାଇଁ ଅଣଦେଖା କରାଯାଇପାରେ କାରଣ ତତ୍କାଳର ଅସଚେତନତା ଏବଂ ଦୀର୍ଘକାଳର ବ୍ୟବଧାନ । ଔପନ୍ୟାସିକମାନଙ୍କର ତଥ୍ୟର ସଂଯୋଜନରେ ବିଭିନ୍ନତାର ଆଧାର ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ହୀରାକୁଦର ବିସ୍ଥାପନ ଏବଂ ତା'ର ଇତିହାସ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭିତରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ତଥ୍ୟର ସତ୍ୟଶୀଳତାରେ ରହିଛି ସାଦୃଶ୍ୟ; ତାହା ହିଁ ହେଉଛି ଜଳମଗ୍ନ ହୀରାକୁଦର ଅନ୍ତଃକଥା ! ହୀରାକୁଦ ସମ୍ପର୍କିତ ଉପନ୍ୟାସରେ ଭାବଗତ ସାଦୃଶ୍ୟ ଏବଂ ଉପସ୍ଥାପନାଗତ ସାଦୃଶ୍ୟ ଅନେକ; କାରଣ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକରେ ବିବୃତ୍ତିମୂଳକ ଶୈଳୀର ସଂଯୋଜନ । ତେଣୁ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତଥ୍ୟର ପୁନରାବୃତ୍ତି ଘଟିଛି । ତାହା ଉପନ୍ୟାସ ଅନୁଯାୟୀ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଆଲୋଚକ ସେଥିରୁ ମୁକୁଳି ପାରିନାହିଁ । ଏ ଆଲେଖ୍ୟ କୌଣସି ପକ୍ଷର ସମର୍ଥନ କିମ୍ବା ବିରୋଧ ଭିତ୍ତିକ ନୁହେଁ; ଏହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆରେ ଲିଖିତ ହୀରାକୁଦ ଓ ହୀରାକୁଦ ବିସ୍ଥାପନ ଭିତ୍ତିକ ସମଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସ ସମୂହର ହାର୍ଦ୍ଦିକ ଅନୁଶୀଳନ ଅଟେ ।

ବି.ଦ୍ର. ଉପନ୍ୟାସ ସମୂହରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ତଥ୍ୟ ଔପନ୍ୟାସିକମାନଙ୍କର ନିଜର ଅଟେ ଏବଂ ଏହା ହିଁ ଏହି ଆଲେଖ୍ୟର ମୌଳିକ ଭିତ୍ତି ଅଟେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସଂଯୋଜିତ ତଥ୍ୟ ସମୂହ ପାଇଁ ମୂଳ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କରିବା ପାଇଁ ଅନୁରୋଧ ।

ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ,
ଓଡ଼ିଶା କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, କୋରାପୁଟ